

Intraverte Gedrag in beweging

Opleiding Gedrag in Beweging 2019

Inhoudsopgave

Inhoud cursus	6
Module 1	9
1. Inleiding: Het Brillen Verhaal	10
2. Missie Intraverte	11
2.1 Visie op de zorg.....	11
2.2 Visie op organisatie.....	15
3. Doelgroep kinderen	16
4. Het verleden.....	17
Bijlage 1: Dia's powerpoint & Opdrachten.....	18
Module 2	24
1. Inleiding Praktijkvoering	25
2. Observatieopdrachten	26
Module 3	28
1. Inleiding: Intraverte, gedrag in beweging	29
1.1 Onderdelen workshop en werkboek.....	30
2. Totaalontwikkeling Sensomotorisch, taal cognitief en sociaal emotioneel	32
2.1 Sensomotorische ontwikkeling.....	34
2.2 Taal cognitieve ontwikkeling.....	35
2.3 Sociaal emotionele ontwikkeling	35
3. Factoren die van invloed zijn op de totaalontwikkeling	36
3.1 Externe factoren.....	36
3.2 Interne factoren	36
3.3 Interne motivatie raken.....	37
3.4 Overzicht totale ontwikkeling	38
4. Rust en rijping	39
4.1 Rijping	39
4.2 Rust en openheid.....	39
4.3 Totaalontwikkeling als voorwaarde voor schoolse vaardigheden	40
4.4 Gedrag in beweging	41
5. Rust	42
5.1 Inleiding.....	42
5.2 Rust vanuit neurologisch perspectief	43
5.3 Vechten, vluchten, verstarren.....	44
5.4 Als het kind van binnenuit de rust niet kan vinden	47
5.5 Herstel.....	47

6. Rijping	50
6.1 Sensomotorische ontwikkeling	50
6.2 Sensorische ontwikkeling	52
6.5 Sensomotorische voorwaarden voor specifieke schoolse vaardigheden	63
7. De stappen op een rij	67
7.1 Het OER (Op Een Rij) Ei	67
7.2 De voorwaarden check	70
7.3 Globaal overzicht van de fases en te herkennen stagnaties met remedie	71
8. Praktijkvoorbeelden	73
Bijlage 1: Module 3 Mijlpalen	76
Bijlage 2: module 3 Motorische mijlpalen van 2 tot 13 jaar	81
Bijlage 3: module 3 Toestemmingsformulier	83
Module 4	84
1. Inleiding Pentabalans	85
1.1 Onderdelen workshop en werkboek	85
1.2 Achtergrond	86
1.3 Het dilemma	88
2. Het Pentabalans model in praktijk	89
2.1 Hoe werkt het?	89
2.2 In de spiegel	91
2.3 Oefening kinderen en Pentabalans	93
3. Van gedrag naar proces	101
3.1 Wat heeft het kind nodig van de leerkracht?	101
3.2 Proces activeren	108
Module 5	109
1. Inleiding	110
1.1 Collegiale consultatie en intervisie	110
2. Inleiding oudergesprek	113
2.1 Het gesprek over (mogelijke) zorg met ouders	113
2.2 Onderdelen workshop en werkboek	114
3. Succesvol communiceren	115
3.1 Schakelen in communicatieniveaus	115
3.2 LSD: Luisteren, Samenvatten, Doorvragen	118
3.3 Beeldvorming	122
3.4 Assertiviteit	124
3.5 Zo zorg je voor onvruchtbare communicatie	128

4. In gesprek met ouders, zorgverleners of huisartsen	129
4.1 Inleiding	129
4.2 Omgaan met conflicterende belangen en inzichten	130
4.3 Principieel overleggen	131
4.4 Het Oudergesprek, leerling-gesprek: van voorbereiding tot gesprek.....	134
Bijlage 1 : Senna of Sandra komt vandaag bij je in begeleiding!	145
Bijlage 2 : Rust in 1 minuut.....	146
Bijlage 3 : Balans in de Praktijkles.....	147
Bijlage 4: Het kind en het leerproces	148
Bijlage 5: OER- EI ©	149
.....	149
Bijlage 6: Proces stimuleren vanuit het Pentabalansmodel	150
Bijlage 7: Kenmerken geordend in Pentabalans	151
Bijlage 8: Vaardigheden in kleur.....	152
Evaluatieformulier "Gedrag in beweging" dag 1.....	153
Evaluatieformulier "Gedrag in beweging" dag 2.....	155
Eindevaluatie "Gedrag in beweging"	157
Literatuurlijst	158
Deelnemerslijst	160

*Sta even stil
bij het feit dat*

Jij

*Vele kinderen
een Sleutel biedt*

*een Sleutel naar
een mooier bestaan*

*een Sleutel
die de gebieden opent
met schatten aan mogelijkheden*

*en gebieden sluit
die de groei remmen*

*Koester
deze
waarde*

*bewaak
het
met
jouw Sleutel*

*Wetende
dat
ieder kind
jou ook een Sleutel biedt*

Ingrid Bunnik, december 2012

Inhoud cursus

Doel

Ieder kind is uniek in zijn of haar ontwikkelingen. Er zijn interne of externe factoren die de ontwikkeling positief en/of negatief kunnen beïnvloeden. Het doel van deze cursus is de cursist de kennis te geven om te kunnen achterhalen wat de precieze oorzaken zijn van bepaalde gedragingen en ontwikkelingen van kinderen en de communicatie met ouders en leerkrachten toe.

Leerdoelen

Module 1: Brillenworkshop

- De cursist heeft kennis van denkwijzen en theoretische onderbouwing.
- De cursist heeft inzicht in eigen denk en communicatie strategieën.
- De cursist kan omgaan met valkuilen in de communicatie.

Module 2: Praktijkvoering

- De cursist is in staat de therapeut te observeren aan de hand van de observatieopdrachten.
- De cursist weet hoe hij/zij kan instrueren binnen een gesprek met het kind.
- De cursist weet hoe hij/zij zich kan positioneren ten opzichte van het kind.
- De cursist weet hoe hij/zij de Movement ABC kan introduceren aan het kind.
- De cursist weet hoe hij/zij via verbale en non-verbale communicatie het kennismakingsgesprek met ouders kan uitvoeren.
- De cursist weet hoe hij/zij het Pentabalans kan uitvoeren bij het kind.

Module 3: Werkboek 'Voorwaarden voor leren'

- De cursist heeft kennis over de totaalontwikkeling (sensomotorisch, taal cognitief en sociaal emotioneel) van het kind.
- De cursist kan de rijpheid binnen de ontwikkeling inschatten bij een kind.
- De cursist is in staat om een kind rust aan te leren tijdens schoolwerkzaamheden en dagelijkse activiteiten.
- De cursist heeft kennis over de ontwikkeling in de puberteit.
- De cursist is in staat om het OER Ei te kunnen toepassen in de praktijk.
- De cursist kan een opdracht of spel met beweging en (spel) gedrag uitvoeren bij kinderen van verschillende leeftijden (4-6j, 6-8j, 8-10j, 10 plus).
- De cursist kan een persoonlijk leerplan opstellen naar aanleiding van de aspecten uit cursusdag 2.

Module 4: Werkboek 'Pentabalans'

- De cursist heeft kennis over de Pentabalans.
- De cursist is in staat de Pentabalans toe te passen in de praktijk.
- De cursist is in staat om de gebieden te bereiken die minder op de voorgrond staan dan het voorkeursgebied van het kind.
- De cursist kan de benodigdheden van het kind(aanpak) inzichtelijk maken voor de leerkracht.
- De cursist kan het proces activeren m.b.t. het Pentabalans ter voorbereiding van een vaardigheid in de les.

Module 5: Werkboek 'Het gesprek in kader van ondersteuning'

- De cursist kan de volgende punten implementeren binnen een gesprek: gericht adviseren, problemen oplossen, elkaar onderwijzen, vaardigheden aanleren, reflecteren of het nabespreken van een (les)observatie.
- De cursist heeft kennis van de aandachtspunten tijdens invoering en uitvoering van consultaties en intervisie.
- De cursist kan adequate relaties met ouders en intern begeleiders opbouwen en onderhouden.
- De cursist is in staat LSD (Luisteren, Samenvatten en Doorvragen) in de praktijk uit te voeren.
- De cursist is in staat de doorvraagtechniek (gesprekstechnieken) toe te passen in diverse praktijksituaties.
- De cursist is in staat binnen gedrag en communicatie de drie categorieën: agressiviteit, onderdanigheid (of sub assertiviteit) en assertief communicatief gedrag te onderscheiden in een gesprek.
- De cursist is in staat structuur te bieden in het afstemmingsproces middels de BOB methodiek.
- De cursist kan de stappen voor het oudergesprek van voorbereiding tot en met het gesprek uitvoeren. Rapporteren en terugkoppelen naar derden

Aanmelding

De cursus wordt momenteel alleen intern gegeven aan medewerkers van de organisatie Intraverte. In de toekomst zal de cursus mogelijk ook aan externen worden aangeboden. Aanmelding, afmelding en betaling vindt momenteel intern plaats bij Intraverte.

De doelgroepen die zich voor deze cursus kunnen aanmelden zijn Oefentherapeuten Mensendieck, Psychomotorische therapeuten, Pabo studenten, Ergotherapeuten, Fysiotherapeuten, ALO en stagiaires van Intraverte. Een vereiste om de cursus te kunnen volgen is dat de cursist afgestudeerd is op bachelor-niveau of bezig is met een bachelor-studie. Het aantal cursisten per cursus is minimaal 4 en maximaal 12. Vanwege een interne cursus zijn er geen kosten verbonden aan het volgen van de cursus. Bij het extern volgen van de cursus wordt er een bedrag in rekening gebracht van €650,- euro (incl. lunch en studiemateriaal). Dit bedrag is onder voorbehoud en kan nog aangepast worden als de cursus officieel beschikbaar is voor externe cursisten.

Contacturen en studiebelasting

De cursus bestaat uit vier dagen van circa 8 uur (32 uur in totaal) en twee praktijkdagen van 8 uur (16 uur in totaal). Naast deze vier cursusdagen en twee praktijkdagen wordt er van de cursist verwacht zich voor te bereiden op de vier cursusdagen (± 20 uur), te leren voor de toetsen (± 32 uur) en de tussentijdse opdrachten (± 18 uur) te maken tussen de cursusdagen door. Dit bedraagt circa 70 uur studiebelasting naast de 32 uur van de cursusdagen en 16 uur van de praktijkdagen.

Dag 1: Brillenworkshop. Tijdens de eerste cursusdag wordt er vooral stil gestaan bij hoe wij met verschillende overtuigingen naar de wereld kijken. En hoe je eigen visie is over het leven.

Dag 2: Op dag twee wordt er voorafgaand aan de cursusdag een toets afgenomen over de informatie uit module 3. Daarnaast worden de opdrachten en observatieopdrachten vanuit de twee praktijkdagen besproken en wordt module 3 van het werkboek behandeld.

Dag 3: Op dag drie wordt er voorafgaand aan de cursusdag een toets afgenomen over de informatie uit module 4. Daarnaast worden de opdrachten besproken en wordt module 4 van het werkboek behandeld.

Dag 4: Op dag vier wordt er voorafgaand aan de cursusdag een toets afgenomen over de informatie uit module 5. Daarnaast worden de opdrachten besproken en wordt module 5 van het werkboek behandeld.

De toetsen zijn in de cursusedagen verweven om de kwaliteit van de cursus te waarborgen. De toetsen bestaan uit 20 meerkeuzevragen waarvan de cursist zes vragen fout mag beantwoorden voor het behalen van een voldoende. Indien de cursist actief deelneemt aan de cursus, alle opdrachten heeft gemaakt en voor de toetsen een voldoende heeft behaald, krijgt de cursist een certificaat voor het behalen van de cursus.

Naast de toetsen en opdrachten vinden er reflectiemomenten plaats voor het waarborgen van de kwaliteit van de cursus. De reflectiemomenten bestaan uit het maken van een reflectie aan de hand van het format van de IPO (zie Kwaliteitsregister Paramedici) en het filmen van opdrachten tijdens of buiten de cursusedagen om.

Docenten

Ingrid Bunnik, Koos Stienstra en Frans Koornberg.

Plaats

De cursusedagen zullen plaatsvinden op de hoofdlocatie van Intraverte (Intraverte tri plus):

Le Chevalierlaan 19
8162 PD Epe

Data

De eerstvolgende cursusedagen zijn als volgt (de twee praktijkdagen worden intern bij Intraverte met de cursist in overleg ingepland):

Vrijdag 30 augustus	Brillenworkshop module 1	8.30 -17.00 uur Pauze 12-13	Koos Stienstra
Vrijdag 6 september	Interne Training module 3	8.30 -17.00 uur Pauze 12-13	Ingrid Bunnik Frans Koornberg
Vrijdag 4 oktober	Interne Training module 4	8.30 -17.00 uur Pauze 12-13	Ingrid Bunnik Frans Koornberg
Vrijdag 25 oktober	Interne Training module 5	8.30 -17.00 uur Pauze 12-13	Ingrid Bunnik Frans Koornberg

De cursus is aangesloten bij het register Kinderoefentherapie.

Module 1

Het Brillen Verhaal

Hoe ervaar ik de 'wereld', hoe kijk ik naar de 'wereld' en de ander, hoe reageer ik op de 'wereld', dat ik kan kiezen hoe ik naar de 'wereld' kijk, en hoe kan ik dit elke dag een beetje beter doen zodat ik de 'wereld' beter achter kan laten dan ik hem aantrof.

1. Inleiding: Het Brillen Verhaal

Interactie verloopt helaas niet altijd zoals je zou willen. Je denkt dat je een neutrale vraag stelt en je gesprekspartner reageert boos of verontwaardigd. Vaak gaan onenigheden tussen mensen niet over de inhoud van het geschil maar meer over de onderlinge relatie. Timothy Leary (1) laat in het naar hem genoemde model, de Roos van Leary zien hoe je invloed kunt uitoefenen op het gedrag van anderen. Het interactie model laat zien dat we communiceren met een combinatie van onder andere letterlijke woorden, lichaamstaal, beeldspraak, toon en intenties. Oftewel, er is meer dan de letterlijke inhoud van het gesprek dat van invloed is op het succes van de communicatie.

Op de brillendag ervaren professionals in de zorg de impact van de verbale en non verbale communicatie. Dit in combinatie met de mindset waarmee patiënten tegemoet worden getreden geeft het bewustzijn dat je de keuze hebt er werkelijk te staan voor de patiënten op een wijze die los staat van de situatie.

Doel

Inzicht verwerven in het communicatieproces en het kiezen van communicatie mindset en strategie die aansluit bij je waarden en motieven als professional

Leerdoelen

- De cursist heeft kennis van denkwijzen en theoretische onderbouwing.
- De cursist heeft inzicht in eigen denk en communicatie strategieën.
- De cursist kan omgaan met valkuilen in de communicatie.

Opdrachten

Het doel van de zelfstudieopdrachten is om verdieping te geven aan de kennis vanuit module 1 en de leerdoelen te behalen. De gemaakte opdrachten worden besproken tijdens de cursusdagen. De cursist dient de opdrachten te maken om de cursus te behalen.

2. Missie Intraverte

Intraverte wil zorg leveren aan kinderen en volwassenen die extra stimulans in hun ontwikkeling nodig hebben. Intraverte streeft ernaar dat zij snel weer zonder onze zorg kunnen en dat ze geen curatieve zorg nodig hebben.

Intraverte helpt kinderen (met een multidisciplinaire hulpvraag) in hun ontwikkeling vanuit de visie:

- Lekker in je vel = combinatie motoriek + sociaal-emotioneel
- Kijken naar interactieve kind – ouder – school

2.1 Visie op de zorg

Intraverte biedt kinderen (en volwassenen) bij wie de ontwikkeling niet vanzelf gaat, een kans. Wij begeleiden kinderen met motorische en/of sociaal emotionele hulpvragen vanuit een multidisciplinaire aanpak: kinderoefentherapie en psychomotorische therapie.

Dat doen we door situaties te creëren waarin het kind de mogelijkheid heeft om te oefenen en vervolgens om het geoefende te leren toepassen in het dagelijkse doen en laten.

Voor de lange termijn is het doel van Intraverte om een steeds verdergaand inzicht te ontwikkelen in de ontwikkeling van het kind/volwassene en dit te delen met directe betrokkenen, opleiders, begeleiders en toekomstig begeleiders. Voor de korte termijn is het doel om op een duurzame wijze effectieve en doelmatige zorg te leveren aan de patiënt.

Dit betekent dat Intraverte een tweesporenbeleid volgt:

- enerzijds wordt gewerkt aan het continu verbeteren van de curatieve zorg die Intraverte levert;
- anderzijds richt Intraverte haar inspanningen op het blijven ontwikkelen van preventieve diensten en methodieken die bijdragen aan een samenleving waarin op tijd gesignaleerd wordt wat een mens echt nodig heeft in zijn ontwikkeling.

Ons motto hierbij is: vanuit compassie werken aan duurzame zorg vanuit een totaliteitsvisie, altijd zoekend naar nieuwe ontwikkelingen 'op de rand van nieuw'.

Op een *duurzame* wijze effectieve en doelmatige zorg leveren betekent voor ons dat we behalve dat we betekenisvolle zorg willen leveren met een duurzaam effect, letten op de duurzaamheid van het leven. Ook een actieve bijdrage leveren in onze keuze met betrekking tot de verbetering van de leefomstandigheden waarin we nu leven en waarin onze kinderen mogen opgroeien (milieu). Dit zie je o.a. terug in het gegeven dat wij volledig zijn overgegaan naar een elektronisch patiëntendossier om het gebruik van papier te beperken. Daarnaast kiezen wij bewust voor koffie, thee en schoonmaakspullen van biologische en ecologische producten. Ook is het ons streven om zorgvuldig om te gaan met het verbruik van energie.

Positieve Gezondheid

Machteld Huber introduceerde het concept positieve gezondheid in Nederland in 2012. In dit concept wordt gezondheid niet meer gezien als de af- of aanwezigheid van ziekte, maar als het vermogen van mensen om met de fysieke, emotionele en sociale levensuitdagingen om te gaan en zoveel mogelijk eigen regie te voeren. In deze visie is gezondheid niet langer meer strikt het domein van de zorgprofessionals, maar van ons allemaal. Het gaat immers om het vermogen om met veranderende omstandigheden om te kunnen gaan.

Huber onderscheidt in haar concept zes gezondheidsdimensies om het 'gezondheidswelzijn' te meten:

- **Lichaamsfuncties:**
medische feiten, medische waarnemingen, fysiek functioneren, klachten en pijn, energie.
- **Mentale functies en -beleving:**
cognitief functioneren, emotionele toestand, eigenwaarde/zelfrespect, gevoel controle te hebben, zelfmanagement en eigen regie, veerkracht.
- **Spiritueel/existentiële dimensie:**
zingeving/meaningfulness, doelen/idealen nastreven, toekomstperspectief, acceptatie.
- **Kwaliteit van leven:**
kwaliteit van leven/welbevinden, geluk beleven, genieten, ervaren gezondheid, lekker in je vel zitten, levenslust en balans.
- **Sociaal maatschappelijke participatie:**
sociale en communicatieve vaardigheden, betekenisvolle relaties, sociale contacten, geaccepteerd worden, maatschappelijke betrokkenheid en betekenisvol werk.
- **Dagelijks functioneren:**
basis Algemeen Dagelijkse Levensverrichtingen (ADL), instrumentele ADL, werkvermogen en health literacy.

Intraverte en Positieve Gezondheid

De nieuwe definitie van gezondheid door Machteld Huber over positieve gezondheid heeft een prominente plek binnen Intraverte.

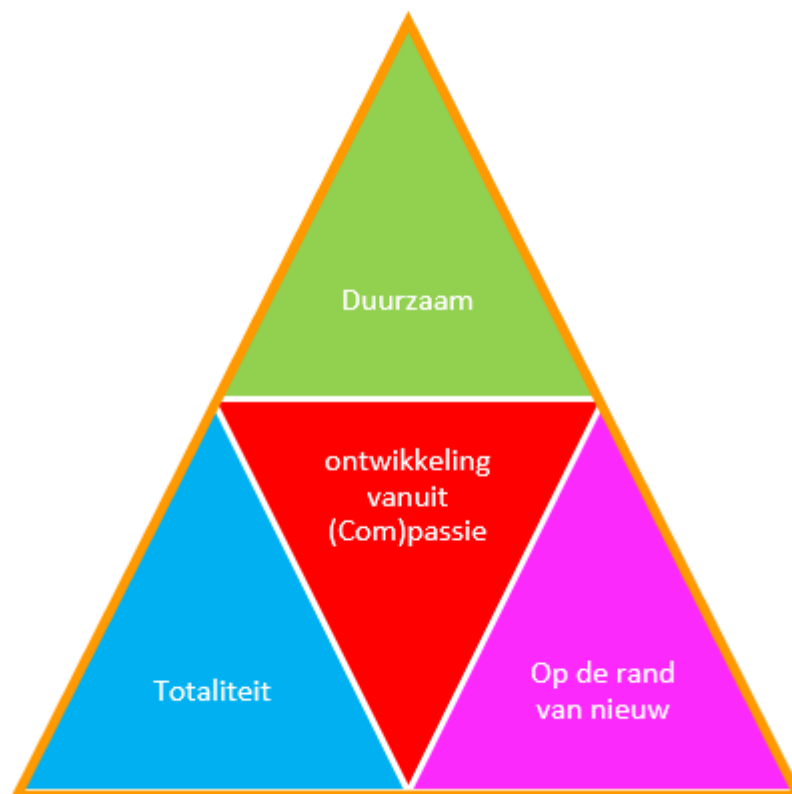
De essentie van deze visie is dat gezondheidszorg zich niet alleen richt op lichamelijke gebreken en disfunctioneren, maar op een geheel van factoren die bepalend zijn voor het welzijn van een individu. En hierin ligt de kern van ons vak. Al vanaf medio 1925 staat de totaliteitsvisie centraal in de oefentherapie en op de toepassing in het ADL en zoals we dat nu vormgeven in het bio psycho sociale model.

Onze werkwijze sluit voor een groot deel reeds aan bij de uitgangspunten zoals beschreven door Machteld Huber. Daarnaast zien we dat op een aantal van de zes basispijlers, in het bijzonder die van de zingeving, er verdere uitwerking van onze werkwijze gevraagd is. Dit zijn we intern gestart mmv Ingrid Bunnik en Arjenne Boersma.

Samen met enkele partners in het onderwijs – AVS, Open Universiteit Welten Instituut en Hogeschool Windesheim zijn we in het najaar van 2018 een wetenschappelijk onderzoek gestart naar de convergentie van Positieve gezondheid in zaken Positieve Gezondheid.

2.1.1 De visie van Intraverte in een model

Onze visie heeft vorm gekregen in het volgende model:

In onze visie zijn de drie pijlers: duurzaam, totaliteit en op de rand van nieuw- tezamen de gouden driehoek van ontwikkeling en verandering:

Duurzaam betekent onder meer dat wat je doet bijdraagt aan de kwaliteit van de zorg, nu, morgen maar ook op de langere termijn.

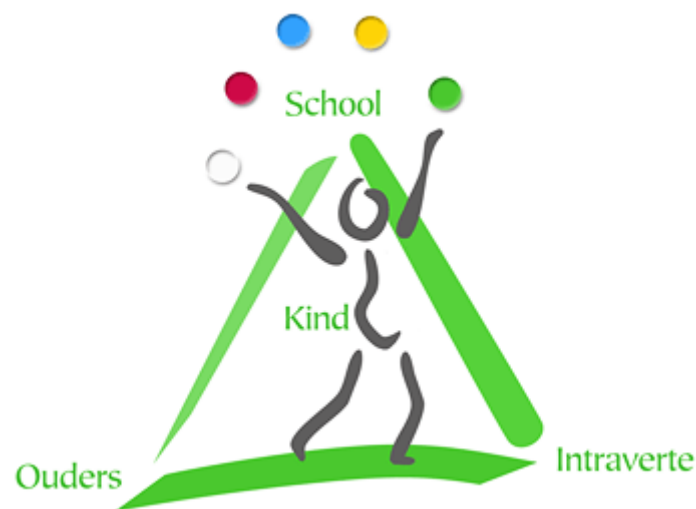
Totaliteit hangt samen met de duurzaamheid, en betekent dat je bij de ontwikkeling kijkt naar alles wat direct verbonden is. Bij zorg geldt dat je kijkt naar zowel de geestelijke en fysieke componenten (meer holistische blik dan vanuit specialismen). Bij ontwikkelingen dat je rekening houdt met het gehele systeem, het individu, de organisatie en de maatschappij.

Op de rand van nieuw: vanuit realisme nieuwe mogelijkheden omzetten in de nieuwe gewenste realiteit. De huidige veranderingen in de zorg levert naast bedreigingen ook vele kansen op. Je maakt daarbij gebruik van de nieuwste

kennis, inzichten, hulpmiddelen en technieken. De compassie drijft de kwaliteit omhoog. Je laat de inspiratie vloeien door de nieuwe mogelijkheden - aansluitend op de huidige situatie.

Deze visie hebben wij als volgt vertaald naar onze organisatie:

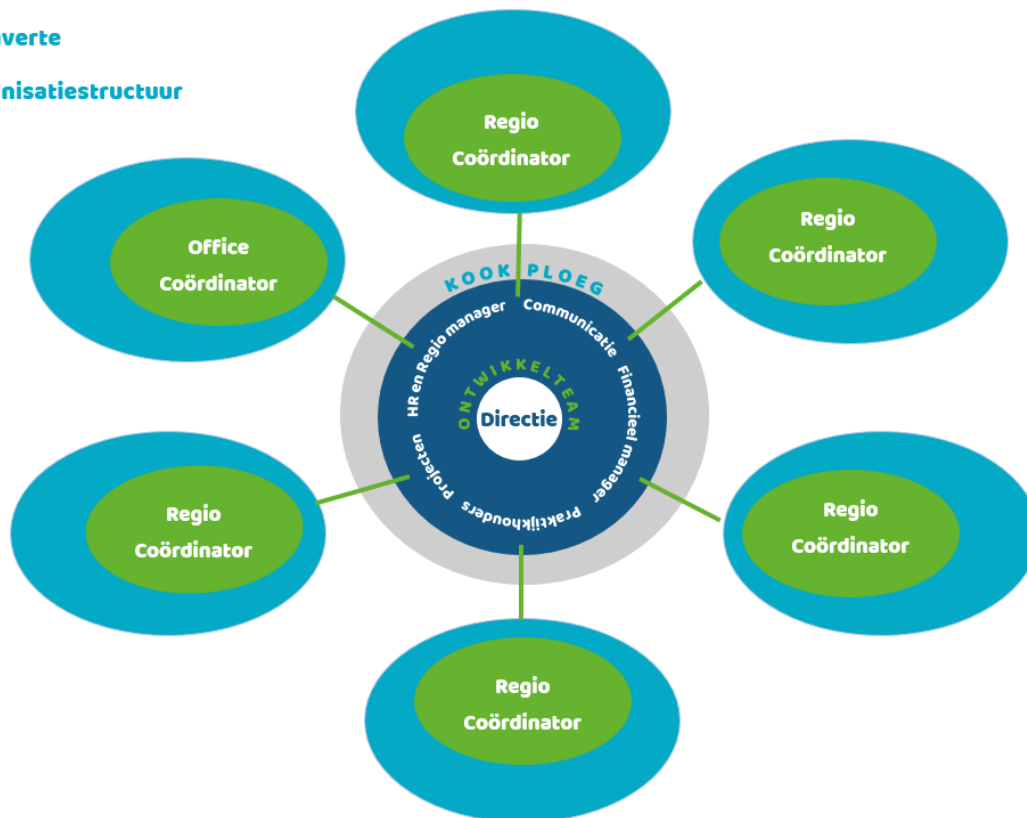
- Intraverte verzorgt begeleiding en training vanuit een multidisciplinaire aanpak van kinderen en volwassenen met motorische en/of sociaal emotionele hulpvragen.
- De multidisciplinaire aanpak behelst (Kinder)oefentherapie en Psychomotorische therapie. Hierbij wordt de sensomotoriek als doel en middel gebruikt om situaties te creëren waarin het kind/volwassene de mogelijkheid krijgt om de overgang te maken naar dagelijkse handelingen en situaties. Daarbij wordt de intern ontwikkelde werkwijze Pentabalans toegepast.
- Omdat de omgeving van grote invloed is op de ontwikkeling van een mens bieden wij in het geval van kinderen standaard ondersteuning aan de ouders en is er in overleg met hen contact met school (leerkracht en/of intern begeleider).

2.2 Visie op organisatie

Intraverte

Organisatiestructuur

Versie 19.1

Intraverte heeft als eerste uitgangspunt: 'Ieder mens is uniek, anders in eigenheid en gelijkwaardig'. We hebben een plek waarbinnen we uitvoering kunnen geven aan dit uitgangspunt. Dit doet Intraverte door een ieder de kans te geven zich te ontwikkelen. Hierin vindt de naam Intraverte haar oorsprong. De naam zegt het; Intra (groei) in het Verte (Spaans voor groen). Intraverte zien we dan ook als een plek waar ieder individu de mogelijkheid krijgt zichzelf te ontwikkelen. Dit geldt voor de kinderen die ons bezoeken, de betrokken ouders en leerkrachten, echter bovenal voor de mensen die werken bij Intraverte. Belangrijkste voorwaarde die verbonden is aan ontwikkeling is contact, oftewel het opbouwen van een relatie op gelijkwaardig niveau. Dit geldt immers voor kinderen, alsook voor volwassenen. Binnen Intraverte hebben we dit vorm gegeven in het welkomgevoel welke binnen de cultuur van Intraverte een prominente plaats inneemt.

Om dit concreet handen en voeten te geven heeft een ieder verbonden aan Intraverte de organisatie iets te bieden, én de verantwoordelijkheid dit te delen en heeft een ieder als het primaire doel om zichzelf te ontwikkelen en hiermee ook actief bij te dragen aan de ontwikkeling van de organisatie.

Om dit proces van continue ontwikkeling te faciliteren heeft iedere medewerker binnen Intraverte zijn of haar eigen route naar meesterschap. Binnen deze ontwikkeling speelt naast professionele ontwikkeling ook persoonlijke ontwikkeling een belangrijke rol. Het eindpunt van deze route is in basis buiten Intraverte.

Om hierbij voldoende ondersteuning te bieden werken we met een regiomodel. Intraverte is nu nog opgedeeld in 7 regio's. Binnen elke regio zijn de aanwezige therapeuten medeverantwoordelijk voor de groei, bezetting en samenwerking van Intraverte binnen deze regio. Dit onder aanvoering van de regiocoördinator die met de overige regio coördinatoren en coördinator van facilitaire zaken input geeft over de te volgen werkwijze. Hiermee proberen we vanuit een goede relatie de autonomie van de medewerker zo groot mogelijk te laten zijn en hiermee maximaal rendement te halen vanuit persoonlijk competenties. De route naar meester is concreet gemaakt in een persoonlijk ontwikkelplan waarin doelstellingen zijn geformuleerd welke aansluiten op de doelstellingen van de regio.

Intraverte willen we dan ook zien als een omgeving die ontwikkeling mogelijk maakt, binnen een kader waarin gezorgd wordt voor administratieve ontlasting en ondersteuning in communicatie.

3. Doelgroep kinderen

Intraverte is gespecialiseerd in het begeleiden van kinderen van 3 tot 18 jaar met een (senso) motorische ontwikkelingsachterstand. Van de kinderen die begeleid worden is 84% tussen de 6 en 12 jaar. Een aantal medewerkers die bijscholing over "het jonge kind" hebben gedaan zien ook 2- of 3-jarigen. Achterstand in de (senso-) motoriek uit zich vaak in sociaal-emotionele hulpvragen. Binnen het multidisciplinaire Intraverte-traject brengt de (kinder-) oefentherapeut de (senso-) motorische voorwaarden en vaardigheden van het kind op leeftijdsniveau, waarna psychomotorische therapeuten eventuele sociaal-emotionele voorwaarden en vaardigheden behandelen.

Naast het begeleiden van kinderen verzorgen we workshops voor leerkrachten, IB-ers en ouders. In het schooljaar 2018/2019 hebben 45 leerkrachten en 80 ouders een workshop gevolgd. Daarnaast hebben er diverse teampresentaties op scholen plaatsgevonden.

4. Het verleden

Wat kunnen we leren van het verleden over gelijkwaardigheid en naastenliefde:

- **Lao Tse** hield zich er in allerlei facetten mee bezig 600 v. Chr. en beschreef een hoge vorm van naastenliefde.
- **Jezus** sprak in wezen over niets anders, hoe gaan we met elkaar om en wat is dan van belang. Wat was de essentie van Jezus? Er komt altijd wel iemand met 'Naastenliefde'
- **Marcus Aurelius**, 120 n Chr. een van de bekendere Romeinse keizer en filosoof schreef er een aantal boeken over bijvoorbeeld in 'overpeinzingen'. Als het niet juist is, doe het dan niet; als het niet waar is, zeg het dan niet.' De spirituele overpeinzingen van de Romeinse keizer én filosoof Marcus Aurelius klinken nog net zo krachtig en actueel als tweeduizend jaar geleden. Ze kwamen voort uit zijn stoïcijnse levensopvatting dat de sleutel tot vrede en rust in onszelf zit. Zijn gedachten vertonen veel overeenkomsten met uitspraken van latere oosterse wijzen als de Dalai Lama en Krishnamurti.
- **Augustinus** 350 na Chr. stond er bij stil: praten en lachen, elkaar een vriendendienst bewijzen, samen boeken lezen, gemakkelijk overstappen van een lichte conversatie naar een gesprek over de diepere dingen van het leven; verschil van opvatting zonder rancune, zoals iemand voor zichzelf verschillende opvattingen hebben kan, en wanneer bij een uiterst zeldzame gelegenheid tegenstellingen ontstonden tot overeenstemming komen; elkaar iets leren; ongeduldig de thuiskomst van de afwezige afwachten en hem met vreugde welkom heten bij zijn thuiskomst; al deze tekenen van affectie, getoond door een woord, een gebaar, een oogopslag en op zoveel andere wijzen ontstaken een licht in ons binnenste en maakten ons één hoewel we met velen waren".
- **Erasmus** schreef er over in 'de lof der zotheid' -1400 na Chr. Keer op keer pleitte hij voor tolerantie tussen de diverse opvattingen, en in de brieven die hij schreef op zijn reis van Italië naar Londen stond hij er bij stil dat wanneer in de relaties tussen mensen de liefde wordt uitgebrand, dit een grote beperking oplevert en voor bijvoorbeeld koningen leidt tot moeizaam regeren.
- In de vorige eeuw was het het centrale thema van een van de belangrijkste filosofen, **Emanuel Levinas**, tijdgenoot van Sartre bij wie Levinas lange tijd in de schaduw stond. Nu is dat eerder omgekeerd. Hij vroeg zich af wat in ons mentale systeem ons aanstuurt naar frictie, en wat stuurt aan op harmonie. Hij trok feitelijk de zelfde conclusie als de andere belangrijke historische figuren: zonder een bewuste keuze voor liefde/naastenliefde halen we ons de keerzijde op de hals.
- En onze **grondwet** begint er zelfs mee, wat is de gedachte achter artikel 1 van de Nederlandse grondwet? Ieder mens is uniek, anders in eigenheid, en gelijkwaardig!
Deze mensen hebben als gemeenschappelijk in hun denken dat het essentieel is de ander als gelijkwaardig te beschouwen.

Bijlage 1: Dia's powerpoint & Opdrachten

Welkom?

Doel opdrachten

Het doel van de opdrachten is om de cursist kennis te geven over verschillende denkwijzen en theoretische onderbouwingen waarbij inzicht in eigen denken en communicatiestrategieën van belang zijn.

Opdracht:

Stel hier de vraag:

Wat doet het met je wanneer je ergens welkom bent? (laat de mensen in de groep daar woorden aan geven. Geef aan dat we haarscherp aanvoelen of we welkom zijn of niet).

Als je de antwoorden hebt vraag je: 'Wat nu wanneer je niet welkom bent?

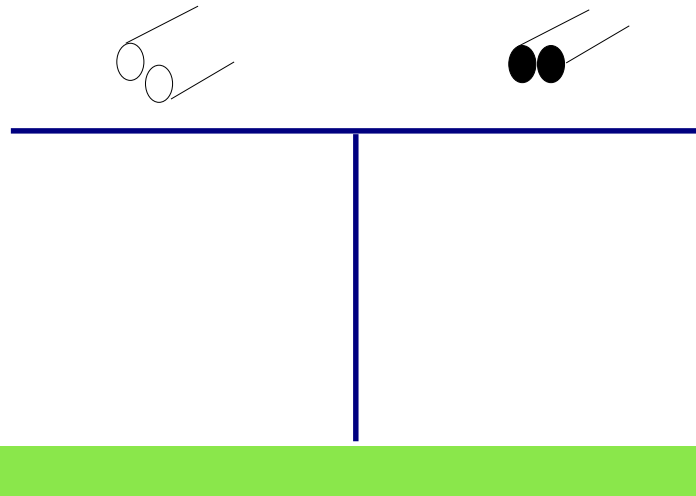
Treedt dan het omgekeerde op?

Er is altijd wel iemand die dan het woord 'gesloten' noemt. Dit woord neem je dan mee naar het flipover vel.

Meer dan 4000 jaar geleden werd in geschriften stil gestaan dat de gemiddelde mens zich voortdurend druk maakt om verlangens, die zich bij voorbeeld uit in behoefte aan succes, rijkdom en lof. De keerzijde is dat we op hetzelfde moment dat we ons hier mee bezig houden ook de angst dat we het niet halen naar binnen halen en sluiske strategieën bedenken om het te bereiken. Krishnamurti bracht het onder woorden door te zeggen dat we voortdurend ons individueel geluk na te jagen, vrijwel altijd sta je er op.

Hoe werkt dat?

Welkom

Neem de vragen door en schrijf de vet gedrukte woorden op een balans op een flip-overvel:

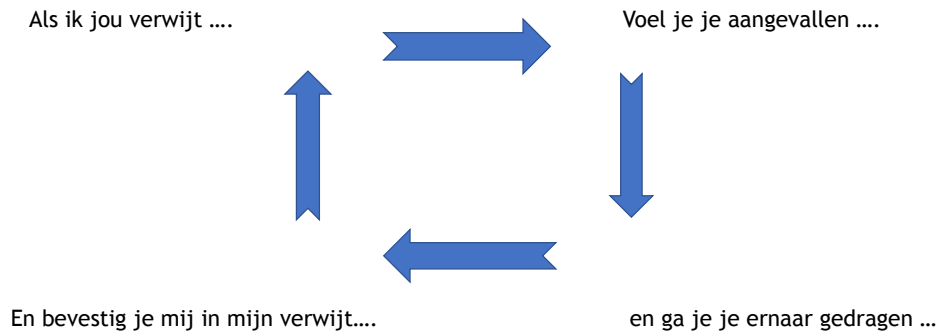
	WELKOM	NIET WELKOM,
	open – nb niet naief	Onzeker - gesloten
Als ik gesloten ben, wie staat dan centraal in mijn universum:	wij (=ik en de ander)	Ik
Wie voert op dat moment de regie?	pre ego/niet- ego	Het Ego
Hoe is je zelfbeeld:	neutraal positief	Negatief
Wat is dan je basishouding?	open	Gesloten
Hoe uit zich dat fysiek?	ontspanning	spanning
En als dat lang aanhoud?	ontspanning	stress
Wat is je blik op de wereld en mensen:	brede blik	beperkt of verkokert
wat vindt je belangrijk:	imago	je imago
Waar ben je op gefixeerd:	proces en mogelijkheden	resultaat
Waar richt je je op:	nu	jouw toekomst
Wat is je referentie;	nu	het verleden
Dus wat levert het op:	creativiteit	re-activiteit
Wat is mentaal gezien actief	gevoel, emotie creativiteit	de ratio
Wat levert het op in teams:	eenheid	eilandenculturen
Wat is de ander:	Belangrijk om wat hij of zij is	bedreigend
wat is de ander:	belangrijk, gewaardeerd	een hulpmiddel
communicatie?	dialogo	Discussie,
interactie?	creatief proces	Strijd
wat heb je dus:	respect	geen respect
waar dragen we verantwoordelijkheid?		x

Waar halen we uiteindelijk resultaat?		x
	en dat voelt de omgeving	

Essentie brillen:

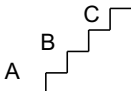
- Weinigen zijn altijd aan de wij-kant. Waarschijnlijk zijn we voortdurend als een pendule die heen en weer gaat. We zijn vaak als een slinger. Maak je daar ook niet druk om, neem het je zelf niet kwalijk. Wel heb je voortdurend de mogelijkheid om er bewust voor te kiezen naar de wij-kant te bewegen.
- Het vraagt om bewustzijn. Dat begint met het weten dat dit zo werkt, en vervolgens vraagt het om oefening, en situaties die ons middels de spelregels vanzelf naar de wij kant leiden. Wij benutten daar in teams bijvoorbeeld de dialoog voor.
- De impact van de ik-kant is enorm, zoals je kan zien en herkennen staat het aan de basis van een negatieve houding binnen de interactie. Echte inspiratie en passie zijn bij voorbaat al uitgesloten
- De bewuste oversprong is eenvoudig, maar niet altijd makkelijk. Daar houden we ons in coaching, training en verandertrajecten dan ook in de eerste plaats mee bezig.
- Als het vermogen te switchen van ik naar wij begint te ontwikkelen, pas dan kunnen we verder. Alles wat we daar voor doen, is 'doen alsof' en een kort leven beschoren.

De cirkels van verwijt, cynisme, wantrouwen, negativisme en bevooroordeeld zijn.

Tastbaar

Ratio

Belangrijk
Gezond verstand
-Wijze mensen
-Studeert vlijtig

Resultaat & kwaliteit

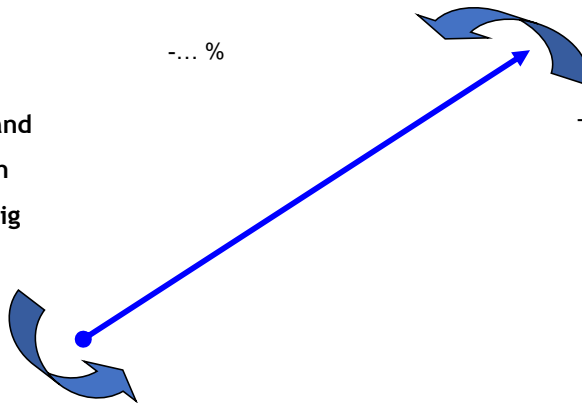
-... %

-... %

Niet tastbaar

3x zoveel intelligentie dan je gewend bent.

Bijvoorbeeld gevoel, intuïtie, EQ, creativiteit

Iedereen, altijd overal

Nooit niet

En wat als ik iemand niet aardig vind?

En wat als ik iemand echt niet mag?

En wat als iemand echt onmogelijk is?

Resultaat & kwaliteit

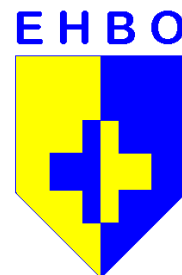

Opdracht:

Opvoeding

Wat is jouw 'Top 5 voor opvoeden'?

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

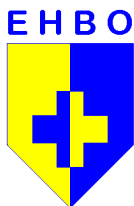
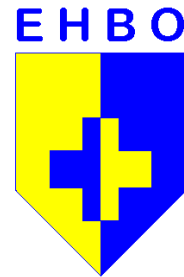

Opdracht:

Ontwikkeling

Wat betekent de 'Top 5 van de opvoeding' voor jouw team of collega's?

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Ontwikkeling
Iedereen, altijd, overal
nooit niet!

- Overleg met een collega
- Overleg team
- Coaching
- Overleg met ...

- Wat kun je hiermee t.o.v. ouders, kinderen en leerkrachten?
- Wat zijn momenten waarin jij denkt dat je wilt leren schakelen?
- Wat denk je dat het effect zal zijn?
- Benoem voor jezelf situaties waarin je dit de komende 2 weken kan uitproberen.

Module 2

Praktijkvoering

Hoe pas ik mijn ervaringen toe in de praktijk, hoe wordt hierop gereageerd en hoe kan ik dit verbeteren.

1. Inleiding Praktijkvoering

Om ervaring op te doen met de stof vanuit de cursus loopt de cursist twee praktijkdagen (2x 8 uur) mee in de praktijk (op dit moment nog intern in Intraverte). Deze twee praktijkdagen worden in overleg met Intraverte en de cursist ingepland. De cursist zal in deze twee dagen zijn/haar opdrachten uitvoeren en ervaring op doen om meer verdieping te creëren in de cursus.

Doel

Het doel van de twee praktijkdagen en de observatieopdrachten is het observeren van de therapeut met als specifieke onderdelen de therapeutische houding, onderzoek en het kind contact. Het observeren is van belang om de eigen kennis te bevorderen omtrent de onderwerpen: instrueren binnen een gesprek, positionering ten opzichte van het kind, afname Movement ABC & Pentabalans en de verbale en non-verbale communicatie bij het kennismakingsgesprek met de ouders.

Leerdoelen

- De cursist is in staat de therapeut te observeren aan de hand van de observatieopdrachten.
- De cursist weet hoe hij/zij kan instrueren binnen een gesprek met het kind.
- De cursist weet hoe hij/zij zich kan positioneren ten opzichte van het kind.
- De cursist weet hoe hij/zij de Movement ABC kan introduceren aan het kind.
- De cursist weet hoe hij/zij via verbale en non-verbale communicatie het kennismakingsgesprek met ouders kan uitvoeren.
- De cursist weet hoe hij/zij het Pentabalans kan uitvoeren bij het kind.

Opdrachten

De observatieopdrachten (zie 2. Observatieopdrachten module 2) worden door de cursist uitgevoerd tijdens de praktijkdagen. De bedoeling is om de tot nu toe geleerde kennis toe te passen in de praktijk. Na de twee praktijkdagen wordt in cursusdag 2 module 3 de observatieopdrachten besproken voor meer diepgang in de lesstof. De observatieopdrachten dienen gemaakt te worden voor het behalen van de cursus.

2. Observatieopdrachten

Observatieopdracht - Instructie

Observeer en beantwoord de volgende vragen:

1. Welke manier van instrueren worden er gebruikt?
2. Hoe wordt aangesloten op de belevingswereld van het kind?
3. Op welke manier geeft de therapeut de ruimte om tussentijds te ontladen?
4. Hoe wordt er rekening gehouden met de taalkeuze passend bij de leeftijd van het kind?

Observatieopdracht Kennismaking Kind – Positionering ten opzichte van het kind

Observeer en beantwoord de volgende vragen:

1. Welke houding neemt de therapeut aan?
2. Welke positie wordt er ingenomen ten opzichte van het kind?
3. Bedenk redenen waarom de therapeut deze keuze maakt?
4. Hoe reageert het kind op deze positionering?
5. Wat zie je aan de lichaamstaal van het kind?

Observatieopdracht Kennismaking Kind: Movement ABC

Observeer en beantwoord de volgende vragen:

1. Hoe wordt het meetinstrument spelenderwijs aangeboden?
2. Welke manier van instrueren worden er gebruikt?
3. Hoe wordt aangesloten op de belevingswereld van het kind?
4. Op welke manier geeft de therapeut de ruimte om tussentijds te ontladen?
5. Hoe wordt er rekening gehouden met de taalkeuze passend bij de leeftijd van het kind?

Observatieopdracht Kennismaking ouders - Kennismaking ouders

Verbale en non-verbale communicatie

Observeer en beantwoord de volgende vragen:

1. Welke houding neemt de therapeut aan?
2. Welke positie wordt er ingenomen ten opzichte van de ouder(s)?
3. Bedenk redenen waarom de therapeut deze keuze maakt?
4. Hoe reageert de ouder(s) op deze positionering?
5. Wat zie je aan de lichaamstaal van de ouder(s)?
6. Hoe stuurt de therapeut het gesprek?

Inhoudelijk

Observeer en beantwoord de volgende vragen:

1. Hoe worden de vragen geformuleerd?
2. Op welke wijze herken je dat dit gesprek, bijvoorbeeld doelgericht of flexibel, gevoerd wordt? Waar herken je dat aan?
3. Welk multidisciplinair doel zou jij formuleren aan de hand van de intake met de ouder(s)?
4. Welke luistervaardigheden worden er toegepast?

Observatieopdracht – Pentabalans

Observeer en beantwoord de volgende vragen:

1. Welke kleur vanuit Pentabalans herken je bij dit kind?
2. Welke kleur vanuit Pentabalans herken je bij de therapeut?
3. Wat is de gemeenschappelijke factor van deze twee kleuren vanuit Pentabalans (kind en therapeut)?
4. Hoe wordt er balans gehouden tussen structuur en flexibiliteit?
5. Op welke momenten is er ruimte voor de eigen inbreng van het kind?
6. Wanneer zie je dat de therapeut meebeweegt met het kind en het bedachte plan laat varen?
7. Op welk moment zie je dat de therapeut aansluit bij het kind om vervolgens het kind mee te nemen naar een volgend leermoment?

Inhoudelijk:

1. Kijkend naar de oefening; hoe kun je deze makkelijker of moeilijker maken aansluitend op het kind?
2. Kijkend naar de oefening; hoe kun je deze makkelijker of moeilijker maken aansluitend op de leeftijd het kind?
3. Aan welk doel wordt er gewerkt bij deze oefening?
4. Wat is de achterliggende gedachte van de oefening?
5. Bedenk een vergelijkbare oefening die hetzelfde doel heeft?

Module 3

Voorwaarden voor leren

Kijken door een paramedische bril naar
Rust en Rijping

1. Inleiding: Intraverte, gedrag in beweging

Als een kind met een hulpvraag bij Intraverte komt, kan er van alles met het kind aan de hand zijn. Er zijn interne factoren en externe factoren die de ontwikkeling positief en/of negatief beïnvloeden. Er is geen kind dat zich gemiddeld ontwikkelt. Dit geeft een rijke variatie aan verschillen die ieder kind uniek maken.

Het kan echter een probleem worden als alle kinderen op hetzelfde moment het zelfde moeten leren, zoals bijvoorbeeld op school.

Om goed te kunnen zien wat ieder individu nodig heeft, is het van belang om waar te kunnen nemen waar het kind in zijn ontwikkeling is (rijping) en of het kind in staat is om leerstof te verwerken (rust). Vervolgens is het de kunst om in optimale samenwerking met het kind voor deze voorwaarden te gaan zorgen en zijn interne motivatie te raken.

De diverse ontwikkelingsgebieden taal, cognitie, sensomotoriek en sociaal emotioneel staan in verbinding met elkaar. De totale ontwikkeling schept de voorwaarden om de schoolse vaardigheden aan te leren. De rijpheid hiervan geeft aan waar het kind aan toe is. Een gebrek aan rijping maakt het voor het kind lastig om te voldoen aan de verwachtingen die aan hem gesteld worden. Het kost veel energie en heeft effect op het gedrag. Onrust in het gedrag kan echter ook aangeven dat het kind moeite heeft om rust te vinden. Dit kan te maken hebben met stressfactoren van allerlei aard. De rust weten te vinden en te behouden is dus erg belangrijk voor ieder individu.

Om te kunnen herkennen wat een kind remt in zijn totale ontwikkeling behandelen we het onderdeel rust en rijping vanuit neurofysiologisch perspectief. Hierbij komen casussen en voorbeelden aan bod om duidelijk te zien wat er achter het (leer)gedrag van de kinderen kan zitten.

Wanneer bijzonderheden snel herkend worden, kan het kind op tijd ondersteuning of prikkeling krijgen waar dit nodig is. Dit kan zijn in de zorg, zoals bij Intraverte, of binnen het onderwijs (in de klas of buiten de klas). Het levert een waaier aan mogelijkheden hoe zorg en onderwijs te combineren en op elkaar te laten aansluiten, met ieder een eigen expertise gebied. Zie ook het OEREI op pagina 45.

1.1 Onderdelen workshop en werkboek

In dit werkboek en in de workshop komen de volgende onderdelen aan de orde:

- Inzicht verwerven in het communicatie proces en het kiezen van communicatie mindset en strategie die aansluit bij je waarden en motieven als professional
- Totaalontwikkeling (sensomotorisch, taal cognitief en sociaal emotioneel) en rijping van het kind.
- Beweging en (spel)gedrag bij kinderen.
- Het opstellen van een persoonlijk leerplan.

Het werkboek werkt ondersteunend aan de workshop waarin de onderdelen praktisch worden behandeld en vaardigheden worden geoefend.

We gaan er bij de behandeling van de onderdelen vanuit dat je kennis hebt over het kind op de verschillende ontwikkelingsgebieden en de rijping van het kind. Je kan deze kennis toepassen tijdens gesprekken met leerkrachten, ouders en collega's.

Samen met je collega cursisten oefen je met behulp van een casus om van hulpvraag naar voorwaardencheck te komen. Daarnaast ga je aan de gang met het opstellen van een persoonlijk leerplan naar aanleiding van cursusdag 2 waarbij je kritisch kijkt naar hoe jij je gaat ontwikkelen. De modellen en theorieën die we behandelen hanteren we als een kapstok en dienen als handvatten om de opgedane kennis, tips en "best-practices" direct toe te kunnen passen in je dagelijkse werk.

Voorbereiding

Als voorbereiding op cursusdag twee wordt er van de cursist verwacht:

- Module 3 Rust-Rijping, Module 4 Pentabalans en Module 5 Communiceren (tot pagina 91) uit het werkboek te lezen en het boek "Wiebelen en Friemelen in de klas" door Monique Thoonsen en Carmen Lamp; Uitgeverij Pica; ISBN 9789491806575; okt 2015.
- Een casus (op papier) mee te nemen die gebruikt kan worden bij het oefenen van hulpvraag naar voorwaardencheck.
- Maak een filmpje met beweging en (spel) gedrag van één opdracht of spel bij kinderen van verschillende leeftijden (4-6j, 6-8j, 8-10j, 10 plus). Maak opnames waarin de specifieke leeftijdskenmerken (normaal gedrag bij de leeftijdsfase) duidelijk te zien zijn.
Als het kind bij Intraverte in begeleiding is maak je gebruik van het toestemmingsformulier (zie bijlage 3 module 3). (Er worden dus geen 'afwijkingen' gefilmd, maar juist leeftijdsadequaat gedrag). De opdracht wordt tijdens cursusdag 2 besproken.

Aan het eind van de cursusdag maak je een begin aan je persoonlijke leerplan (of vul je je leerplan aan) met aspecten die je naar aanleiding van de tweede

cursusdag verder wilt ontwikkelen om het eigen leerproces te bevorderen. Daarnaast ga je na cursusdag 2 aan de slag met de keuze opdracht. Deze opdracht dient voor cursusdag 3 gemaakt te zijn en meegenomen te worden.

Keuze opdracht:

Maak in twee- of drietal een factsheet over één van de thema's ADHD, DCD, ODD, ASS, hoogbegaafdheid, hoogsensitiviteit of dyslexie.

Op de factsheet (één A4) staat: de definitie, hoe het te herkennen is, hoe het gediagnosticeerd wordt, wat behandelbaar is en wat niet en welke aandachtspunten er zijn voor de aanpak.

Deze opdracht presenteer je de volgende keer in totaal 5 minuten (factsheet en enkele discussiepunten).

Deze opdracht wordt gegeven ter verdieping van de diverse thema's die ook in de praktijk voor kunnen komen en zijn daarom van belang om kennis over te hebben.

Leerdoelen

Aan het eind van cursusdag 2 heeft de cursist de volgende leerdoelen behaald:

- De cursist heeft kennis over de totaalontwikkeling (sensomotorisch, taal cognitief en sociaal emotioneel) van het kind.
- De cursist kan de rijpheid binnen de ontwikkeling inschatten bij een kind.
- De cursist is in staat om een kind rust aan te leren tijdens schoolwerkzaamheden.
- De cursist heeft kennis over de ontwikkeling in de puberteit.
- De cursist is in staat om het OER Ei te kunnen toepassen in de praktijk.
- De cursist kan een opdracht of spel met beweging en (spel) gedrag uitvoeren bij kinderen van verschillende leeftijden (4-6j, 6-8j, 8-10j, 10 plus).
- De cursist kan een persoonlijk leerplan opstellen naar aanleiding van de aspecten uit cursusdag 2.

2. Totaalontwikkeling Sensomotorisch, taal cognitief en sociaal emotioneel

Om in te schatten hoe ver de ontwikkeling van het kind is, en wat er van het kind verwacht mag worden is het belangrijk om kennis te hebben van de totale ontwikkeling van het kind.

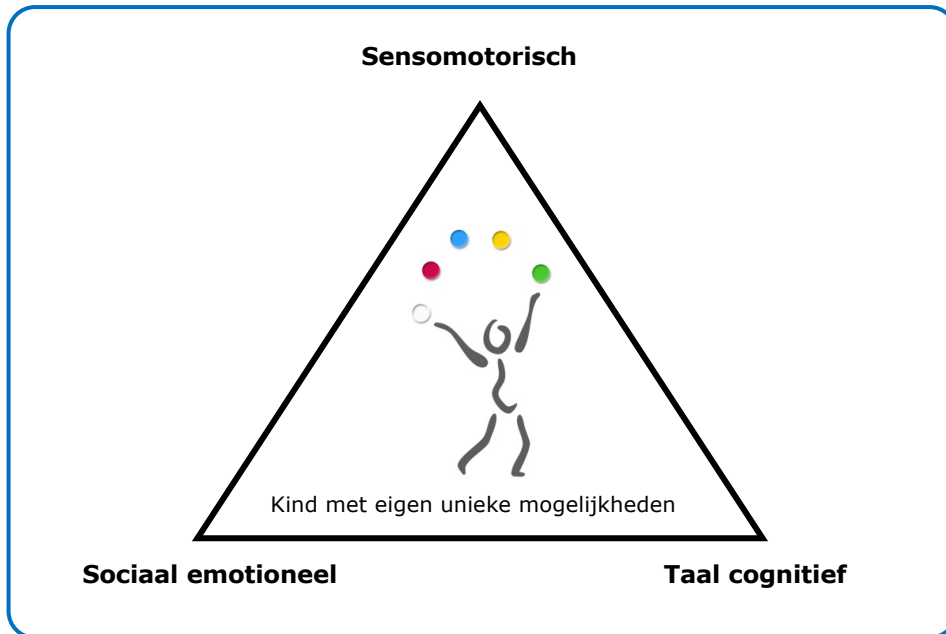

Fig. 1 Model totaalontwikkeling

In dit model staat het kind centraal met zijn unieke persoonlijke factoren, opgroeiend in een omgeving met specifieke externe factoren.

De ontwikkeling kan schematisch verdeeld worden in drie onderdelen:

1. De sensomotorische ontwikkeling
2. De taal cognitieve ontwikkeling
3. De sociaal emotionele ontwikkeling

Al deze ontwikkelingen zijn met elkaar verbonden; ze hebben elkaar nodig. Als één achterblijft, belemmert dit een ander ontwikkelingsgebied en daarmee de totaalontwikkeling van het kind.

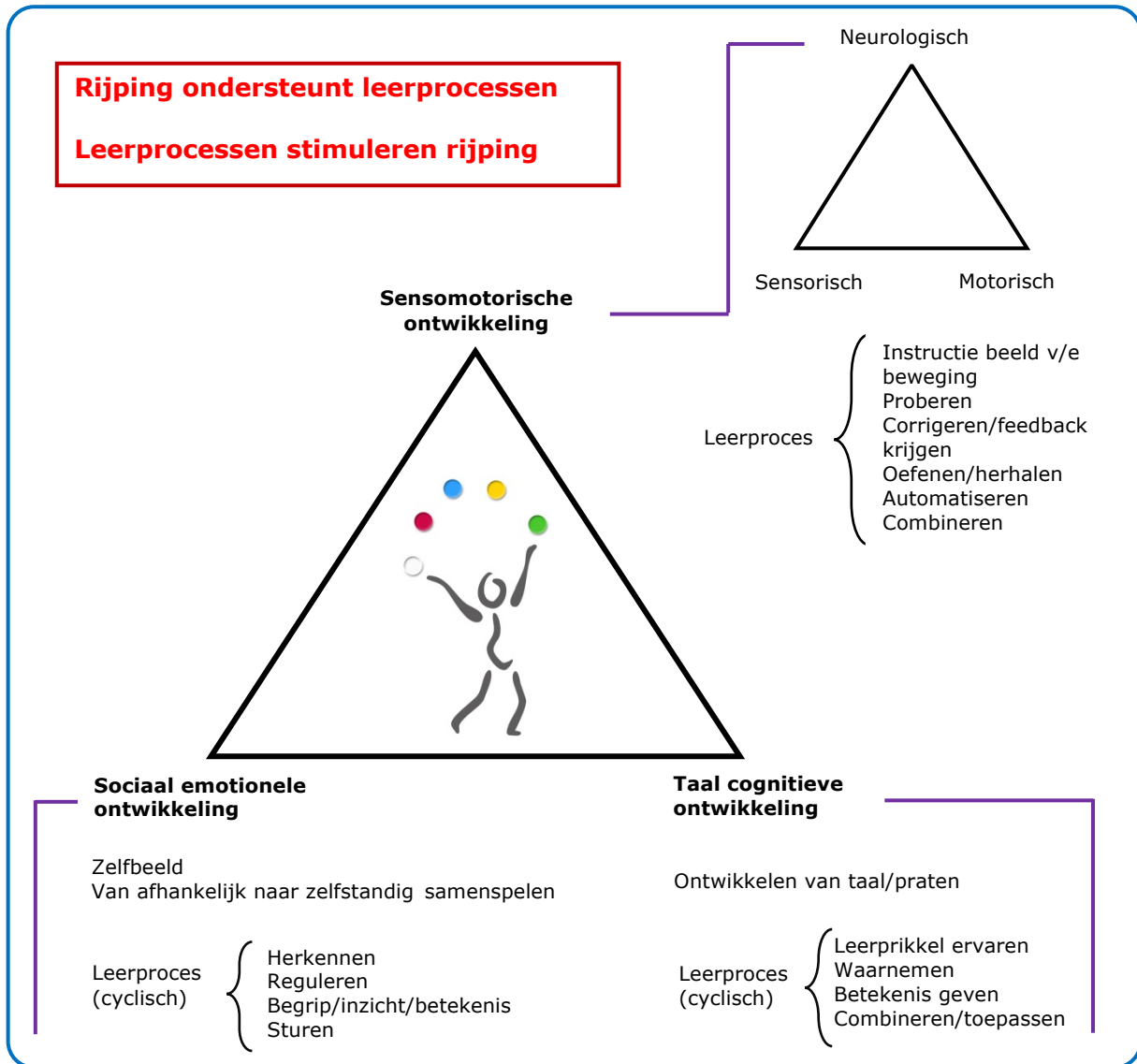

Fig. 2 Model totaalontwikkeling uitgebreid

In ieder ontwikkelingsgebied vindt een leerproces plaats dat weer een beroep doet op de ontwikkeling van het waarnemen, het betekenis geven, het uitvoeren/toepassen.

Dit leerproces op de diverse ontwikkelingsgebieden, draagt weer bij aan de totale ontwikkeling.

Prakkels stimuleren rijping
Rijping is nodig om prakkels te verwerken

Met prakkels wordt hier bedoeld: informatie die binnenkomt via de zintuigen. Met prakkels verwerken wordt hier bedoeld: het waarnemen, betekenis geven, opslaan en er adequaat op kunnen reageren.

2.1 Sensomotorische ontwikkeling

De sensomotorische ontwikkeling is een samenspel tussen de rijping van het zenuwstelsel, de zintuiglijke (ook wel sensorische) ontwikkeling (het waarnemen) en de motorische ontwikkeling. De sensomotorische ontwikkeling is de basis voor de motorische ontwikkeling en heeft een belangrijke invloed op de totale ontwikkeling.

Door met een bal te spelen krijgt de bal een betekenis van iets dat rolt, beweegt, gegooid kan worden. Het voorwerp "bal" wordt motorisch ontdekt, en krijgt inhoud. Als dit niet gebeurt gaat het kind moeite hebben om het woord "bal" te begrijpen en te gebruiken in een context.

Te weinig sensomotorisch ontdekken kan leiden tot problemen in o.a. de taalontwikkeling en de sociaal emotionele ontwikkeling. Door te bewegen en indrukken op te doen met de zintuigen leert het kind zijn omgeving kennen waarin allerlei voorwerpen verkend worden. Ook leert het kind zijn eigen lichaam kennen. Dit begint bij het lichaamsplan; wat kan mijn lichaam en hoe beweegt het zich in de ruimte. De ruimtelijke oriëntatie kan dan pas op abstract niveau gebruikt worden (waar is voor, achter, boven, onder, enzovoorts). Dit is bijvoorbeeld weer een voorwaarde om te kunnen rekenen. Het lichaamsplan leidt tot lichaamsbesef en lichaamsidee.

In teamsport is het belangrijk om te weten waar het eigen lichaam is, waar het lichaam van de ander is, en waar het doel is. Ook draagt het bij aan het beeld dat een kind heeft over wat hij kan. Als kinderen met elkaar spelen, beoordelen zij elkaar veelal op motorische vaardigheden. Als een kind bijvoorbeeld altijd als laatste gekozen wordt, omdat het niet snel genoeg gooit en vangt, kan een negatief zelfbeeld ontstaan. Het kind kan daardoor de moed verliezen, minder zelfvertrouwen ontwikkelen en last van faalangst krijgen. Hij durft minder snel te vragen of hij mee mag doen. Zo zal hij weer minder bewegingservaring opdoen, waardoor ook de kansen om te oefenen en beter worden verminderen.

Iedereen kent wel het beeld van voetballende kinderen in de F-jes. Ze zijn allemaal waar de bal is. Ze weten nog niet waar het doel staat en in welk doel ze moeten scoren. En overspelen is nog lastig omdat het besef waar de ander is ten opzichte van waar je zelf bent nog niet voldoende ontwikkeld is op de kleuterleeftijd. Een instructie vanaf de kant "loop toch naar voren, naar het doel", komt nog niet aan omdat het ruimtelijke begrip er nog onvoldoende is. Daarbij is het ook nog lastig om twee dingen tegelijk te doen; luisteren en dit omzetten in actie, en met het spel bezig zijn.

Op school worden de schoolse vaardigheden aangeleerd die voorwaarden vereisen op sensomotorisch gebied. Om te kunnen rekenen, schrijven en lezen is bijvoorbeeld voldoende ruimtelijke oriëntatie nodig. Voor een aantal schoolse vaardigheden zijn de voorwaarden zo belangrijk dat het erg frustrerend kan zijn voor kind en leerkracht om alsmaar iets te oefenen wat niet lukt.

Voor het leren schrijven is bijvoorbeeld nodig:
de pen vast kunnen houden met drie vingers, stil kunnen blijven zitten op de stoel, de ene hand stil kunnen houden terwijl de ander beweegt, de richting van

de letters op papier onderscheiden, de visuele onderscheiding van b en p, het ritmisch en automatisch kunnen bewegen met de schrijfhand, het tempo kunnen maken, maar ook snappen wat je schrijft, tegelijkertijd spellingsregels kunnen integreren en luisteren naar de leerkracht als het om een dictee gaat.

2.2 Taal cognitieve ontwikkeling

De taal cognitieve ontwikkeling bestaat uit het leren praten en het begrip van woorden.

Het leren gaat van beleving naar abstractie, een wens om meer kennis te krijgen en dingen te begrijpen, te onderzoeken, analyseren.

Het hoogtepunt van de waarom en hoe vragen zit in de peuterfase. Dit is een gezond teken, dat zo lang mogelijk door mag gaan. Een kind dat geïnteresseerd is en wil weten hoe het werkt, maar ook wil weten waarom iets niet mag, zal zelf blijven nadenken. Een kind dat zelf nadenkt zal een grotere kans hebben om een gezond kritische houding te ontwikkelen en later een eigen identiteit te behouden binnen een groep.

(Voor richtlijnen per leeftijd, zie paragraaf 3.4 en bijlagen bij module 4)

2.3 Sociaal emotionele ontwikkeling

De sociaal emotionele ontwikkeling omvat de ontwikkeling van emoties en het zelfbeeld, de interactie met omgeving. waarin emoties eigen worden gemaakt via de volgende processen: herkennen, reguleren, betekenis geven, inleven in de ander, besturen/bepalen van emotie.

Het omvat het ontwikkelen van het zelfbeeld, daarbij uitvoeren van vaardigheden, beoordelen van de uitvoering, vergelijken met de ander en het opslaan en waarderen van de uitvoering. Dit bepaalt weer mede de identiteit (wie ben ik, wat kan ik, wat wil ik).

Het omvat de ontwikkeling van afhankelijk zijn naar zelfstandigheid. Hiervoor zijn vaardigheden, het kunnen inschatten van de eigen vaardigheden, het om hulp durven vragen en zelfvertrouwen noodzakelijk.

Dit alles is o.a. bepalend voor samen spelen. Voor samen spelen zijn o.a. nodig: motorische en sociale vaardigheden, het kunnen inleven in de ander (emotionele ontwikkeling), het begrip van tijd, ruimte, oorzaak en gevolg (motorische en cognitieve ontwikkeling). Het is moeilijk te snappen dat het omschoppen van een net gebouwde toren een boze reactie veroorzaakt, als het kind het niet expres doet en ineens een boze reactie van de ander ervaart, of een dag later het zelfde terugdoet.

(Voor richtlijnen per leeftijd, zie paragraaf 3.4 en bijlagen bij module 3)

3. Factoren die van invloed zijn op de totaalontwikkeling

De richtlijnen voor wat een kind in welke fase kan, gaan uit van een natuurlijke ontwikkeling in een normaal, veilig leerklimaat met voldoende stimulerende prikkels. Ze gaan uit van een gemiddelde. Het gemiddelde kind bestaat echter natuurlijk niet, en dat alle kinderen anders zijn is logisch. Om kort stil te staan bij de grote diversiteit binnen een groep kinderen, volgt hier een aantal interne en externe factoren dat de totaalontwikkeling beïnvloedt.

3.1 Externe factoren

Bij externe factoren kunnen de variaties ontstaan door bijvoorbeeld: gezinssituatie en veranderingen hierin, persoonlijke omgeving, instituties, sociale normen, cultuur, bebouwde omgeving, politieke factoren, bijzondere gebeurtenissen en maatschappelijke veranderingen.

De effecten hiervan kunnen:

1. De ontwikkeling remmen omdat het stress veroorzaakt
2. De ontwikkeling van latente kwaliteiten stimuleren

Als een kind opgroeit in omstandigheden die bijzonder veel stress geven, kan er een (tijdelijke) terugval zijn naar een vroegere fase.

Externe factoren kunnen ook buitengewoon goed aansluiten bij de behoefte van het kind, of een bijzondere impuls geven om iets te ontwikkelen wat anders niet zou gebeuren.

Zo kan een kind bijvoorbeeld zelfstandigheid ontwikkelen omdat er slechts één ouder beschikbaar is of moed en hoop ontwikkelen omdat er levensbedreigende situaties op het pad komen.

Een praktijkvoorbeeld:

In een gezin met drie autistische kinderen is de moeder fulltime beschikbaar om structuur en rust te bieden. De moeder doet een speciale training om contact met autistische kinderen te hebben en wordt online gecoacht. Er zijn voldoende financiële middelen vanuit een PGB om met hulpmiddelen en gerichte aandacht de kinderen te stimuleren. Twee van de jongens volgen normaal basisonderwijs en hebben het voortgezet onderwijs met ambulante begeleiding kunnen halen. De derde jongen krijgt thuis liefdevol privé onderwijs en straalt van geluk.

3.2 Interne factoren

Interne factoren brengen eveneens grote diversiteit zoals bijvoorbeeld: geslacht, leeftijd (september leerling, versneld een groep hoger of een jaar doubleren), nevenpathologie (ziekte, beperking of stoornis), coping stijl, sociale achtergrond, ervaringen en karakter.

Of je een jongen of een meisje bent, maakt bijvoorbeeld veel verschil in de ontwikkeling. Martine Delfos heeft hier veel over geschreven en concludeert dat het huidige onderwijssysteem het beste afgestemd is op de ontwikkeling van meisjes.

Een aanrader om te lezen is het artikel van haar in het tijdschrift "De wereld van het jonge kind" met als titel "Een jongen is geen meisje" (M.F.Delfos 2004).

Bij persoonlijke factoren die positief bijdragen aan de totaalontwikkeling van het kind kan gedacht worden aan: een sterke wil, motivatie, creativiteit en ambitie. Deze kunnen bijvoorbeeld leiden tot een versnelde ontwikkeling (kind leest al op vierde jaar) of tot het behalen van een bijzonder hoog niveau van vaardigheden (een kind heeft VMBO niveau advies en komt later tot bloei of heeft bijzondere motivatie en ijver om HBO niveau te halen).

Bij gebrek aan dezelfde kwaliteiten zal het kind juist niet de capaciteiten die in potentie aanwezig zijn, kunnen laten zien.

Binnen de interne factoren vallen ook de stoornissen of beperkingen zoals ADHD, dyslexie, slechthorendheid, blind, verlamming, lager IQ en erfelijke ziekten.

Kortom, mijlpalen en ontwikkelingsmodellen geven een gemiddelde om op te richten, maar de kans is heel klein dat een kind zich precies zo zal ontwikkelen. Dit is algemeen bekend, en toch vallen kinderen die iets te veel van het gemiddelde afwijken snel onder de zorgleerlingen.

Ieder kind in de klas en de klas zelf is een unieke combinatie van kwaliteiten, die verder tot bloei kan komen als deze gericht wordt ontwikkeld. Om ieder kind optimaal de kans te geven om tot bloei te komen is echt contact met het kind van belang.

3.3 Interne motivatie raken

Het kind kan in een versnelling van zijn ontwikkeling komen en bijzondere leerresultaten behalen als de interne motivatie van het kind geraakt wordt.

Om dit niet aan het toeval over te laten is het van belang het kind te zien met respect, te erkennen en oprecht geïnteresseerd te zijn in het kind. Deze open houding nodigt het kind uit om in respons daarop ook een open houding aan te nemen.

De kunst om contact te maken met kind dat achter het gedrag zit, komt verder aan bod in het onderdeel Pentabalans.

3.4 Overzicht totale ontwikkeling

Naast de grote diversiteit spreekt het voor zich dat er een volgorde is in de ontwikkeling op de verschillende gebieden. Zoals besproken is in de visie op totaal ontwikkeling kunnen de gebieden zich niet los van elkaar ontwikkelen. Dit is duidelijk te zien in dit overzicht van de fases bij taal cognitieve, sociaal emotionele en sensomotorische ontwikkeling. Vooral in de allereerste fase is er veel samenhang.

leeftijd fase	Taal cognitief	Sociaal emotioneel	Sensomotorisch
0- ½ jaar	Waarnemen via de zintuigen Object permanentie	Beleving vnl via nabijheidzintuigen Schrikreacties: het lichaam verstijft; basisemotie angst Ervaring lust/onlust geeft huilen	Verkennen eigen lichaam Bewegen door reflexen Veel slapen
½ jaar- 3 jaar	Explosieve taalontwikkeling Keuzes op basis opgeslagen ervaringen Ik besef ontwikkelt	Van eenkennigheid naar meer afstand om zelf te proberen Ontwikkeling van nee Eigen wil Driftbuien; ongerichte agressie op persoon Verdriet (besef van situatie)	Van horizontale vlak naar verticale vlak Reflexen die niet meer functioneel zijn verdwijnen Zintuigen leren informatie uit te wisselen
4-6 jaar	Magisch denken, veel fantasie, angsten Denken in figuren en zwart/wit in regels Veel waarom vragen Prelogisch Egocentrisch denken Creatief denken	Fantasie en angsten (monsters) Impulsief (denken en doen gelijk op) Consequenties worden herkend, grenzen en regels krijgen betekenis Als ik val ben ik stuk (angst voor vallen)	Sterke bewegingsdrang Symmetrisch bewegen Twee handen doen hetzelfde Twee benen doen hetzelfde Kruisen middenlijn
6-8 jaar	Gericht op feiten Concreet en logisch denken; tellen, meten, vergelijken Lezen, rekenen ontwikkelt explosief Oorzaak gevolg besef Vanuit perspectief ander kunnen denken	Besef omgeving wordt groter Coöperatief spelen Zwart wit op de regels (weinig nuance) Gewetensvorming met schaamte, schuld, Vegetatieve reacties bij knagend geweten (zweeten, stotteren, blozen) Concept liegen ontstaat Boos gericht en gecontroleerd	Hersenhelften gaan samenwerken Samenvoegen van bewegingen: complexere motoriek) Kracht en conditie neemt toe Gericht bewegen, meeste reflexen zijn verdwenen
8-11 jaar	Dubbeltaken Automatiseren Abstract denken Tijdsbesef Oorzaak en gevolg	Competitief en team spel Neiging tot vergelijken met elkaar Mening van anderen is belangrijk Angst om er niet bij te horen	Hersenhelften gaan specialiseren Verfijning van (specialistisch) bewegen Sport en spel met tactiek
11 plus NB groot verschil j/m	Brede interesse Analytisch denken Abstract denken Wereldvraagstukken	Ontwikkeling lichamelijk en emotioneel uit balans; fysiek start puberteit, emotioneel nog niet); sterke stemmingsschommelingen Angst voor mondiale zaken: (oorlog, ISIS, ebola, HIV)	Frontale (motorische schors) ontwikkelt verder Groeispurt ledematen waardoor bewegingen klungelig worden

Bron: sociaal emotionele ontwikkeling volgens schema van Dólser

Bron: cognitieve ontwikkeling volgens Piaget, en vrije aanvulling vanuit visie Intraverte

4. Rust en rijping

4.1 Rijping

Om te leren is rijpheid nodig. De vraag die dan centraal staat is: "is het kind er aan toe?". Voor bepaalde vaardigheden is er een kritische of gevoelige fase. Zwemmen leert een kind in enkele weken als het voldoende motorische rijpheid, kracht en conditie heeft. Taal leert een peuter het beste als de mondmotoriek zo ontwikkeld is dat het kan experimenteren om te imiteren, en tegelijkertijd voldoende inzicht heeft in de betekenis en de context van het woord. Een tweede of derde taal leren gaat ook het gemakkelijkst in de peuter tijd.

Waar de drempel van de kritische periode zich precies bevindt, is onderwerp van discussie. Volgens de meeste onderzoekers moeten we die ergens tussen het vijfde en het zevende levensjaar situeren. Anderen zijn van mening dat de kritische periode niet gelijk loopt voor alle niveaus van taalstructuur. Zo zou de grens voor een perfecte (ongemarkeerde) uitspraak al rond de zes jaar liggen, terwijl men voor morfosyntaxis veel langer mag wachten (15 jaar). Deze hypothese wordt ook wel de Multiple Critical Period Hypothesis genoemd (Penfield & Roberts, 1959).

Een kind zal spelenderwijs leren en ontdekken waar het op dat moment aan toe is of wat er in zijn omgeving op de rand van nieuw speelt.

Wat is de rand van nieuw voor een kind?

Als er bijzondere omstandigheden zijn die nog te ver van het niveau van het kind verwijderd zijn zal de indruk wel opgenomen worden, maar de context en het begrip in veel mindere mate.

Bijvoorbeeld: een oudere zus doet eindexamen, en de twee jaar jongere zus absorbeert veel en leert van de ervaring. Terwijl het jongere broertje wel merkt dat eindexamen doen belangrijk en spannend is, maar er meer langs hem heen gaat. Nog een ander broertje is zo bezig met iets waar hij zelf vol van is, hij is gescout door een grote voetbalclub, dat het eindexamen van zijn zus ook grotendeels aan hem voorbij gaat.

4.2 Rust en openheid

Om in staat te zijn te leren zijn ook rust en openheid nodig.

Als een kind zich veilig en welkom voelt in de leeromgeving, zal hij van nature geïnteresseerd zijn in wat er in zijn omgeving is en/of aangeboden wordt. Zo is een kind dat geen normaal spelgedrag laat zien, een alarm om te onderzoeken wat er aan de hand is.

Een kind kan in een veilig leerklimaat echter toch onrustig, gesloten zijn. Het zijn dan niet de externe factoren maar de interne factoren die hem remmen om te spelen en te leren. Zodra het kind zich niet veilig voelt geeft dit onbewust direct een reactie vanuit het zenuwstelsel om tot de zogenoemde vecht- en vluchtreacties over te schakelen. Hierover meer in het volgende hoofdstuk.

4.3 Totaalontwikkeling als voorwaarde voor schoolse vaardigheden

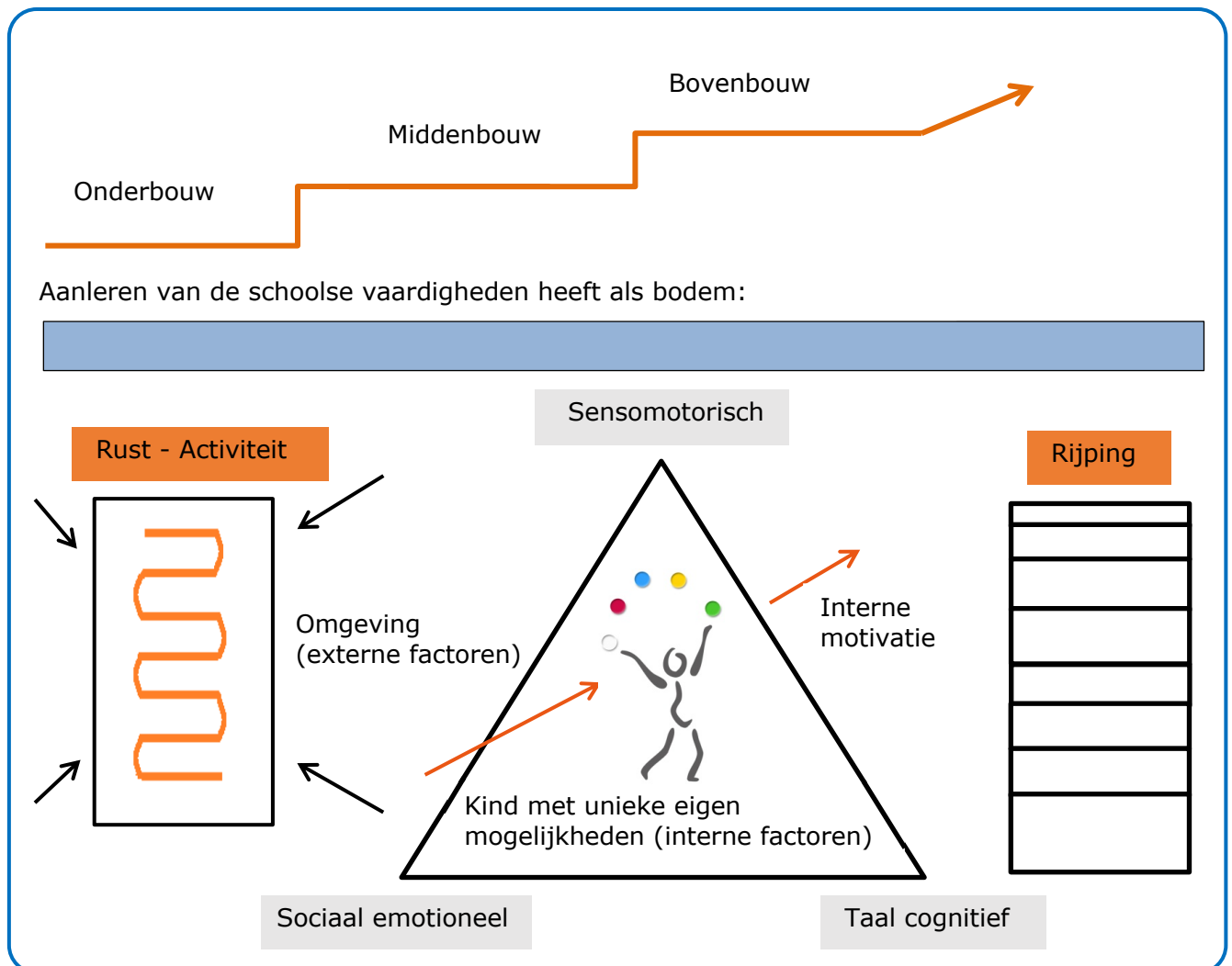

Fig. 3 Schema Totaalontwikkeling als voorwaarde om te leren

Het niveau van de totaalontwikkeling vormt de basis om schoolse vaardigheden te leren. Om een schoolse vaardigheid te kunnen leren is dus bijvoorbeeld ook een bepaalde sensomotorische ontwikkeling nodig.

Een voorbeeld waarbij dit vaak niet het geval is in groep drie is het schrijven. De meeste kinderen zijn zes jaar in groep drie. Het afzonderlijk kunnen besturen van de handen wordt door de meeste zesjarigen nog niet beheerst; dit gebeurt tussen de zes en acht jaar.

Voor schrijven is bijvoorbeeld het volgende nodig:

1. Op een stoel kunnen zitten, zonder dat dit veel energie kost om deze houding vol te houden
2. Kunnen kruisen van de middenlijn, geïsoleerde vingermotoriek, vingers geïsoleerd van de pols en elleboog en schouder kunnen bewegen
3. Een ontspannen pengreep (driepuntsgreep)

4. Hoofd en armen kunnen geïsoleerd bewegen (beweging van het hoofd heeft geen effect meer op de handen of op de romp)
5. Ogen sturen de handen i.p.v. handen sturen de ogen
6. De vingers, pols, elleboog, schouder kunnen herkennen en in een bepaalde stand kunnen zetten
7. De richting voor, achter, boven, onder, schuin, links, rechts op het platte vlak kennen en kunnen gebruiken
8. De schrijfmotoriek moet ritmisch en automatisch kunnen worden toegepast, terwijl er diverse dubbeltaken bij komen; nadenken over wat er geschreven wordt, kijken naar een voorbeeld, en kijken en luisteren
9. Oogmotoriek en oogsamenwerking moeten in orde zijn
10. Auditieve informatie kan verwerkt worden; klanken kunnen herkennen die in woorden voorkomen (in stilte het woord zeggen, en bij dictee)
11. Tactiele informatie verwerken zoals hoe hard druk ik op het papier, de weerstand voelen, pengreep voelen

In hoofdstuk 6 gaan we nader in op de sensomotorische voorwaarden die voor het beheersen van diverse schoolse vaardigheden nodig zijn.

4.4 Gedrag in beweging

Om van ieder kind te zien en te analyseren wat hem remt om te spelen en te leren lijkt misschien een grote klus. Als dit echter goed in beeld is, zal het contact met ieder kind beter verlopen omdat er meer begrip is. Hier reageert het kind direct op.

Naast alle verschillen en de grote diversiteit zijn er veel overeenkomsten. De mechanismen van rust en rijping gelden voor ieder kind. In de volgende hoofdstukken gaan we dieper in op de onderwerpen rust en rijping, gezien door een paramedische bril.

5. Rust

5.1 Inleiding

Dat een kind rust nodig heeft om te leren, zal iedereen beamen. Toch is het vaak lastig ervoor te zorgen dat alle kinderen de rust ervaren om te kunnen leren.

Even voorstellen:

Senna, 4 jaar

Senna is een meisje van 4 jaar oud, met een lief gezichtje en een grote glimlach. Ze is intelligent, kan de stof op school met gemak aan, maar komt niet tot spelgedrag. Ze wilt alles perfect doen. Ze zit geen moment stil, beweegt, is snel afgeleid, en reageert niet op stop of op een opdracht. Ze voelt nauwelijks pijn, honger, vermoeidheid en ziet nauwelijks gevaar. Ze heeft regelmatig iets gebroken. Ze kan bijvoorbeeld met een flinke wond of kneuzing of ontsteking rondlopen en dit niet opmerken.

Toen ze 3 was, heeft ze diverse darmoperaties gehad en heeft ze in een levensbedreigende toestand in het ziekenhuis gelegen. Daarna is haar drukke gedrag versterkt. In deze periode heeft ze ook een broertje gekregen. Haar ouders zijn uitgeput omdat ze veel aandacht vraagt, niet luistert, over grenzen heen gaat en niet gevoelig is voor correctie en straf. Ze is dwars en heeft dagelijks boze buien. Ze houdt niet van aanraking en knuffelen.

Zorg van ouders: “Wij houden dit niet uit; hoe kan ze tot rust komen?”

Zorg van school: “Senna is een intelligent meisje, maar komt niet tot werken en spelen. Hoe kunnen we haar mee laten doen met de activiteiten van de groep?”

5.2 Rust vanuit neurologisch perspectief

5.2.1 Het autonome zenuwstelsel

Het menselijk zenuwstelsel bestaat uit een bewust gedeelte ("ik ga zitten en pak mijn pen om te luisteren naar de leerkracht"), en een onbewust gedeelte ("ik word rood en trillerig als ik iets moet vertellen in de kring").

Het onbewuste zenuwstelsel wordt het autonome zenuwstelsel genoemd, omdat het als het ware een eigen wil heeft, en eigen baas is. Dit zenuwstelsel zal altijd overheersen als het gaat om overleven. Het stamt uit het meest primitieve deel van het zenuwstelsel en bewaakt de niet bewuste huishouding van het lichaam. Het reguleert de ademhaling, het hartritme, de spijsvertering, de immuniteit, de geslachtsorganen en het alertheidniveau.

Het autonome zenuwstelsel bestaat uit twee delen:

1. Het deel voor rust en herstel: de parasympathicus
2. Het deel voor vecht- en vluchtreacties: de orthosympathicus

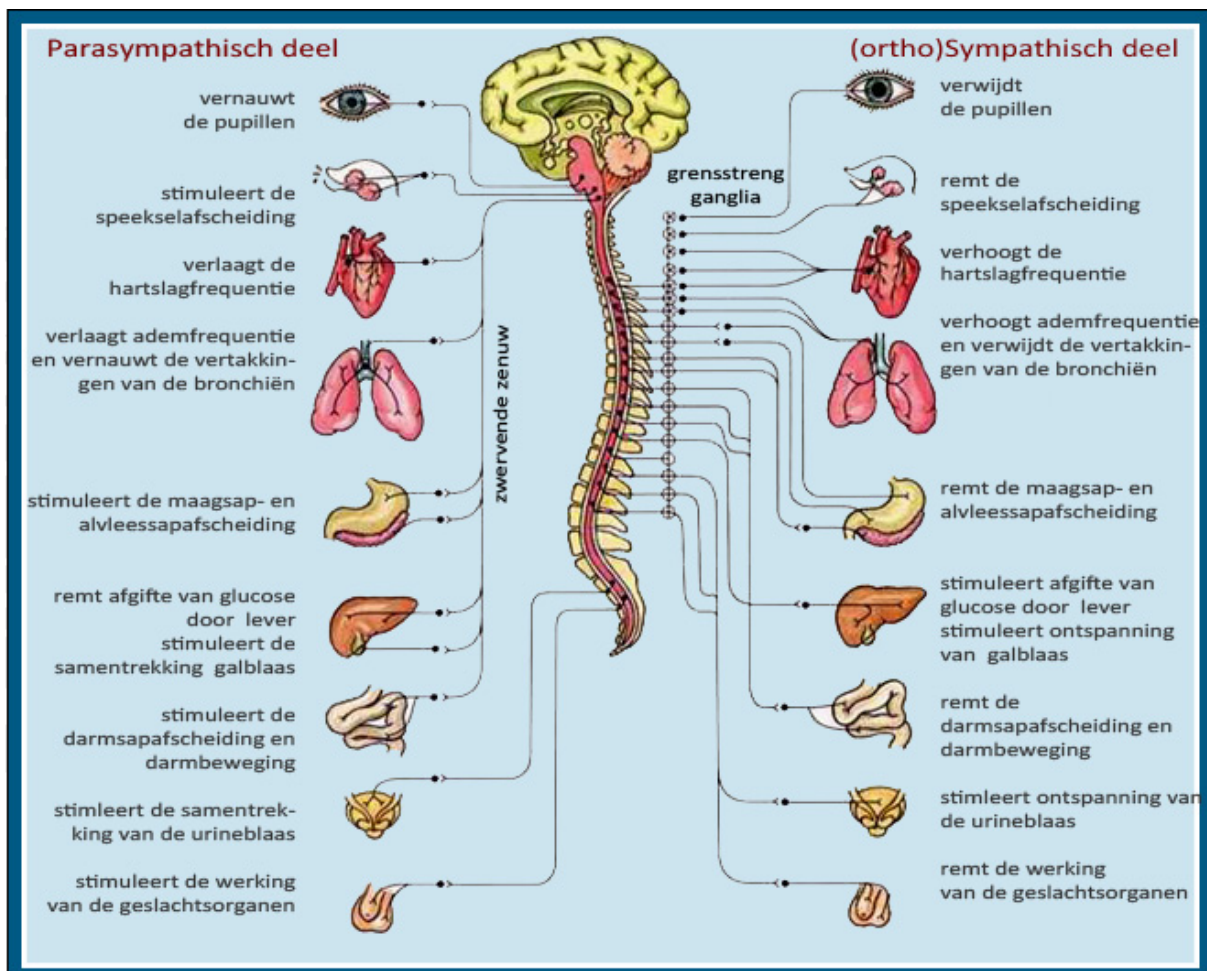

Fig. 4 Het autonome zenuwstelsel (bron: Plazilla.com)

5.2.2 De parasympaticus

Dit is het rustsysteem. Het draagt zorg voor rust, herstel, opbouw van immuniteit en het voortbestaan van de soort. Om te leren is het noodzakelijk dat dit deel van het zenuwstelsel actief is.

5.2.3 De orthosympaticus

Dit is de tegenhanger van het rustsysteem. Het kan vergeleken worden met het gaspedaal, terwijl het rustsysteem de rem vertegenwoordigt. Wanneer het gaspedaal te lang ingedrukt blijft, komt de auto niet meer tot stilstand, en wordt er ook niet geremd. De auto raakt oververhit en de brandstof raakt op. De neiging om het gaspedaal steeds ingedrukt te houden is een sterke overlevingsreactie op omstandigheden die als bedreigend ervaren worden. Het mechanisme wordt het vvv systeem genoemd (vechten, vluchten, verstarren).

5.3 Vechten, vluchten, verstarren

Als de stressfactoren langdurig aanhouden (extern of geïnternaliseerd) raakt het systeem overbelast. Als de stressfactor geen daadwerkelijke aanleiding geeft om te vechten of te vluchten kan dit het systeem verstarren. Er wordt wel een staat van paraatheid klaar gemaakt om te vechten of te vluchten, maar de energie die hiervoor wordt vrijgemaakt wordt niet gebruikt. Dit kan verstarring of verlamming geven. Er is totaal geen activiteit.

Dit gebeurt bijvoorbeeld na de eerste schrik bij een auto ongeluk. Er zitten een paar seconden, minuten (of soms ook uren) voordat het lichaam reageert met trillen, huilen, pijn. Het besef wat er gebeurd is, heeft enige vertraging. Tijdens het ongeluk wordt instinctief vanuit vechten of vluchten adequaat gereageerd. Dan pas komt het bewustzijn over wat er gebeurd is op gang. Als deze ontlading te lang op zich laat wachten kunnen er op de langere termijn symptomen verschijnen die benoemd worden als het post traumatisch stress syndroom: moeite met inslapen of doorslapen, prikkelbaarheid, woede uitbarstingen, moeite met concentreren, overmatige waakzaamheid, overdreven schrikreacties, moeite met affectie en een lamgeslagen gevoel.

In de dierenwereld is het bevroren of verstarren ook een manier om te overleven. Als een dier is aangevallen door een roofdier, houdt het zich bevroren zodat de aanvallende denkt dat het dood is. Ook bij dieren is geconstateerd dat als zij na een bevroren reactie geen ontladingsfase kennen, het dier gestoord gaat reageren. Als dieren in gevangenschap te lang in een bevroren reactie hebben gezeten, en dan weer in vrijheid gelaten worden, zijn ze niet meer goed in staat om adequaat op gevaar te reageren.

Als er stressfactoren optreden reageert het vvv systeem met het verhogen van het hartritme, versnellen van de ademhaling en het remmen van de spijsvertering en geslachtsorganen. De alertheid komt in de alarmtoestand en via de bijniere wordt adrenaline aangemaakt om een noodvoorraad energie aan te boren. In deze toestand wordt impulsief gereageerd, waarnemingen zijn gekleurd vanuit gevaar en bedreiging, gericht op de omgeving. Zintuigen die het lichaam

zelf waarnemen worden overstemd, rustig nadenken over de betekenis van de waarnemingen lukt niet. Er wordt gebruik gemaakt van bestaande patronen. Het aanwenden van een nieuwe strategie of iets nieuws proberen past niet. Iets leren is in deze toestand niet mogelijk.

Zodra de stressfactor verdwijnt of afzwakt, kan de rust weer terugkeren. Het herstel kan beginnen. Deze schakeling is natuurlijk en hoort vloeiend te verlopen.

De mate waarin iemand onder langdurige stress lijdt kan bepaald worden door het meten van de variabiliteit van het hartritme. Deze metingen worden vaak gebruikt om vast te stellen hoe de mate van stress is bij burn-out, vermoeidheidssyndroom, post traumatisch stress syndroom, ed.

Een voorbeeld van een kind wat in de fase van verstarring terecht was gekomen:

Jack, 8 jaar

Jack is een jongen van 8 jaar. Hij heeft het in groep drie moeilijk gehad met de leerstof en was aan het eind van het schooljaar niet meer te bereiken. Hij liet gedrag zien wat grensoverschrijdend is en daagde andere kinderen uit, en ook de leerkracht. Hij lachte hard in het gezicht als er straf aan hem gegeven werd. De meeste tijd zat hij op de gang en vaak moest hij opgehaald worden omdat er niets met hem te beginnen was. Thuis kon hij niet tegen correctie. Hij wilde niet naar school, en had nog maar 1 hobby.

Jack heeft een oudere broer die wel alles in 1x goed kan op school, en een meegaand karakter heeft. Ze worden vaak vergeleken en Jack krijgt steeds de boodschap dat hij het "slechter" doet. Zijn ouders hebben moeite hem te bereiken, hij vlucht steeds meer in de computer wereld.

Zorg van ouders: "Wij hebben geen contact meer met Jack!"

Zorg van school: "Wij kunnen Jack op school niet handhaven. Andere ouders willen hun kind van school halen, als we geen actie ondernemen."

Hoe Jack zijn rust terugvond

Motorisch perspectief

Na onderzoek blijkt dat hij een forse senso - motorische ontwikkeling achterstand heeft. Hij heeft onvoldoende evenwicht om stil te kunnen zitten, en hij kan zijn handen nog niet afzonderlijk bewegen; zijn ogen volgen zijn hand nog.

Neurologisch perspectief

Jack zit vast in zijn vlucht reacties. Hij kan niet meer tot rust komen, ontspannen. Hij loopt op zijn tenen, en verwerkt de prikkels om hem heen niet meer. Hij is continue op zoek naar extreme ontlading en uitlaatklep.

Onderdelen van het behandelplan

- De zomervakantie is aangewend om vooral de dingen te doen die hij prettig vindt, ergens in de vrije natuur. Hij mocht kwaad zijn. Hij hoefde niet te vertellen waarom.
- Vertrouwen opbouwen in school en de wens van de leerkrachten duidelijk maken dat ze hem willen helpen zich weer fijn te voelen op school. Visueel maken wat wel/niet fijn is bij het samenspelen, in de klas, in de gymles.
- Bevestigen dat hij zelf voelt wanneer hij rust nodig heeft, en hoe hij dit kan aangeven.
- Opbouwen van een positief, reëel zelfbeeld.

Hoe het ging met Jack

Jack mocht op school blijven, heeft gewerkt aan zijn motorische ontwikkeling en geleerd hoe hij met spanning om kan gaan. Dit was pas mogelijk nadat hij eerst heeft kunnen uiten dat hij school STOM vond, en dacht dat iedereen hem DOM vond. Het kostte lange tijd voordat zijn gedrag weer normaliseerde. Door veel begrip en geduld van zijn ouders en de leerkrachten kon hij ontspannen.

5.4 Als het kind van binnenuit de rust niet kan vinden

Een overprikkeling of dominantie van het vvv systeem laat een verstoorde ontwikkeling zien. Een kind kan (tijdelijk) terugvallen in een fase die al doorlopen is. De emoties worden primair, en de openheid om te verdiepen in de emotie van de ander gaat naar de achtergrond. Het cognitief leren lukt moeilijk omdat de verschillende fases van het leerproces (neutraal waarnemen, overdenken, abstraheren en toepassen in nieuwe situaties onderdelen) worden geremd door het vvv systeem.

Het domineren van de vecht-, vlucht- en verstarreacties geeft vaak negatieve feedback vanuit de omgeving ("doe niet zo druk", "doe eens rustig", "stel je niet zo aan"). Hierdoor wordt het opbouwen van een positief zelfbeeld belemmerd.

Als de stressfactor weer verdwijnt hoeft de rust nog niet automatisch terug te keren. Het lichaam is gewend om op adrenaline te functioneren. Dit kan een verslavende werking hebben. Ook bepaalde patronen die een reactie waren op de stressfactor kunnen verankerd zijn geraakt in een negatief gedachtepatroon of een "self-fulfilling prophecy" ("ik krijg dan altijd ruzie met mijn moeder"). De patronen die hiermee verbonden zijn geraakt kunnen gemakkelijk getriggerd worden. Hierdoor houdt het patroon stand terwijl de oorspronkelijke stressfactor al weg is.

De manier om met de beschikbare gemaakte energie af te rekenen, kent diverse vormen. Sommige kinderen krijgen overmatige en heftige emotionele uitingen, zijn agressief naar zichzelf of anderen, verdrietig. Andere krijgen overmatige activiteit, onrust, gaan door de vermoeidheidsgrens heen. Kinderen voelen wel dat ze weer tot rust moeten komen, maar weten vaak de weg niet. Ze zoeken een trigger om te ontladen door bijvoorbeeld moeilijkheden te zoeken, uit te dagen, zich te bemoeien met anderen, te plagen, de grens te overschrijden.

Soms komt de ontlading niet tot een stop en blijft het patroon van ontladen zich herhalen met steeds een andere kleine minimale trigger. Al deze verschillende expressies laten zien dat het kind weer in rust en herstel wil komen, maar niet uit het vecht- en vluchtmechanisme weet te ontsnappen. Straffen en dreigen om een kind tot rust te brengen helpen niet; het vecht- en vluchtmechanisme wordt hierdoor juist opnieuw gestimuleerd.

5.5 Herstel

Het herstel van een dominerend vecht- en vluchtmechanisme kan ingezet worden door:

1. Vinden en gebruik maken van activiteiten die een geschikte en gedoseerde ontlading bieden (uitlaatkleppen)
2. Stimuleren van de zintuigen die het lichaam zelf waarnemen (stevige diepe druk, lichamelijke weerstand)
3. Kunnen vinden van rust door ontspanning en hiervan genieten (adem, diepe druk, visualisatie). Deze momenten bewust en ritmisch dagelijks inbouwen
4. Herkennen van negatieve gedachtepatronen en deze ombuigen naar neutrale en positieve gedachten

Bij ernstige trauma's kan een psychologisch onderzoek en mogelijk EMDR behandeling nodig zijn. Bij EMDR kan een GZ psycholoog een trauma dat zit opgeslagen, als het ware versnipperen, zodat het beeld en de reacties daarop niet meer bij een kleine aanleiding naar boven komen.

Sandra, 10 jaar

Sandra is een vriendelijk en gevoelig meisje van 10 jaar oud. Ze vraagt veel om aandacht en bevestiging en is altijd moe en wat futloos. Ze komt over kleine dingetjes steeds naar de leerkracht om dit even te vertellen. Ook heeft ze regelmatig het gevoel dat ze buitengesloten wordt, dat andere meisjes niet willen dat ze mee doet, en dat ze vervelende dingen tegen haar zeggen. Ze denkt veel na over serieuze zaken en voelt haarfiin de sfeer in de klas aan.

Thuis zegt ze niet veel over school. Ze kan goed analyseren en verwoorden wat er gebeurt bij haar en bij de ander. Ze komt 's avonds niet in slaap en piekert veel. Sandra vindt het eng om haar adem te voelen in haar lichaam. Ze heeft netelroos, en dit speelt bij lichte spanning op.

Sandra zelf wil gewoon weer goed kunnen slapen, dan komt de rest ook wel goed.

Zorg van ouders: Sandra heeft laatst geuit dat ze niet meer wil leven.

Zorg van school: Sandra vraagt veel aandacht maar wordt niet gepest

Praktijkvoorbeeld: hoe Senna en Sandra hun rust weer terug vonden

Onderdelen van het behandelplan

- Rust vinden door de aandacht gericht te vestigen op de zintuigen die het lichaam waarnemen in tegenstelling tot de zintuigen die de omgeving waarnemen. Deze prikkel zo mogelijk te overprikkelken. Dit kan bijvoorbeeld door te stoeien, met zware materialen sjouwen, stevig knuffelen, flink stampen op de vloer, hangen in de ringen, trampoline springen.
- De aandacht vestigen op voelen van het eigen lichaam door vragen te stellen, zoals bijvoorbeeld: hoe smaakt het eten, waar heb je trek in, heb je genoeg, heb je dorst, is je jas warm genoeg, is het water goed van temperatuur, druk ik te hard of te zacht
- Zelf leren aangeven wanneer rust nodig is en daarvoor mogelijkheden bieden; uitlaatkleppen en activiteiten die rust geven (kleuren, dansen, schommelen, muziek luisteren). Deze lijst samen ontwikkelen, opschrijven en uitbreiden, om zelf te kunnen gaan kiezen wat er nodig is
- Leren gebruik maken van helpende gedachten, letten op wat wel lukt en leuk is, en dit vergroten.

6. Rijping

6.1 Sensomotorische ontwikkeling

De sensomotorische ontwikkeling is een samenspel tussen de rijping van het zenuwstelsel, de zintuiglijke ontwikkeling (het waarnemen) en de motorische ontwikkeling (het bewegen). Waarnemen gebeurt via de zintuigen, waardoor we informatie krijgen over ons eigen lichaam en de wereld om ons heen. Deze informatie van de zintuigen (signalen) wordt via de zenuwbanen naar het centraal zenuwstelsel vervoerd, daar verwerkt en er volgt een (eventueel motorische) reactie of reflex.

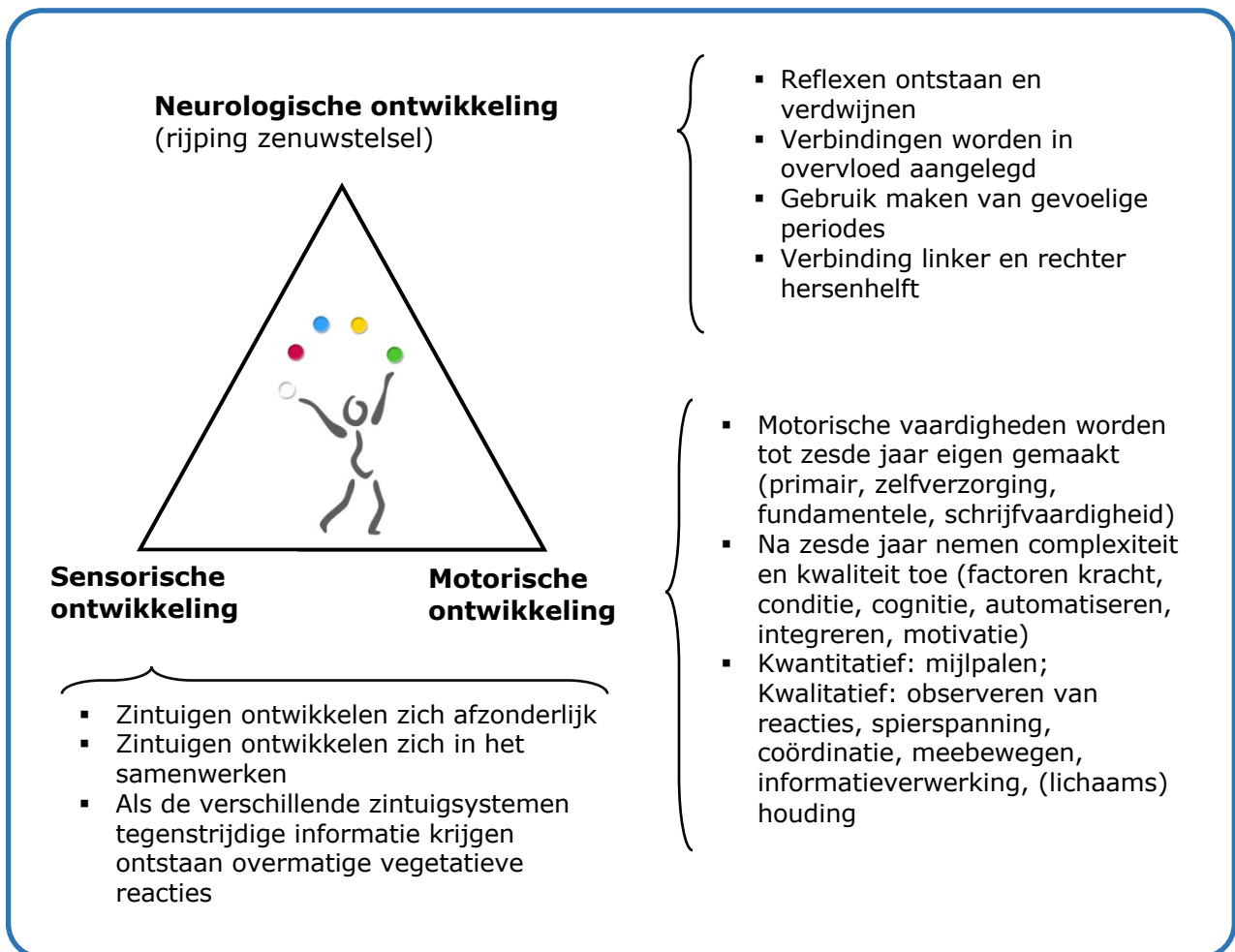

Fig.5 Schema Sensomotorische ontwikkeling

6.1.1 Neurologische ontwikkeling

Het centrale zenuwstelsel bestaat uit de hersenen in het hoofd en het ruggenmerg in de wervelkolom. Sommige signalen gaan naar de hersenen in het hoofd, en komen in het bewustzijn. Andere signalen gaan alleen via het ruggenmerg en zijn dus sneller. Dit zijn de reflexen. Reflexen zijn functioneel om te overleven. In de neurologische ontwikkeling is een groot aantal primitieve reflexen die later weer verdwijnen.

Zenuwcellen worden in grote hoeveelheden aangelegd; er is altijd overcapaciteit. Verbindingen worden ook in overvloed aangemaakt. Regelmatig zijn er fases waarin veel verbindingen worden gemaakt (bijvoorbeeld bij het leren praten). Dan gaat het leren snel. Als deze optimale fase voorbij is, worden een heleboel nutteloze verbindingen opgeruimd om weer snelheid in de geleiding te krijgen van de ontwikkelde hoofdpaden.

Een belangrijke verbinding in de neurologische ontwikkeling is die van de hersenbalk.

Deze fase zorgt ervoor dat beide hersenhelften zich kunnen gaan specialiseren en afzonderlijk van elkaar kunnen functioneren, maar ook samen kunnen werken. In deze fase komt er veel extra hersencapaciteit vrij, en het besef de belevingswereld van het kind wordt letterlijk groter (7-8 jaar).

Na het twaalfde jaar gaat het voorste deel van de hersenen (in het voorhoofd) zich verder ontwikkelen. Dan wordt het goed mogelijk om vooruit te denken, te plannen, verantwoordelijkheid te nemen (Eveline Crone, "Het puberende brein").

6.1.2 Sensorische ontwikkeling

In de sensorische ontwikkeling leert het zenuwstelsel de informatie uit de zintuigen waarnemen, betekenis geven en reageren. Ieder zintuigstelsel ontwikkelt zich hiervoor afzonderlijk en het zenuwstelsel leert de informatie van de verschillende zintuigsystemen te combineren.

Voorbeeld: het kind hoort, ziet en voelt de rammelaar en gaat daarop reageren. Zo leert het informatie uit verschillende zintuigen combineren.

6.1.3 Motorische ontwikkeling

In de motorische ontwikkeling leert het zenuwstelsel de spieren gebruiken om tot een zelfgestuurde beweging te komen. Hierin wordt eerst gebruikt gemaakt van reflexen, het onwillekeurig zenuwstelsel en later van het bewust uitvoeren van een geplande handeling.

Voorbeeld: bij baby's is de Babinsky reflex aanwezig (zodra de voetzool aangeraakt wordt, spreidt de grote teen en komt in strekrichting). Spieren worden via reflexen getraind om te leren lopen. Zodra het kind bewust zijn stapjes gaat zetten verdwijnt deze reflex omdat deze dan het lopen tegenwerkt.

6.2 Sensorische ontwikkeling

Het zintuigstelsel omvat de volgende onderdelen:

- reuk
- smaak
- gehoor
- visus
- tast
- proprioceptie (diep spiergevoel)
- evenwicht

Ieder zintuig ontwikkelt zich afzonderlijk via herkennen, betekenis geven en de feedback van de reactie herkennen en betekenis geven, enzovoorts.

Het ene zintuig is ingewikkelder dan het andere. Bij de ontwikkeling van het zien zijn drie onderdelen die zich ontwikkelen: de oog motorische ontwikkeling, herkennen van vormen en het blikveld vergroten (wisselwerking tussen iets zien en er op af gaan).

Het evenwicht en het diepe spiergevoel blijven op onbewust niveau en ondersteunen stabiliteit in het volhouden van een houding of het reageren op een evenwichtsverstoring.

Het spreekt voor zich dat het samenwerken van de verschillende zintuigen nodig is; er kan er moeilijk één gemist worden om tot een compleet beeld te komen.

Voor leren is het aanbieden van leerstof waarbij diverse zintuigen actief zijn het meest effectief. Het stimuleert de verschillende delen van het zenuwstelsel, waardoor de rijping van de hersenen en het activeren van de hersencapaciteit optimaal zijn. Er worden meer hersendelen geactiveerd waardoor het de grootste kans geeft op de bruikbare verbinding.

6.2.1 Overprikkeling en onderprikkeling

In de loop van de ontwikkeling van het kind kunnen sommige zintuigen goed ontwikkelen en andere juist minder goed, om welke reden dan ook. Hierdoor kan een overprikkeling of onderprikkeling van een specifiek zintuig ontstaan. Of waarnemingen via andere zintuigen hebben zulke sterke verbindingen dat deze de voorkeurspaden zijn.

Overprikkeling: de gevoeligheid van het zintuig is hoog, veel signalen bereiken de drempelwaarde. Of het zintuig heeft moeite om de binnenkomende prikkels goed te verwerken en is overbelast.

Onderprikkeling kan betekenen: het zintuig wordt niet actief ingezet door een hoge drempelwaarde, signalen bereiken de drempelwaarde niet; de informatie komt niet binnen, en wordt ook niet verwerkt.

Als de verwerking van zintuiglijke signalen verstoord, vertraagd of versneld verloopt, kan dit ontregelingen geven van het autonome zenuwstelsel. Het kind wordt onrustig, angstig, en krijgt overmatige vegetatieve reacties (hart, adem, zweet, rood worden, misselijkheid). Dit treedt ook op als de informatie van de verschillende zintuigsystemen niet met elkaar overeenstemmen. Het vegetatieve systeem raakt in de war, en reageert door de aanmaak van hormonen.

Hormonen verspreiden zich via het bloedsysteem en hebben een langzamer en meer langdurig effect. Een verstoring kan dus langer effect hebben (4 tot 6 uur).

Bijvoorbeeld in een rijdende auto lezen: het evenwichtssysteem neemt waar dat er beweging is, de visus neemt waar dat de omgeving stil staat. Dit is tegenstrijdig; het vegetatieve systeem is in de war en geeft misselijkheid. Maar tegenstrijdig kan ook zijn: "mama zegt dat ik lief ben, èn ik voel dat ze mij (mijn gedrag) afkeurt".

Om het zenuwstelsel bij overprikkeling tot rust te brengen zijn verschillende mogelijkheden:

1. Een overprikkeld zintuig tijdelijk uitschakelen door bijvoorbeeld een blinddoek, geluidsdempers, stil zitten/niet bewegen
2. Een ander, onderprikkeld zintuig veel prikkels geven (bijvoorbeeld hoog en hard schommelen als het evenwicht of diep spiergevoel onderprikkeld is, of bewegen als het visuele of auditieve systeem lang actief is geweest)
3. Bij totale overprikkeling in een normale balans tussen de zintuigen, kan gedacht worden aan hoogsensitiviteit en hierbij is van belang; prikkels doseren, tijd nemen voor verwerking, hulpmiddelen aanleren om minder prikkels binnen te krijgen

Om een onderprikkeld zenuwstelsel te activeren zijn stimulans en uitdaging in de leeromgeving nodig.

Even voorstellen:

Collin, 5 jaar

Collin is een voorzichtige kleuter van 5 jaar. Hij schreeuwt hard als hij iets niet durft en vertoont heftige weerstand als hij iets moet doen waarvan hij denkt dat hij het niet kan. Bij aanmoediging ervaart hij veel druk en gaat hij nog harder schreeuwen. Hij heeft een jonger broertje. Met gym op school, de zwemles en bij het leren fietsen maakt hij drama. Tijdens de gym durft hij niets en verpest door zijn gedrag de les voor anderen. Hij doet anderen pijn door zijn harde aanpak. Collin is niet gevoelig voor opdrachten, wil zijn eigen gang gaan. Hij heeft wel behoefte aan duidelijke structuur ook al geeft hij duidelijk weerstand.

Zorg van ouders: hij schreeuwt de hele dag de boel bij elkaar, we kunnen hem niet meer bereiken!

Zorg van school: Collin overschreeuwt zichzelf en komt niet tot het opdoen van motorische ervaring.

6.3 Motorische ontwikkeling

6.3.1 De mijlpalentheorie

Welke vaardigheid kan een kind op een bepaalde leeftijd?
Het principe van de "mijlpalentheorie" is er mee vast te kunnen stellen hoe het met de motorische ontwikkeling van een kind staat.

De schema's die gebruikt worden lopen meestal tot 6 jaar. In het begin wordt de ontwikkeling van week tot week bekeken, vervolgens van maand tot maanden en per jaar. Er wordt hierbij over het algemeen niet gekeken hoe de beweging kwalitatief wordt uitgevoerd.

De motorische ontwikkeling van 0-18 maanden
Het gaat hierbij om de ontwikkeling naar het zelfstandig kunnen staan en lopen. Een hele prestatie in 18 maanden! Daarvoor is nodig dat de motoriek zich ontwikkelt van reflexmatig bewegen naar zelfgestuurd bewegen (van onwillekeurige motoriek naar willekeurige motoriek). Zie verder bijlage Mijlpalen voor een overzicht van de reflexen, ontwikkelstappen in de motorische ontwikkeling en voorbeelden van leerstoornissen door primitieve reflexen.

De motorische ontwikkeling van 2-6 jaar
Hier worden alle basisvaardigheden eigen gemaakt (zie bijlage Mijlpalen).

De motorische ontwikkeling 6-12 jaar
In deze fase worden de basisvaardigheden gecombineerd.

6.3.2 Het oefenschema

Als blijkt dat een kind een achterstand heeft in zijn motorische ontwikkeling, maakt de kinderoefentherapie gebruik van het zogenoemde oefenschema. Dit oefenschema houdt rekening met de volgorde waarin de ontwikkeling verloopt:

1. Het evenwicht
2. De basismotoriek
3. De oog hand coördinatie
4. Het lichaamsschema en ruimtelijke oriëntatie
5. Activiteiten van het dagelijks leven en houding

Het evenwicht

De basis van de totale motorische ontwikkeling is evenwicht. Het evenwicht wordt opgebouwd van horizontaal naar verticaal, waarbij de opricht- en opvangreacties geoefend worden en aandacht besteed wordt aan de spanningsregulatie. Dit wordt eerst in buik- en rugligging geoefend. Van zithouding gaat men naar de kruiphouding om dan via de kniestand tot het staan te komen. In al deze houdingen kunnen spelletjes gedaan worden, waarbij het bewaren van het evenwicht of juist het opvangen centraal staat. Bijvoorbeeld in kniestand een bal weggoppen en je vervolgens op de handen opvangen. Een goed hulpmiddel hierbij is een strandbal opgehangen aan een touw aan het plafond. Ook thuis hebben de kinderen hier vaak veel plezier mee.

Vervolgens wordt er aandacht besteed aan het staande evenwicht, zoals een stand bewaren bij bijvoorbeeld standbeeldentikkertje, en op één been blijven staan bij het hinkelspel.

In het spel van het kind zijn veel momenten waarin het staande evenwicht spelenderwijs "geoeffend" wordt. Indien de motorische ontwikkelingsachterstand met name van kwalitatieve aard is, zal vooral dit onderdeel van het oefenschema geoeffend worden.

De basis motoriek

Deze bestaat uit de enkelvoudige vaardigheden zoals lopen, hinkelen, springen en rennen (de "kleutervaardigheden") en de complexe vaardigheden waarbij het gaat om de integratie van vaardigheden, zoals bijvoorbeeld touwtjespringen en fietsen. Voor de complexe vaardigheden is de ontwikkeling van de lateralisatie van belang.

De oog hand coördinatie

In de ontwikkeling leiden eerst de handen de ogen (heel jong kind) maar daarna nemen de ogen de leidende functie over en leiden de ogen de handen, de beweging (visuo-motoriek). Bij zeer veel vaardigheden komt deze oog hand coördinatie naar voren zoals bij alle balspellen en fijn motorische vaardigheden zoals knippen, vouwen, mikado, Lego en niet te vergeten: schrijven. Binnen het oefenschema wordt onderscheid gemaakt tussen de oog hand coördinatie grof (waaronder vooral de balvaardigheid) en de oog hand coördinatie fijn (waaronder ook de handen vingermotoriek) en het schrijven.

Het lichaamsschema en ruimtelijke oriëntatie

In de sensomotorische ontwikkeling gaat het kind zijn eigen lichaam ontdekken en verkennen. Het lichaamsschema heeft invloed op de ontwikkeling van motorische vaardigheden en soms is het nodig om vooral aandacht te besteden aan het opbouwen van een goed lichaamsschema. Over het algemeen ontwikkelt het kind een lichaamsschema tijdens het spelenderwijs oefenen van vaardigheden, zeker als daarbij verbale ondersteuning gegeven wordt.

Het lichaamsschema bestaat uit:

- Een lichaamsbesef; het weten wat je met je eigen lichaam kan, waar de beweging plaatsvindt, hoe de verschillende lichaamsdelen heten en waar ze zich bevinden
- Een lichaamsplan; het kunnen plaatsen van een bewegingsopdracht (buig je arm). In het lichaamsplan zitten alle ingeslepen bewegingspatronen opgeslagen; het zonder nadenken lopen, schaatsen en fietsen (geautomatiseerd bewegen) als we het eenmaal geleerd hebben. Ook al heb je dit jaren niet gedaan dan blijkt dat je deze vaardigheid nog beheerst
- Een lichaamsidee; het beeld dat je van je eigen lichaam en van bewegen hebt. Dit hoeft niet overeen te komen met de werkelijkheid.

Vanuit het eigen lichaam leert het kind de ruimte kennen (het kind in de ruimte). Hij ontdekt relaties tussen objecten in de ruimte (de werkelijke ruimte en de verkleinde ruimte) en vervolgens leert hij relaties te leggen in het platte vlak (de afgebeelde ruimte en de abstracte ruimte).

Ruimtelijke oriëntatie kan gedefinieerd worden als het bepalen van positie, richting en afstand in de werkelijke ruimte, de verkleinde ruimte, de afgebeelde ruimte en de abstracte ruimte. Het kunnen oriënteren in de ruimte geeft veiligheid om van daaruit verder de ruimte te gaan verkennen. Het omvat de positie van het eigen lichaam (in, op, onder, boven, naast), de richting (naar, van af, onderdoor, langs) en afstand (dichtbij, veraf). Deze begrippen abstract kunnen toepassen is van belang bij taken zoals rekenen.

Activiteiten van het dagelijks leven en houding

In principe wordt de houding meegenomen bij het oefenen van de andere onderdelen van het oefenschema, en wordt toegewerkt naar het automatisch toepassen hiervan in complexere spelsituatie.

Het wordt complexer door bijvoorbeeld:

- sociale druk
- spel inzicht combineren met motorische vaardigheden
- waarnemen van de medespelers en de bal die allen bewegen en steeds van richting kunnen veranderen
- ontwijken van andere kinderen
- waarnemen van lichaamstaal en uitdrukkingmotoriek van medespelers

Even voorstellen:

Tycho, 7 jaar

Tycho is een stille jongen. Hij is 7 jaar en een vroege leerling. Hij houdt van spelen en is snel gespannen als hij iets moet doen wat hij nog moeilijk vindt. Lezen en schrijven kosten hem nog veel moeite. Hij kan moeilijk stilzitten, klemt zijn benen om zijn stoel, en houdt met zijn niet schrijfhand krampachtig de tafelrand vast. Het handschrift is moeilijk te lezen. Hij gaat niet graag naar school, en durft niet goed om hulp te vragen. Er is overwogen om hem een extra jaar groep 2 en later ook groep 3 te laten doen, maar hier was onvoldoende noodzaak voor. Thuis is Tycho dagelijks boos waar hij later veel spijt van heeft. Hij schreeuwt, slaat en schopt.

Hij zegt regelmatig dat hij het toch niet kan. Spelen met andere vriendjes gaat goed, hij neemt in het spel voldoende initiatief en wordt veel gevraagd door anderen. Hij vindt het soms lastig om nee te zeggen, en zelf te kiezen met wie hij wil spelen.

Zorg van ouders: Tycho heeft weinig zelfvertrouwen en veel boosheid. Hoe kan hij hier beter mee omgaan?

Zorg van school: Geen zorg. Merken geen problemen, behalve dat het handschrift grof is en niet zo goed te lezen.

6.3.3 Fases in de motorische ontwikkeling volgens Mesker

Mesker

De theorie van dr. P. Mesker (De menselijke hand, 1969) heeft als hoofdthema de ontwikkeling van een voorkeurshand. Hoewel de theorie grotendeels is weerlegd door recent onderzoek, zijn de observaties over de fases nog steeds bruikbaar om te kijken waar een kind is in de ontwikkeling en of er nog oudere patronen uit vroegere fases zijn die de ontwikkeling remmen.

Mesker onderscheidt de volgende fases:

1. Reflexfase (0-2 jaar)
2. Slurffase (2-4 jaar)
3. Symmetrische fase (4-6 jaar)
4. Lateralisatie fase (6-8 jaar)
5. Dominantie fase (8 en ouder)

Reflexfase (0-2 jaar)

Reflexen bestaan om te overleven. Dit heeft de zuigeling nodig. Na enige tijd zullen de reflexen verdwijnen, anders staan ze de motorische ontwikkeling in de weg.

Bijvoorbeeld ATN Reflex (Asymmetrische Tonische Nekreflex): bij het bewegen van het hoofd naar rechts, buigt de arm aan de tegengestelde zijde. De ATN Reflex is nodig om te kunnen omrollen, en om de oog hand coördinatie te stimuleren. Als die blijft bestaan zal een kind op de fiets bij het kijken naar rechts reflexmatig naar links sturen.

Slurffase (2-4 jaar)

In de slurffase is er een links rechts tegenstelling in het bewegen. De ene arm buigt en de ander strekt.

Voorbeelden:

- Een peuter heeft in de ene hand een koekje en in de andere hand een beker. Zodra het koekje naar de mond gaat (arm buigt), wordt de beker leeggegooid (andere arm strekt)
- Met twee handen een bal overrollen gaat schuin; de ene arm buigt de andere strekt.
- Onder-boven beleving is nog lastig; b-p en u-n spiegelingen

Symmetrische fase (4-6 jaar)

In de symmetrische fase doet links wat rechts doet. En dit gebeurt door het hele lichaam; de vingers buigen om een bal te pakken, automatisch buigen polsen, ellebogen, armen en bekken. Het bewegen gaat nog niet geïsoleerd.

Voorbeelden:

- *Bij het vangen van een bal wordt het hele lichaam gebruikt*
- *Bij het schrijven (vingers buigen) komt de lichaamshouding als geheel in buiging*
- *Links rechts beleving is lastig (21-12; mal-lam)*

Lateralisatie fase (6-8 jaar)

In de lateralisatie fase neemt de voorkeurs hand de leiding. De andere hand ondersteunt. De lichaamsmiddenlijn wordt gekruist. In deze fase kan er geïsoleerd worden bewogen; er zijn geen mee-bewegingen meer. Er komt onderscheid tussen links en rechts. Het hoofd blijft in het midden en wordt niet meer opzij gebogen naar de kant van de sturende hand.

Voorbeelden:

- *Het kind kan schrijven met de ene hand terwijl de andere hand rustig steunt op de ondergrond*
- *Het kind kan rechter en linker kant bewust onafhankelijk besturen (vuist/vlakken hand wisselen, op links hinkelen, en dan op rechts)*

Dominantiefase (8 en ouder)

In de dominantiefase kunnen de beide handen verschillende dingen doen. Ook handen en voeten kunnen verschillende dingen doen. Het uitvoeren van complexe motorische vaardigheden is mogelijk omdat veel deelbewegingen geautomatiseerd worden. Er komt specialisatie van de beide hersenhelften.

Voorbeelden:

- *Het kind kan fietsen, de jas dicht doen en praten met een vriendje*
- *Het kind kan schrijven en luisteren naar de leerkracht*

De ruimtelijke begrippen ontwikkelen zich van bewust worden in het lichaam en vervolgens in de ruimte, daarna op het platte vlak en vervolgens abstract.

De ruimtelijke begrippen komen in het platte vlak aan bod bij het schrijven. In de ruimte bij het bewegen en tegelijkertijd plaats bepalen; waar ben ik, waar is de ander, waar is de bal, waar is de tikker, inschatten van afstand, richting en positie en dit combineren. Abstract betekent dit begrippen als voor en achter op een tijdslijn en een getallen lijn, meer minder, eerder en later, oorzaak en gevolg.

6.3.4 De ontwikkeling in de puberteit

De ontwikkeling is niet klaar bij het twaalfde jaar. Hersenonderzoek laat zien dat de rijping van de hersenen tot ongeveer het 21^e jaar doorgaat.

In deze fase verandert er lichamenlijk, emotioneel en mentaal veel. De lichamenlijke puberteit zet bij meisjes in rond het 10-11^e jaar, bij jongens een jaar later. Dit betekent niet dat de emotionele ontwikkeling hiermee in de maat loopt. Juist niet. De puberteit kenmerkt zich door grillige disbalansen en sprongen in de groei.

Het lichaam en de motoriek

Eerst komt de lichamenlijke groei, de geslachtsorganen maken hormonen aan waardoor de geslachtsrijpheid ontwikkelt. De veranderingen in het lichaam, m.n. de groeisput, geven een plotseling andere verhouding van de lichaamsdelen t.o.v. elkaar. Botten en spieren groeien niet in het zelfde tempo, en de zenuwen groeien niet, maar worden uitgerekt. Het bewegen gaat onhandig, slungelig. De zwaartekracht zorgt voor buiging. De botgroei gaat tegen de zwaartekracht in, en wordt ook tegengewerkt door de zenuwen. De zenuwen groeien niet mee, maar moeten opgerekt worden door strekking. Strecking gebeurt ook tegen de zwaartekracht in. Bij onvoldoende strekking (rechttop staan en zitten en bewegen) gaat de groei van de botten wel door, en zal de groei de botten in buigrichting duwen.

De spierkracht wordt relatief minder in deze fase: de spieren groeien in de lengte, maar niet perse in kracht, terwijl het lichaam groter en zwaarder wordt.

Daarnaast moet het lichaamsidee ook een update krijgen. Soms gaat het groeien zo snel dat het besef van eigen lichaam en de proporties hiervan niet matchen met de nieuwe werkelijkheid. Het lichaamsidee verandert, en tegelijkertijd ook de onzekerheid.

De emotie

De emotionele ontwikkeling gaat in ups en downs; er zijn momenten waarop verantwoordelijkheid nemen, eigen identiteit ontdekken stappen vooruit neemt. Op andere momenten is het conformeren aan de groep en het zoeken naar veiligheid binnen de vriendenkring en het afzetten tegen de vertrouwde thuisomgeving meer upfront.

De productie van hormonen geeft sterke wisselingen in de emotie. Als dit proces wat gekalmeerd is, ontstaat er een nieuwe piek van creativiteit. Het brein heeft in deze fase van rijping een enorm potentieel aan nieuw te vormen verbindingen. Als er in de loop van het verdere leven patronen ontstaan die bijdragen aan het efficiënt handelen, worden de (nog) niet gebruikte verbindingsmogelijkheden afgebroken.

Het denken

De motorische schors, aan de voorhoofdkant, maakt een ontwikkeling door, die van belang is bij plannen en analytisch denken (los van emotie). Deze functies zijn nu in de top van hun ontwikkeling.

In de fase hiervoor kan al wel voorbereidend werk gedaan worden door te werken aan de voorwaarden:

Voor plannen is nodig:

- tijdsbesef
- kunnen terugkijken, reflecteren en vooruitkijken
- volgorde aanbrenge

Voor analytisch denken is nodig:

- oorzaak en gevolg herkennen
- systematiek herkennen
- feiten los van eigen beleving of emotie kunnen zien

Janita, 12 jaar

Janita is 12 jaar. Ze is de jongste van een tweeling in een druk gezin. Ze zit in groep 8 en haar leerprestaties gaan sterk achteruit. Ze krijgt haar werk niet af, heeft haar huiswerk meestal niet gedaan. Janita is vaak moe, heeft geen zin, trekt zich terug. Op het schoolplein bloeit ze op in de pauzes en geniet van actief spel. Ze heeft weinig aansluiting met andere meisjes in haar klas, en gaat uit school direct naar huis, dieren verzorgen.

Thuis heeft ze diverse taken, zoals het opruimen en stofzuigen van haar kamer, de dieren verzorgen, en boodschappen halen voor het avondeten. Janita woont bij haar vader en zijn vriendin.

Ze krijgt de taken niet voor elkaar en hier is veel ruzie over.

**Zorg van ouders: Janita is steeds moeilijker te bereiken en ze loopt de kantjes er vanaf. Met deze instelling gaat ze niet veel bereiken.
Hoe kan ze hier beter mee omgaan?**

Zorg van school: Janita valt niet op. Wel gaan haar prestaties achteruit. Ze laat geen interesse in voortgezet onderwijs zien, wil hier niet over praten. Haar CITO uitslag was lager dan verwacht; VMBO

6.4 Sensomotorische problemen

Hieronder geven we een aantal van de meest voorkomende motorische problemen die zich in een klas kunnen voordoen:

- Moeite met stilzitten, blijven staan, na het vallen weer opstaan, te voorzichtig of onvoorzichtig bewegen
- Werkhouding; niet rechtop, schuin, voeten zoeken steun aan stoelpoten, graag zitten op een hak (foto van zithouding met steun op 1 hak)
- Moeite met zwemmen; te weinig kracht, rechtop zwemmen, te vrij in het water, moeite met combineren been- en armslag
- Problemen met het leren fietsen, lang met zijwieltjes, veel vallen, angstig, moeite met om zich heen kijken
- Onhandig of langzaam met aan- en uitkleden: struikelen, dingen laten vallen, moeite met knopen, ritsen, veters
- Moeite met materiaalhantering als schaar, bestek, potlood e.d.
- Moeite om tussen de lijntjes te schrijven, slordig schrift, laag schrijftempo, niet-schrijfhand ligt niet stil, veel met het papier draaien i.p.v. met pen of potlood sturen
- Moeite met balspel, vangen, gooien, mikken, bang voor bal
- Steeds weer struikelen over eigen voeten, drempeltjes, lichaamsdelen niet kunnen aanwijzen of benoemen, op een bladzijde moeite hebben om linksboven te vinden en om te beginnen met werken
- Slechte pengreep, harde pendruk, knijpen in pen, moeite met sturing

6.4.1 Meest voorkomende problemen bij kinderen in de bovenbouw

Hieronder staan een aantal problemen die voorkomen bij kinderen in de bovenbouw

- Moeite met dubbeltaken, twee of meer opdrachten tegelijk uitvoeren zoals bijv met een dictee: luisteren, spellingsregels herinneren, en netjes schrijven
- Moeite met impulsregulatie: iemand houdt zich niet aan de afspraak, het gevoel voor rechtvaardigheid geeft een extreme reactie, impuls om te schreeuwen, in te grijpen.
- Moeite met op tempo werken omdat deeltaken nog onvoldoende geautomatiseerd zijn.
- Moeite met planning en werkindeling (dagtaak, weektaak); het begrip van tijd, en kunnen inschatten hoe lang de uitvoering van een taak duurt, moeite met keuzes maken)
- Moeite met feiten los van emotie en in de goede volgorde vertellen
- Moeite met besturen van lichaam bij plotselinge groeispurt. De lengte groei komt voor opvulling. Met de lange ledematen is het coördineren van de bewegingen moeilijk. Het ziet er slungelig en onhandig uit. Groeien kost energie, dus vermoeidheid is hiervan een symptoom.
- Het zelfbeeld kan minder worden; veel aandacht voor wat niet mooi of niet goed is, en dit vergelijken met leeftijdsgenoten. Dit kan superieur of inferieur gedrag laten zien.
- Spannend om over eigen kwaliteiten en kwetsbaarheid te praten

6.5 Sensomotorische voorwaarden voor specifieke schoolse vaardigheden

Hieronder wordt een aantal voorbeelden behandeld van vaardigheden op school en welke sensomotorische voorwaarden in orde moeten zijn om die vaardigheden te kunnen uitvoeren. Als deze voorwaarden niet in orde zijn, kan het kind de vaardigheden wel aanleren, echter moet hij hiervoor een strategie ontwikkelen om het geleerde te imiteren en weer te herhalen. Dit kost veel energie. *Een jonge kleuter kan bijvoorbeeld zijn naam leren schrijven. Het zijn echter getekende figuurtjes die nog niet met de betekenis ervan verbonden zijn.*

Sensomotorische voorwaarden \ Schoolse vaardigheden	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	1. Evenwicht	2. Kruisbewegingen	3. Oog hand coördinatie grof	4. Oog hand coördinatie fijn	5 Lichaamsschema	6. Ruimtelijke oriëntatie	7. Toepassen complexe situaties	8. Visuele waarneming (zien)	9. Auditieve waarneming (horen)	10. Tactiele waarneming (voelen)
Lezen	x	x				x	x	x	x	
Schrijven	x	x	X	x	x	x	x	x	x	x
Rekenen/tafels						x	x			
Samen spelen	x	x	X	x	x	x	x	x	x	x

Lezen

Voor lezen is het volgende nodig:

1.	Evenwicht	Rustig en stil kunnen zitten met het hoofd in een ontspannen houding midden op het hoofd (zonder dat het hoofd steeds van stand verandert; een bewegend hoofd krijgt veel prikkels op het evenwichtsorgaan, wat duizeligheid en overprikkeling kan geven, en wat vermoeiend is voor de ogen om een constant beeld vast te houden)
2.	Kruisbewegingen	Het kunnen kruisen van de middenlijn, zodat het hoofd stil gehouden kan worden
6.	Ruimtelijke oriëntatie	De letters goed kunnen herkennen; verschillen tussen p,d, b, q, waarbij de begrippen links, rechts, boven, onder toegepast moeten kunnen worden op het platte vlak. De plaats van de letters onderling in klanken kunnen herkennen: ei -ie, en de klanken kunnen herkennen , ui, oe, au, ou, ei. Het makkelijk kunnen weten van welke kant een woord gelezen wordt; mal-lam. Het kunnen inschatten van de afstand naar waar de volgende regel begint
7.	Complexe motoriek	Het stil kunnen zitten en de oogmotoriek en de plaats in de ruimte kunnen herkennen werken samen en moeten beiden voldoende ontwikkeld zijn om de bovenstaande items voor elkaar te krijgen
8.	Visuele waarneming (zien)	Kunnen focussen op letters en kunnen focussen van de ene regel naar de regel eronder
9.	Auditieve waarneming (horen)	Kinderen beginnen allemaal met hardop lezen; het "zachtjes, in jezelf lezen" kan pas als de klanken ook intern gekoppeld zijn aan de tekens

Rekenen/tafels

Om tafels te kunnen is het volgende nodig:

5.	Ruimtelijke oriëntatie	Het beseft van wat is meer minder, en hoe de cijfers gezegd en geschreven worden (45 en 54: hoe zeg je het en hoe schrijf je het)
7.	Complexe motoriek	Het kunnen samenwerken en tegelijkertijd ook zelf nadenken, het niet te veel afgeleid raken door de omgevingsfactoren. Het geïntegreerd kunnen nadenken over een onderwerp waarbij het onderwerp in een grotere context kan als je meer tegelijk kunt bevatten.

Schrijven

Voor schrijven is het volgende nodig:

1.	Evenwicht	Op een stoel kunnen zitten, zonder dat dit veel energie kost om deze houding vol te houden
2.	Kruisbewegingen	Kunnen kruisen van de middenlijn, vingermotoriek, vingers geïsoleerd van de pols en elleboog en schouder kunnen bewegen
3.	Oog hand coördinatie grof	Ogen sturen de handen
4.	Oog hand coördinatie fijn	De richting van letters kunnen onderscheiden, en kunnen nabootsen
5.	Lichaamsschema	De vingers, pols, elleboog, schouder kunnen herkennen en in een bepaalde stand kunnen zetten
6.	Ruimtelijke oriëntatie	De richting voor, achter, boven, onder, schuin, links, rechts op het platte vlak kennen en kunnen gebruiken
7.	Complexe motoriek	De schrijfmotoriek moet ritmisch en automatisch kunnen worden toegepast, terwijl er diverse dubbeltaken bij komen; nadenken over wat er geschreven wordt, kijken naar een voorbeeld, en kijken en luisteren
8.	Visuele waarneming (zien)	Oogmotoriek en oogsamenwerking moet in orde zijn
9.	Auditieve waarneming (horen)	Auditieve informatie kan verwerkt worden; klanken kunnen herkennen die in woorden voorkomen (in stilte het woord zeggen, en bij dictee)
10.	Tactiele waarneming (voelen)	Tactiele informatie verwerken zoals hoe hard druk ik op het papier, de weerstand voelen, pengreep voelen

Samen spelen

Voor samen spelen is het volgende nodig:

1.	Evenwicht	In het samenspeelen is het fijn als je niet snel omvalt bij rennen, tikkertje, al het spel waarin op tijd remmen en stilstaan een rol speelt. Botsingen te vaak geven conflict
2.	Kruisbewegingen	Als de kruisbewegingen beheerst worden komt er meer hersencapaciteit vrij; er kan aandacht naar de ander en de context van het spel. De motorische vaardigheden zelf worden nu meer beheerst en er is aandacht voor dubbeltaken
3.	Oog hand coördinatie grof	Kijken en mikken terwijl je beweegt, en andere kinderen ook bewegen
4.	Oog hand coördinatie fijn	Niet per ongeluk het materiaal hoeven te beschadigen omdat de handen nog niet gestuurd worden door de ogen
5.	Lichaamsschema	Weten wat je kunt en inschatten wat je wel of niet kunt / wilt
6.	Ruimtelijke oriëntatie	De bewegende omgeving met andere kinderen kunnen plaatsen
7.	Toepassen complexe situaties	Oorzaak en gevolg snappen van situaties in het spel en reacties van andere kinderen
8.	Visuele waarneming (zien)	De bewegende omgeving en de ander en het spel kunnen volgen en verwerken met de ogen
9.	Auditieve waarneming (horen)	De bewegende omgeving en de ander en het spel kunnen volgen en verwerken met de oren
10.	Tactiele waarneming (voelen)	Voelen wanneer je te hard of te zacht bent in hoe je dingen doet of zegt

7. De stappen op een rij.

Alle onderdelen die tot nu toe aan bod geweest zijn vormen een gereedschap om het kind beter te begrijpen; anders te kijken naar het gedrag.

Vanuit het handelingsgericht werken omvat de behandelde stof de delen waarnemen en begrijpen. De stappen die genomen worden in het komen van waarnemen naar begrijpen zijn te zien in het volgende figuur: het Oer Ei.

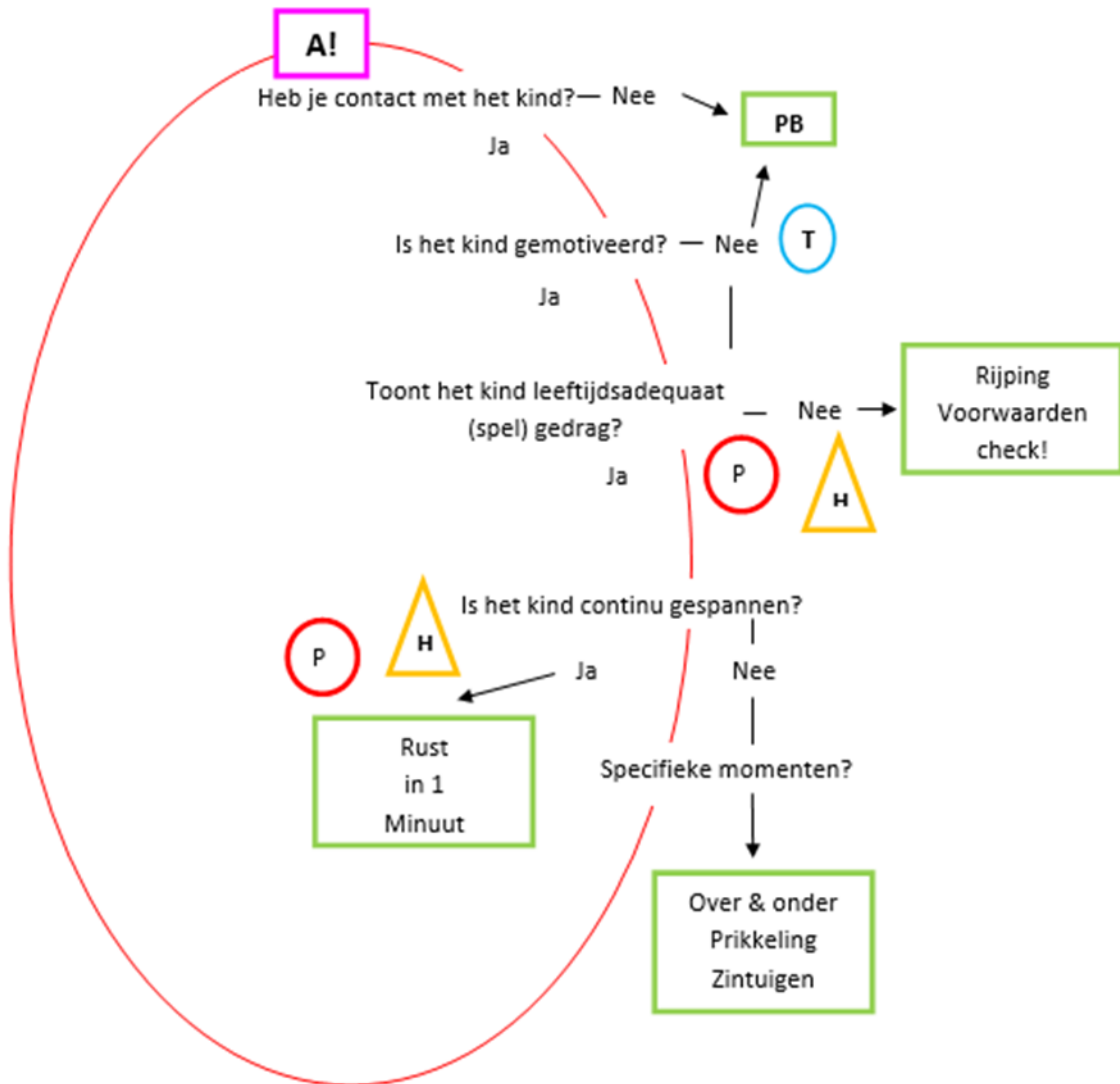
In dit figuur staan de stappen op een rij om tot een waarneming van het kind te komen vanuit de totale ontwikkeling van het kind. Deze stappen onderneemt de leerkracht zodra het kind gedrag laat zien wat alarm geeft. Dit hoeft dus zeker niet bij alle leerlingen!

7.1 Het OER (Op Een Rij) Ei

1. Verzamel en analyseer de beschikbare gegevens van het kind uit het leerlingvolgsysteem, en bekijk eventuele eerdere zorgvragen.
2. Heb je contact met het kind? Bij een "nee" sta je stil bij het onderdeel Pentabalans (zie module 4 Werkboek). Wat heeft het kind nodig, hoe kun jij bewust schakelen om contact te maken? Bij een "ja" ga door:
3. Is het kind gemotiveerd? Bij een "nee" sta je stil bij de leerstijl van het kind, en hoe je het kind bereikt op zijn interesse gebied, of hoe je de leerstof betekenisvol voor dit kind kunt maken. Zie het onderdeel Pentabalans. Ook kunnen er tijdelijk of chronisch problemen zijn in de thuissituatie waardoor het kind niet tot werken komt. Wat vertelt het kind over thuis? Bij een "ja" ga door:
4. Toont het kind leeftijdsadequaat (spel) gedrag? Bij een "nee" sta je stil bij de rijping van het kind, de samenvatting van de totale rijping. Doe ook de rijping check op de voorwaarden. Ook kunnen er zaken spelen zoals pesten, waardoor de ontwikkeling (tijdelijk) terugvalt (pesten), of bij hoogsensitiviteit waarbij een kind juist verder in zijn (sociaal emotionele) ontwikkeling lijkt, een wijs kind. Bij hoogbegaafdheid kan er een discrepantie zijn tussen de verschillende ontwikkelingsgebieden, wat soms goed verborgen wordt gehouden.
5. Is het kind continue gespannen? Als het kind gespannen is op specifieke momenten, welke zijn dit dan? Heeft het te maken met de les, het onderwerp, de situatie, tijd van de dag, dag van de week? Sta stil bij ontlading en schakelen: overprikkeling of onderprikkeling zintuigen. Als het kind wel continue gespannen is, sta dan stil bij manieren waarbij de hele klas even kan ontspannen. Zie Rust in 1 minuut (zie bijlage 2 module 5 Werkboek). Zijn er signalen dat het kind door externe factoren (pesten, thuissituatie) gespannen is, of dat er interne factoren spelen (laag zelfbeeld, hoge prestatie drang)
6. Als er nog steeds een vraagteken blijft, ga dan in gesprek met een collega of met de intern begeleider, of met ouders (zie Pentabalans in communicatie).
7. Bespreek wat er nog aan informatie nodig is, en waar de expertise daarvoor is.

8. Als er een duidelijk beeld is wat het kind nodig heeft, bepaal dan de grens: kan dit in de klas, kan dit binnen het team, binnen de faciliteiten van school. Is er expertise van buiten de school nodig. De grens is per persoon, per team, per school verschillend, en een belangrijk bespreekpunt om reële verwachtingen te kunnen geven, die niet ten koste van andere kinderen of de leerkracht zelf gaan.

9. Bepaal aan de hand van het inzicht van nu de volgende stappen, wat kan in de klas, in de school of er buiten, en wat kunnen ouders hierin betekenen. Wat zijn de afspraken voor korte termijn, en voor lange termijn. (plan maken en uitvoeren)

- A! Analyse van beschikbare gegevens
- PB Pentabalans
- T Thuis/ Externe factoren in kaart brengen
- P Pesten
- H Hoogsensitief

7.2 De voorwaarden check

Zoals via de bovenstaande schema's steeds de voorwaarden in de sensomotorische ontwikkeling beschreven staan, zo staan hier de voorwaarden zoals deze in de klas op te merken zijn.

Deze aftekenlijsten kunnen gemakkelijk in het leerlingvolgsysteem ingevoerd worden, en kunnen dienst doen als signalering lijst.

De signalen op een rij

OER lezen

- Kan rustig en stil zitten
- Houdt hoofd in het midden
- Herkent verschillen letters (b,p,q,d)
- Herkent verschillen letters (u,n)
- Maakt fouten in klanken (ou,au,ei,ie)
- Slaat regels over
- Kan stil lezen
- Leest radend

OER rekenen

- Kent ruimtelijke begrippen (voor,onder,meer)
- Begrijpt grootte van getallen
- Spiegelt de getallen niet (54,45)
- Schrijft getallen goed op (auditief)
- Kan automatiseren op groepsniveau
- Vertrouwt op eigen antwoord bij automatiseren
- Geeft betekenis aan tijd
- Geeft betekenis aan ruimte (boven, onder, schuin tegenover, links, rechts)

OER schrijven

- Kan stil zitten
- Houdt hoofd in het midden
- Knijpt niet in pen
- Schrijft letters b,p,q,d goed
- Schrijft op en/of tussen lijn
- Heeft een vloeiend schrijfritme
- Schrijft een woord in één keer op
- Drukt, met pen, niet hard op papier
- Schrijft letters naar juiste verhouding
- Begint links boven aan te schrijven
- Houdt kantlijn aan
- Kan schrijfhouding aannemen/volhouden

OER samenspelen

- Kan op tijd stoppen (lichamelijk)
- Kan op tijd stoppen (gedrag)
- Kan aandacht verdelen over verschillende activiteiten
- Kent eigen krachten
- Snapt oorzaak en gevolg
- Inzicht in eigen kunnen
- Durft hulp te vragen
- Heeft empathisch vermogen
- Kent de "ongeschreven" regels in de groep

7.3 Globaal overzicht van de fases en te herkennen stagnaties met remedie

In het onderstaande schema staan nogmaals de hoofdlijnen van de sensomotorische ontwikkeling.

Zodra iets niet plaatsvindt dan stagneert de totale ontwikkeling. Het is dus van belang om dit tijdig te herkennen.

En na de herkenning een algemeen geldende remedie, om de fase die ervoor zit goed te stimuleren. Ook is er onderscheid in het stagneren door gebrek aan prikkels en een overdaad aan prikkels.

leeftijdswaak	Sensomotorisch	Te herkennen stagnaties	Stimulerende of balancerende activiteiten
0- ½ jaar	Verkennen eigen lichaam Bewegen door reflexen Veel slapen	Niet slapen Overprikkeling Geen verkennende activiteiten	Rust en prikkelarme, voorspelbare omgeving Spelen, stimuleren, contact maken
½ jaar- 3 jaar	Van horizontale vlak naar verticale vlak Reflexen die niet meer functioneel zijn verdwijnen Zintuigen leren informatie uit te wisselen	Geen prikkel om te ontdekken Snel overprikkeld	Stimuleren, uitdagen, contact maken Rust bieden, prikkel arme en zeer voorspelbare omgeving.
4-6 jaar	Sterke bewegingsdrang Symmetrisch bewegen Twee handen doen hetzelfde Twee benen doen hetzelfde Kruisen middenlijn	Geen bewegingsdrang Teveel bewegingsdrang	Spelen en uitdagen Met grote, zachte, veilige materialen. Grenzen en rustmomenten aanbieden

6-8 jaar	Hersenhelften gaan samenwerken Samenvoegen van bewegingen: complexere motoriek) Kracht en conditie neemt toe Gericht bewegen, meeste reflexen zijn verdwenen	Kruist de middenlijn niet Primitieve reflexen zijn er nog Kan nog niet stil zitten Passief Maakt omkeringen en kan de weg op papier niet vinden	Veel symmetrische spellen Uitlokken om de middenlijn te kruisen Evenwicht oefenen (rompbalans) Prikkelen en onderzoeken of er een blokkade is sociaal emotioneel Oefenen met ruimtelijke oriëntatie
8-11 jaar	Hersenhelften gaan specialiseren Verfijning van (specialistisch) bewegen Sport en spel met tactiek	Krijgt werk niet af Heeft geen besef van tijd Kan in het samenspel niet meekomen	Tempo en automatiseren Oefenen met tijds oriëntatie Dubbeltaken en automatiseren
11 plus NB groot verschil j/m	Frontale (motorische schors) ontwikkelt verder Groei-spurt waardoor bewegingen klungelig worden	Plannen lukt niet	Sta stil momenten met terug en vooruit kijken

8. Praktijkvoorbeelden

Collin

Motorisch perspectief

Collin heeft een slecht evenwicht, voelt de verstoringen pas in een laat stadium. Hij kan zijn lichaam niet besturen en dit maakt hem bang. Hij kan niet gericht gooien en heeft moeite met kracht te doseren. Hij heeft moeite met de pengreep en wil deze opdrachten niet uitvoeren. Het overrollen van een bal lukt nog niet recht.

Neurologisch perspectief

Overheersing van het vecht- en vlucht - zenuwstelsel. Is snel in paniek, angst en kan moeilijk terugschakelen naar rust en herstel zenuwstelsel. Veel stresshormonen. Balans prikkels van buiten en binnen is verstoord.

Onderdelen van het behandelplan

- Bepalen van het motorisch niveau en activiteiten aanbieden die hij zeker kan om zo positieve ervaring op te bouwen
- Dagelijks schommelen, stoeien
- Oefenen met hard – zacht, actief-rust, verschillen
- Oefenen met stop en grenzen
- Oefenen in het inschatten wat kan ik, waarbij heb ik hulp nodig; hulp vragen mag op vriendelijke toon (met schreeuwen werkt het niet)

Hoe het ging met Collin

Door veel te schommelen en te stoeien leerde het lichaam voelen en besturen en kreeg hij meer vertrouwen in wat hij kan. Hij ging met veel plezier dezelfde opdrachten steeds herhalen, en kwam op een gegeven moment zelf met de volgende stapjes, en nieuwe uitdagingen. Dit proces duurde drie maanden, en in die tijd is hij nog altijd veel boos en bang.

Tycho

Motorisch perspectief

De handvaardigheid en pengreep gaan moeizaam. De motoriek zit nog in de symmetrische fase; de linker en rechter hand kunnen nog niet afzonderlijk functioneren. Er zijn nog bijbewegingen te zien van de niet-schrijvende hand, en de tong beweegt mee. De middenlijn wordt niet gekruist; hij schuift de romp opzij en buigt het hoofd om dit te vermijden. Bij alles bouwt Tycho een gespannen houding op. Hij heeft de schouders opgetrokken, en loopt letterlijk op zijn tenen. De balvaardigheid is prima.

Neurologisch perspectief

Tycho komt goed tot ontspannen; hij kan goed omschakelen van activiteit naar rust. Met een diepe zucht komt hij goed tot rust.

Onderdelen van het behandelplan

- Bewust worden van spanning en ontspanning
- Stimuleren van de lateralisatie; symmetrisch met twee handen werken
- Stimuleren van de handvaardigheid (vliegtuigjes vouwen, propjes maken en schieten, luie achten, knikkeren, kleien)

Hoe het ging met Tycho

Tycho had veel ontlading nodig, veel speelplezier, en wilde helemaal niet praten over zijn boze buien.

Tycho heeft hard gewerkt aan zijn motorische ontwikkeling; stevig staan, evenwicht versterken, werken met zware materialen om goed te voelen wat zijn lichaam doet. Toen zijn motoriek sterker werd en hij ontdekte wat hij allemaal kon, en dat door oefenen dingen beter gaan, wilde hij ook wel met de handvaardigheid aan de slag. Hij heeft dit ijverig ook thuis geoefend. Uit eigen beweging wilde hij ook aan de slag met de boze buien. Langzamerhand werden deze minder en gaat hij weer met plezier naar school. Hij durft te vragen om hulp en schrijft nu rustig, minder gehaast, en krijgt zijn werk ook keurig op tijd af. Tycho vertelt zelf dat het niet erg is als hij zijn werk een keer niet afkrijgt, want dan mag hij het thuis afmaken. Hij mag dan wel gewoon gaan buitenspelen!

Bart

Bart is een intelligente jongen van 10 jaar oud. Hij vervelt zich op school en heeft een slechte concentratie. Het handschrift is moeilijk te lezen. Hij heeft moeite een vlot schrijftempo op te bouwen dat ook leesbaar is. Hij heeft niet zoveel aansluiting in de klas, en zoekt zelf geen contact. Hij ziet emoties van anderen niet aan lichaamstaal. Frustratie uit zich thuis in boze buien.

Zorg van ouders: Bart is vaak gefrustreerd en gaat niet graag naar school.

Zorg van school: hoe kunnen we Bart aan het werk krijgen en houden?

Motorisch perspectief

De handvaardigheid is matig ontwikkeld doordat het geautomatiseerd bewegen niet lukt. Dubbeltaken die met schrijven samengaan zijn moeilijk voor Bart. Hij is dan ook gemakkelijk afgeleid.

Neurologisch perspectief

Bart denkt veel na, bedenkt van alles, maar komt moeilijk in zijn automatische systeem. Leeft bewust, analyseert sterk. Linker hersenhelft is actief en is ook sterk ontwikkeld. Rechts minder.

Onderdelen van het behandelplan

- Oefenen van spelletjes waarbij linker en rechterhersenhelft beiden actief zijn
- Oefenen in automatiseren en dubbeltaken
- Oefenen in het letten op lichaamstaal
- Oefenen in het gebruik maken van lichaamstaal
- Stimuleren om gevoel en later emotie in woorden te uiten
- Oefenen van de schrijfmotoriek

Hoe het ging met Bart

Bart kreeg er meer vrienden bij. Hij is zelf met een motivatiesysteem gekomen om netjes te werken en heeft een checksysteem ontwikkeld om zijn weektaak op tijd af te hebben.

Bijlage 1: Module 3 Mijlpalen

Bron: J.M. Beelen

Voorbeelden van leerstoornissen door primitieve reflexen
Aan de hand van enkele reflexen worden voorbeelden van leerstoornissen gegeven.

Moro-reflex

De Moro-reflex is de reflex die 9 weken na conceptie bij de foetus in de baarmoeder tevoorschijn komt. Het is de reflex die ons gevoelig maakt voor gevaar: de alarmreflex.

De Moro-reflex is duidelijk te zien bij een pasgeborene wanneer er een plotseling hard geluid wordt gemaakt. De baby neemt dan een snelle inademing en gooit zijn armpjes wijd uiteen.

Wanneer de armen dan weer over de borst bijeen komen schreeuwt de baby moord en brand. Op deze manier roept de baby om hulp.

Deze reflex zou getransformeerd moeten worden in een volwassen schrikreactie rond 13 weken na de geboorte, waarbij het kind zijn zintuigen gebruikt om de oorzaak van het potentiële gevaar op te sporen en een intelligent besluit te nemen: moet ik hier bang voor zijn of niet?

Bij de volwassen schrikreflex zie je een snelle inname van lucht, knipperen met de ogen, optrekken van de schouders en het vaststellen van de oorzaak van de bedreiging.

Omdat een pasgeborene baby nog niet zelf kan vaststellen of de bedreiging echt gevaar voor hem oplevert, gaat zijn lichaam direct in de urgentiestaat. Hierbij sturen de hersenen een seintje naar het hormoonstelsel dat er direct adrenaline en cortisol afgescheiden moeten worden. Deze twee stoffen zijn eigenlijk bedoeld om infecties en allergieën te bestrijden.

Als het kind deze Moro-reflex niet transformeert naar de volwassen schrikreflex, dan zal dit kind telkens een overproductie aan cortisol en adrenaline in zijn lichaam rondpompen. Dit zorgt ervoor dat hij na verloop van tijd hypergevoelig wordt in een of meer van de zintuiglijke kanalen. Hij kan dan sterker dan normaal reageren op geluid, lichtprikkels etc. Vaak heeft dit kind last van gemoedsschommelingen en kan hij veranderingen en kritiek niet goed verdragen. Het kind kan als hij in een moro-reactie schiet geen controle meer uitoefenen over zijn gedrag. Pas als zijn suikers zijn verbrand, wordt het kind weer aanspreekbaar. Dit "Moro"-kind heeft vaak een lage eigenwaarde en weinig zelfvertrouwen.

ATNR - Asymmetrische Tonische Nekreflex
Een ander reflex dat veel invloed heeft op het goed functioneren van het lichaam is de Asymmetrische Tonische Nekreflex (ATNR). Deze reflex komt tevoorschijn rond 4 tot 4,5 maand in de zwangerschap. De zwangere vrouw zegt dan ook dat de baby is begonnen met schoppen.

Wanneer de baby zijn hoofdje draait zullen de ledematen aan de kant waarheen het hoofd draait zich gaan strekken en aan de andere kant zich gaan buigen. Het is vooral goed zichtbaar bij de arm en hand.

Deze reflex is het allereerste begin van de hand-oogcoördinatie; wanneer de baby naar zijn handje kijkt en dan zijn hoofdje draait gaat de arm zich strekken en de ogen volgen het handje. Op deze manier leert het kindje de ogen op een verdere afstand te focussen.

Deze reflex zou op zijn laatst rond 6 maanden na de geboorte geïnhibeerd moeten zijn.

Wanneer deze reflex na 6 maanden nog aanwezig is zal het kind moeite hebben met het stabiliseren van de eenzijdigheid van handen, oren en ogen (geen voorkeur ontwikkelen voor links- of rechtszijdigheid). Geen oogdominantie op verre en nabije afstand zal een grote factor zijn in de leesmoeilijkheden, schrijfmoeilijkheden en spellingmoeilijkheden.

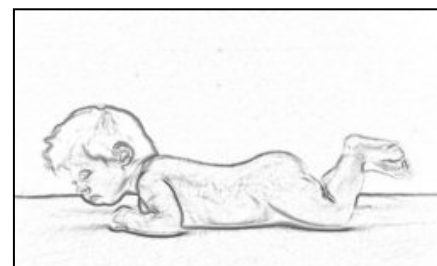
Ook bij kinderen met schrijfproblemen is deze reflex vaak nog steeds aanwezig.

Wanneer men deze kinderen vraagt om een woord mondeling te spellen kunnen zij dit prima, maar vraagt men ze om hetzelfde woord op te schrijven, dan lukt hen dat niet. Want telkens wanneer het hoofd draait om te kijken naar de hand die gaat schrijven, wil die arm zich gaan strekken en wil de hand wil zich gaan openen. Hierdoor wordt de pen op een krampachtige en onvolwassen manier vastgehouden. Deze kinderen zijn dan zo bezig met de mechaniek van het schrijven dat ze daardoor de informatie van hun oren en ogen niet op papier kunnen krijgen. Het heeft niets te maken met intelligentie. Deze kinderen raken erg gefrustreerd, omdat ze weten dat ze dit zouden moeten kunnen.

TLR - Tonische Labyrint Reflex

De tonische labyrint reflexen bestaan uit een voorwaartse reflex en een achterwaartse reflex.

De voorwaartse reflex komt tevoorschijn in de baarmoeder, wanneer het hoofdje door de baarmoederwand naar voren wordt geduwd. Doordat de baby zich dan in de foetushouding trekt, kan de baby optimaal groeien.

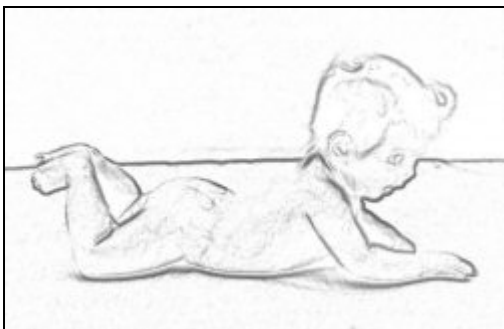
Rond 4 maanden na de geboorte moet deze reflex onder controle zijn gebracht van een hoger deel van de hersenen. Het kind moet dan in buikligging enige tijd het hoofdje omhoog kunnen houden.

De achterwaartse reflex komt tevoorschijn wanneer de baby geboren gaat worden en het hoofdje de spildraai naar achteren moet maken, waardoor de armen en benen zich strekken en het kindje dus geboren kan worden. Deze reflex zal langzaam onder controle gebracht worden, terwijl tegelijkertijd de Symmetrische Tonische Nekreflex en de posturale reflexen zich gaan ontwikkelen.

De TLR helpt ons dus letterlijk te ontvouwen na de geboorte en daarmee wordt dan ook het evenwicht, de spierspanning en de lichaamswaarneming ontwikkeld. Rond 3-4 maanden zal de hoofdcontrole zich gaan ontwikkelen, en daarmee ook de hoofdrechttingreacties.

Wanneer deze reflexen niet op de juiste tijd worden geremd, zullen zij telkens het evenwicht uit balans brengen, en daarmee ook alle interacties met de andere zintuiglijke systemen.

Het kind dat nog een tonische labyrint reflex heeft zal bij het lopen geen goede balans vinden, omdat bij elke voorwaartse of achterwaartse beweging van het hoofd de spiertonus verandert en zo het kind uit evenwicht brengt. Het kind heeft geen vast referentiepunt in de ruimte, waardoor het moeilijk is om afstand, ruimte, snelheid of diepte te schatten. Hierdoor zal het ook lastig zijn om links van rechts of voor van achter te onderscheiden.

De hoofdrechttingreacties zullen niet goed tot ontwikkeling kunnen komen en daardoor zullen de oogbewegingen worden gestoord.

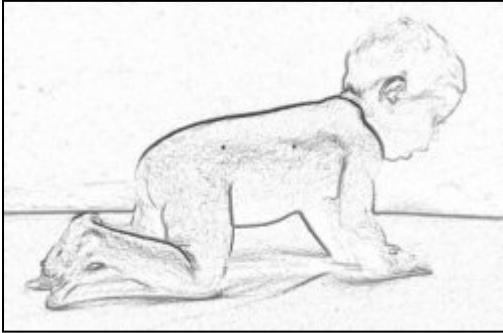
Als één segment van het systeem niet goed werkt zal het ook andere systemen storen. Zo zullen de ogen niet goed kunnen functioneren als het evenwicht niet goed functioneert en omgekeerd. Het kind zal dit als normaal ervaren omdat het niet anders weet.

Heeft het kind de voorwaartse reflex nog, dan zal hij tijdens lang rechtop staan, wat ineens zakken en met gebogen schouders staan. Dit kind heeft dus te weinig spierspanning. Heeft het kind de achterwaartse reflex, dan zal hij in rechtopstaande houding eerder op zijn tenen gaan staan, en houderig of schokkerig bewegen.

Kinderen waarbij of de voorwaartse of de achterwaartse reflex nog aanwezig is, zijn vaak niet erg sportief, omdat zij onbewust weten dat hun evenwicht niet goed is. Deze kinderen gaan graag op de vloer liggen of gaan snel zitten tijdens winkelen. Zij hebben vaak ruimtelijke en visuele problemen en hebben moeite met het aanleren en onthouden van logische volgorden (bijvoorbeeld: de dagen van de week, de tafels, moeite met het leren klokkijken, het kunnen organiseren van de dagelijkse taken).

STNR - Symmetrische Tonische Nekreflex

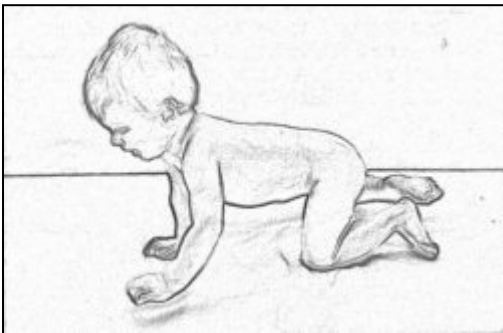
Eén van de transitionele reflexen die men bij kinderen met leer of gedragsstoornissen ziet is de Symmetrische Tonische Nekreflex (STNR). Deze reflex komt tevoorschijn rond 6-8 maanden na de geboorte en moet geïnhibeerd zijn rond 10 maanden na de geboorte.

De reflex zorgt ervoor dat de baby op handen en voeten omhoog komt om te gaan kruipen.

Voordat de baby gaat kruipen ziet men hem zitten in de "kat" positie: armen gestrekt en billen rustend op de onderbenen. Wanneer het kind zijn hoofdje omlaag beweegt buigen de armen tot het hoofd op de grond rust en de billen komen de lucht in. Wanneer het hoofdje opgetild wordt strekken de armen zich en zakken de billen weer op de benen.

Deze reflex verdeelt het lichaam in een bovenste en onderste helft die tegengesteld werken: wanneer de bovenste helft gestrekt is kan de onderste helft zich buigen en omgekeerd. Dit is het moment waarop het kind leert zijn ogen te focussen van veraf naar dichtbij en omgekeerd.

Schoolkinderen bij wie deze Symmetrische Tonische Nekreflex nog steeds aanwezig is, zullen de volgende problemen ondervinden:

Ze zitten vaak op één of beide benen tijdens het werken om zo én hun armen én hun benen gebogen te houden.

Ze "hangen" in hun stoel: benen gestrekt zodat de armen gebogen kunnen worden.

Vaak hebben ze moeite met het overschrijven van het schoolbord in hun schrift, omdat het focussen van de ogen van veraf naar dichtbij en terug veel te langzaam gaat.

Deze kinderen liggen vaak met hun hoofd bijna op de tafel wanneer ze aan het werk zijn. Ook zijn dit vaak de klassiek onhandige kinderen; ze lopen overal tegenop, stoten van alles omver en struikelen nog over hun eigen voeten.

Als ze de Symmetrische Tonische Nekreflex hebben en ook nog eens die in de arm (de Asymmetrische Tonische Nekreflex) dan wordt de concentratie erg verzwakt. Ze moeten dan proberen om én rechtop te zitten én om een arm en hand te gebruiken die niet mee wil werken.

SGR - Spinale Galantreflex

Wanneer een pasgeboren kindje op zijn buik op de onderarm wordt gelegd en er met de achterkant van een potlood aan één kant van de ruggengraat een lijntje omlaag wordt getrokken, zal het heupje aan die kant ongeveer 45 graden naar buiten bewegen. Doe je dit aan de andere kant van de ruggengraat dan zal ook dat heupje ongeveer 45 graden naar buiten bewegen. Zou je het nu aan twee kanten tegelijk doen, dan gaat het kindje plassen.

Deze reflex komt tevoorschijn rond de 20e week van de zwangerschap. Bij de geboorte is deze volledig actief en tussen de 3 en 9 maanden na de geboorte moet deze reflex geïnhibeerd worden en dus onder controle komen van een hoger deel van de hersenen.

Het doel van deze reflex is het kindje te helpen om geboren te worden, want wanneer het kindje in het geboortekanaal zit en de weeën de rug stimuleren, zullen de heupen zich bewegen en het kindje helpt zichzelf dus mee naar buiten te werken.

Wanneer deze reflex niet op de juiste tijd geremd wordt, zal elke aanraking van de rug (door de stoelleuning, de broekriem) resulteren in een beweging van de heupen. Hierdoor lijkt het alsof het kind dus niet stil kan zitten en steeds moet bewegen. Dit gaat dan ten koste van de concentratie en het korte geheugen, omdat deze constante irritatie altijd wedijvert om de aandacht.

Een aanwijzing dat deze reflex aanwezig zou kunnen zijn, is wanneer het kind boven de leeftijd van 5 jaar nog regelmatig bedplast. Want zodra de lendenen aan beide kanten tegelijk licht worden aangeraakt (door bijvoorbeeld het beddengoed of het elastiek van de pyjama) kan het kind gaan bedplassen. Dit is overigens niet de enige reden waarom een kind bedplast.

Wanneer de Spinale Galantreflex nog aan één kant actief blijft, kan dit de lichaamshouding, het lopen en elke andere vorm van bewegen kunnen beïnvloeden. Het kan lijken alsof het kind licht mank loopt. Ook kan het bijdragen aan scoliose (scheve ruggroei) Hierdoor zal verder in het leven de soepelheid van het lichaam en de fysieke activiteiten, zoals sport, beïnvloed worden

Hoofdrechtingsreflex

Het Hoofdrechtingsreflex is een posturaal reflex dat aanwezig moet zijn en blijven vanaf 3 tot 4 maanden na de geboorte.

Deze reflex zorgt ervoor dat wanneer het lichaam van positie verandert, het hoofd automatisch in de verticale stand blijft staan.

Alleen wanneer dit zo is kunnen de ogen zich goed focussen omdat het beeld dan stil blijft staan. Hierdoor wordt de concentratie beter en doordat ook het geheugen.

Wanneer deze reflex afwezig blijft, zal het kind moeite hebben zijn ogen op hetzelfde punt en dezelfde afstand te focussen.

Hierdoor zal de leesvaardigheid worden beïnvloed. Ook heeft het kind dan moeite met de balans, omdat de wereld om hem heen lijkt te draaien.

Bijlage 2: module 3 Motorische mijlpalen van 2 tot 13 jaar

De leeftijdsperiode van 2 tot en met 13 jaar is een belangrijke periode voor het ontwikkelen van de fundamentele- of elementaire motorische vaardigheden.

De fundamentele motorische vaardigheden bestaan uit:

- Evenwicht
- Coördinatie
- Oog hand coördinatie

Dit zijn bewegingsactiviteiten die een integraal en een cruciaal onderdeel vormen van motorische spel- en sportvaardigheden. De fundamentele motorische vaardigheden zijn weer onder te verdelen in negen vaardigheidsgebieden: stilstaan, balanceren in beweging, springen-kracht, springen-coördinatie, klimmen, koprol, gooien en mikken, stuiten en vangen. Onderstaand schema is een bewerking van een overzicht uit het "Leerlingvolgsysteem Bewegen en Spelen" van Wim van Gelder (2002).

Leeftijd	Vaardigheden
1,5 – 2 jaar	<p>Het kind kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zelf in een laag stoeltje gaan zitten ▪ De trap op klimmen met hulp van de leuning ▪ Van een verhoging van 20 cm stappen ▪ Een bal vooruit schoppen ▪ Een aangespeelde ballon raken
2,5 – 3 jaar	<p>Het kind kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Even op één been staan ▪ Over een gymzaalbank lopen ▪ Op een driewieler rijden ▪ Met twee benen tegelijk omhoog springen ▪ En durft een klimraam in ▪ En durft een koprol te maken met hulp ▪ Een ballon 3-5 keer omhoog houden ▪ Een aangespeelde ballon vangen
3,5 – 4 jaar	<p>Het kind kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 3 seconden op één been staan ▪ Over een gymzaalbank lopen met lage pionnen (10 cm) ▪ 3 keer hinkelen ▪ 3 keer met twee benen tegelijk naar voren springen ▪ En durft een koprol te maken ▪ Een ballon 6 x hooghouden ▪ Ongeveer 30 cm verspringen
5 jaar	<p>Het kind kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 10 seconden op één been staan eventueel met wiebelen ▪ 10 keer hinkelen ▪ Huppelen afwisselend op linker- en rechterbeen ▪ Tot 2,5 meter klimmen in een recht klimraam in de gymzaal ▪ Een rechte koprol maken ▪ Een grote bal laten vallen en weer vangen ("laat vallen – stuit – pak")

	▪ Een naar de borst gegooid grote bal vangen (afstand 3 meter)
--	--

Leeftijd	Vaardigheden
6 jaar	<p>Het kind kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 10 seconden op één been staan stabiel ▪ Over een balk lopen van 10 cm ▪ Fietsen ▪ 10 keer op het niet voorkeursbeen hinkelen ▪ 10 ski-sprongen maken over een lijn (zijwaarts springen heen en weer) ▪ Alternerend omhoog en naar beneden klimmen in klimraam ▪ 15 keer met grote bal stuiten met voorkeurshand ▪ Naast het lichaam gegooid grote bal vangen (afstand 3 meter)
7 jaar	<p>Het kind kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 30 seconden op één been staan eventueel met wiebelen ▪ Over een balk lopen van 7 cm ▪ Met 11 keer hinkelen 9 meter overbruggen ▪ Wisselsprongen maken over een lijn (voorwaarts om en om heen over lijn) ▪ Een koprol maken op verhoogd vlak (30 cm) ▪ 15 keer met niet voorkeurshand grote bal stuiten ▪ Naar het lichaam gegooid tennisballen vangen (afstand 3 meter)
9 jaar	<p>Het kind kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 30 seconden op één been staan stabiel ▪ Over een balk lopen van 7 cm met twee keer een halve draai ▪ Met 9 keer hinkelen 9 meter overbruggen ▪ In ritme huppelen en in de handen klappen ▪ Een koprol maken op verhoogd vlak (60 cm) ▪ Meer dan 9 meter gooien met klein voorwerp ▪ Dribbelen (stuiten en looppas) met grote bal ▪ Naast het lichaam gegooid tennisballen vangen (afstand 3 meter)
11 jaar	<p>Het kind kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 60 seconden op één been staan stabiel ▪ Over een balk lopen van 5 cm met twee keer een halve draai ▪ Met 7 keer hinkelen 9 meter overbruggen ▪ Meer dan 6 meter gooien met grote bal ▪ Meer dan 15 keer stuiten zonder naar de bal te kijken ▪ Tennisballen met één hand vangen
13 jaar	<p>Het kind kan:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 10 seconden op één been staan met ogen dicht ▪ Met 5-6 keer hinkelen 9 meter overbruggen ▪ Meer dan 9 meter gooien met grote bal ▪ Via de muur geworpen tennisballen vangen

Bijlage 3: module 3 Toestemmingsformulier

TOESTEMMINGSFORMULIER

Hierbij geef ik toestemming om de begeleidingssessie van mijn kind te laten opnemen voor opleidingsdoeleinden binnen Intraverte.

Naam:

Datum:

Handtekening:

Module 4

Pentabalans

1. Inleiding Pentabalans

Pentabalans is een analyse- en communicatiemodel dat in een paramedische omgeving ontwikkeld is met als doel te kijken naar het gedrag van kinderen. Het is een middel om door de "buitenkant" van het gedrag heen te kijken. En om vanuit het verworven inzicht en begrip voor en over het gedrag de "ingang" naar het kind te vinden.

Dit principe is niet alleen bruikbaar voor paramedici maar juist bij uitstek ook voor ouders en leerkrachten. Hoe je kijkt bepaalt wat je ziet: geen twee kinderen zijn exact hetzelfde. Het beoordelen van een kind mag dus nooit berusten op routine en vraagt om een onafhankelijke geest. Om analytisch, vrij en vernieuwend denken.

Pentabalans stimuleert mensen op een andere manier naar kinderen te kijken. Het daagt uit nieuwe inzichten te formuleren en te toetsen.

1.1 Onderdelen workshop en werkboek

In dit werkboek en in de workshop komen de volgende onderdelen aan de orde:

- Inzicht in jezelf en anderen: met gebruik van Pentabalans kijken naar gedrag en leerproces
- Hoe je Pentabalans in je dagelijkse praktijk kunt gebruiken: Pentabalans en kinderen

Het werkboek werkt ondersteunend aan de workshop waarin de onderdelen praktisch worden behandeld en vaardigheden worden geoefend.

We gaan er bij de behandeling van de onderdelen vanuit dat je kennis hebt van het Pentabalans model zodat er tijdens de cursusdag meer diepgang kan plaats vinden. Individueel en samen met je collega cursisten oefen je met het toepassen van de Pentabalans in praktijksituaties. De modellen en theorieën die we behandelen hanteren we als een kapstok en dienen als handvatten om de opgedane kennis, tips en "best-practices" direct toe te kunnen passen in je dagelijkse werk.

Leerdoelen:

Aan het eind van cursusdag 3 heeft de cursist de volgende leerdoelen behaald:

- De cursist heeft kennis over de Pentabalans.
- De cursist is in staat de Pentabalans toe te passen in de praktijk.
- De cursist is in staat om de gebieden te bereiken die minder op de voorgrond staan dan het voorkeursgebied van het kind.
- De cursist kan de benodigheden van het kind inzichtelijk maken voor de leerkracht.
- De cursist kan het proces activeren m.b.t. het pentabalans ter voorbereiding van een vaardigheid in de les.

Opdrachten

Het doel van de zelfstudieopdrachten is om verdieping te geven aan de kennis vanuit de modules en de leerdoelen te behalen. De gemaakte opdrachten worden besproken tijdens de cursusdagen. De cursist dient de opdrachten te maken om de cursus te behalen.

1.2 Achtergrond

1.2.1 Waar is Pentabalans op gebaseerd?

Ieder mens is uniek en anders in eigenheid. We brengen allemaal op onze eigen wijze onze energie naar buiten. Het ene kind bekijkt heel feitelijk, rationeel naar een bepaalde situatie, het andere kind reageert op het gevoel wat het er bij heeft. Het ene kind stelt zich wat rustiger op, het andere is juist beweeglijker. Door deze overeenkomsten en verschillen tussen mensen, tussen kinderen en leerkrachten en ouders onderling, ervaar je bijvoorbeeld heel snel een "klik", of juist niet. Wat zou je er van vinden om met iedereen - kinderen, hun ouders, collega's - met wie je werkt of die je tegenkomt, een klik te ervaren?

Het Pentabalans model gebruikt een eenvoudige kleurentaal om zelfinzicht, effectieve samenwerking en afstemming met kinderen en ouders binnen de zorgverlening en het onderwijs te vergroten. Het is in de jaren '90 door Intraverte op basis van de theorie van Jung en het bijna 3000 jaar oude Chinese Penta systeem ontwikkeld. Het is een instrument waarmee je door middel van een eenvoudige analyse een persoonlijk profiel kunt maken van jezelf en van kinderen en anderen met wie je werkt, optrekt en communiceert.

Er zijn veel wetenschappers geweest die indelingen hebben gemaakt op het gebied van persoonlijkheidstyperingen. Jung, Roger, Kelly, Eysenck en Catell zijn daarvan de meest bekende. Eysenck en Catell hebben de basis gelegd voor karakterbenadering voor persoonlijkheid. Het eigene van het Pentabalans model is dat het - aansluitend op de zorg- en onderwijsomgeving - oog heeft voor directe interactie inclusief de behoefte aan ontwikkeling en creativiteit.

1.2.2 Uitgangspunten

Jung leverde een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van de psychologie en het doorgronden van de psychologische typeringen van mensen. Het uitgangspunt was daarbij dat ieder mens uniek is, maar ook dat ieder mens bepaalde diep gewortelde psychologische voorkeuren heeft, die hem een bepaalde kijk op situaties geeft. Het gedrag dat voortkomt uit deze voorkeuren bepaalt bijvoorbeeld de wijze van communiceren, het nemen van besluiten, samenwerken en leidinggeven.

Van daaruit ontwikkelde Intraverte een systematiek van vijf gedragstypen tegen een paramedische achtergrond. In de paramedische praktijk nam ze het uitgangspunt dat een interventie succesvoller wordt naarmate er sprake is van werkelijk contact en begrip tussen de begeleider enerzijds en het kind en de ouders anderzijds. Wanneer er een relatie is en deze onderhouden wordt met respectvolle communicatie en openheid is er een vruchtbare bodem voor ontwikkeling.

Daarnaast neemt Pentabalans rekenschap van het feit dat de cognitieve, sensomotorische en de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen nauw met elkaar verbonden zijn en worden beïnvloed door de leefomstandigheden. Pentabalans benadert de ontwikkeling van het kind vanuit zijn/haar geheel. Er zijn twee peilers waar het model op rust:

1. Elk kind heeft een eigen, unieke combinatie van kwaliteiten en mogelijkheden.
2. Elk kind ontwikkelt zich tegelijkertijd op verschillende gebieden: we onderscheiden mentale, motorische, zintuiglijke, emotionele en creërende processen. Deze vijf processen wisselen elkaar in snel tempo af en hangen nauw met elkaar samen.

Een gezonde balans toont een evenwichtige afwisseling van deze vijf processen. En wanneer de processen met elkaar in balans zijn, is de basis gelegd voor een optimale ontwikkeling van kwaliteiten en mogelijkheden.

1.3 Het dilemma

Wanneer we iemand ontmoeten is er soms direct een klik. En een andere keer is er helemaal geen klik en verloopt de ontmoeting uitermate stroef. De kwaliteit van afstemming (interactie en communicatie) hangt nauw samen met de mate waarin we in staat zijn verbinding met elkaar te maken. Goede afstemming vraagt:

- Inzicht en bewustzijn in onze eigen (voorkeurs-) gedragstijlen en het effect ervan op anderen.
- Inzicht hebben in de gedragsstijl van de ander.
- Het vermogen de verschillen te herkennen en te erkennen.
- Afstemmen en aansluiten bij de stijl van de ander.

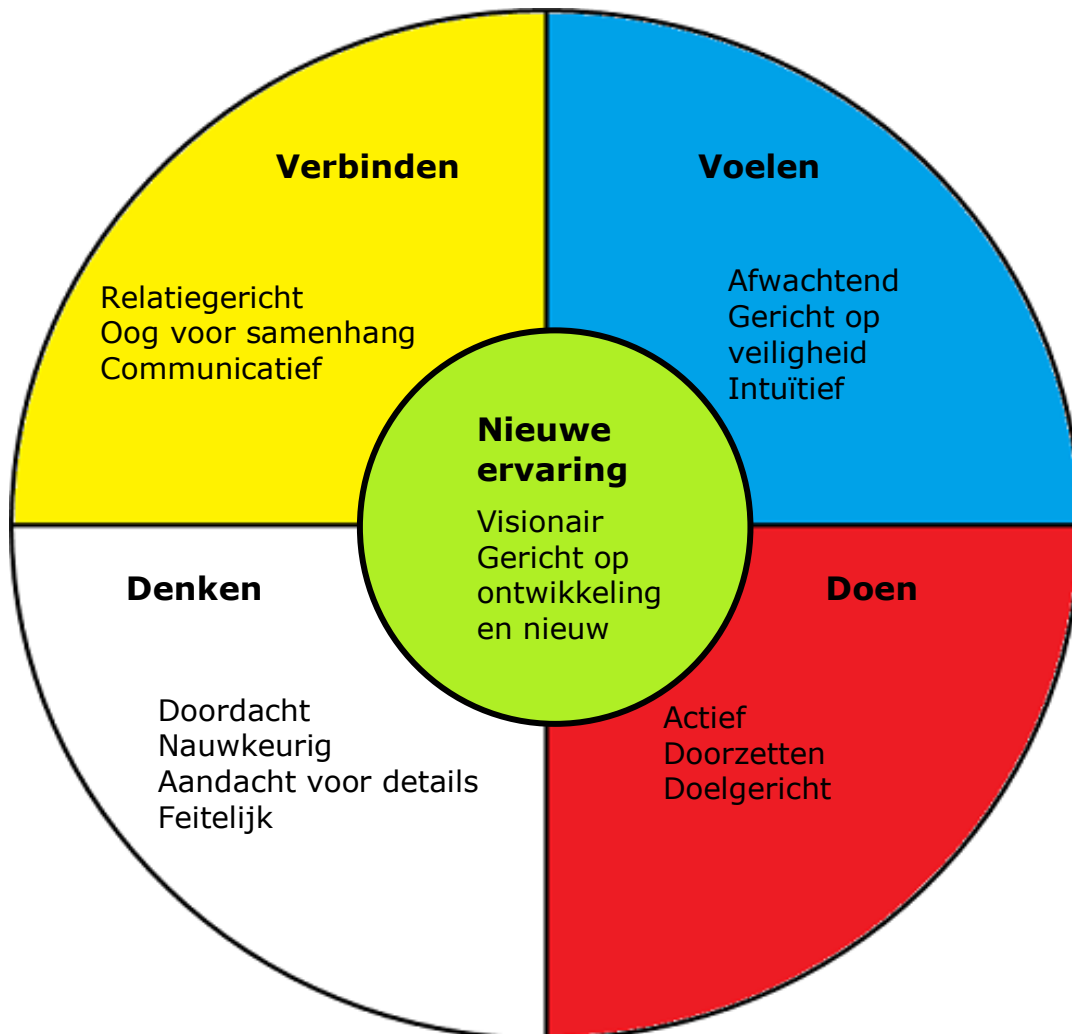
Inzicht in en bewustzijn van onze eigen stijl en die van anderen vergroot de effectiviteit van onze interactie. Juist wanneer we blokkeren op de verschillen ontstaat er een stagnatie in de ontwikkeling. Dat is zeker in de begeleiding van kinderen het laatste wat we willen. Door echt af te stemmen en te verbinden worden we effectiever voor onszelf en de kinderen. Pentabalans helpt door met eenvoudige gemeenschappelijke kleurentaal de verschillende stijlen en strategieën te herkennen en te begrijpen.

2. Het Pentabalans model in praktijk

2.1 Hoe werkt het?

Pentabalans combineert eenvoud met diepgang.

In de eenvoud kent het model vijf karakterisering van gedragingen, uitgedrukt in de kleuren wit, rood, blauw, geel en groen.

Pentabalans model 1

Met behulp van een set van een aantal vragen (zie tekstkadertje hierna), ofwel via een naar kleuren geordende begrippenlijst kun je bepalen welke dominantie en voorkeuren je hebt ten aanzien van de manier van denken, werken en communiceren. Binnen de paramedische setting breiden we dit verder uit naar de cognitieve, sensomotorische en sociaal-emotionele manifestatie en ontwikkeling.

Het model brengt vijf psychologische voorkeuren in beeld:

1. Introversie & Extraversie – waaruit haal je de meeste energie? En, waar richt je de energie op; meer op je innerlijke wereld of op de buitenwereld?
2. Denken & Voelen – Hoe komen je inzichten en keuzes tot stand. Doe je dit met behulp van je gevoel, je emoties, of meer op basis van feiten en redeneringen?
3. Gewaarworden & Intuïtie – Hoe kijk je naar de wereld, hoe is je perceptie? Doe je dit feitelijk door met behulp van je zintuigen informatie te verzamelen en te verwerken? Of schakel je hierbij je zesde zintuig in? En wanneer je intuïtie optreedt, neem je zaken waar die voor anderen niet “te zien” zijn
4. Bij gewaarworden neem je precies waar wat er is in het hier en nu
5. Aanvullend op de vier bovenstaande basisprocessen (gewaarworden, intuïtie, denken en voelen) bouwt het (vanuit het Chinese Penta systeem) voort met de notie van creativiteit. Het betreft daarbij de manifeste behoefte en het vermogen om voortbouwend op de basisprocessen “nieuw” te zien en te creëren

Het startpunt bij Pentabalans is dat elk persoon uniek is. Het laat ons zien dat individuele personen, mensen die samenwerken in willekeurig welke relatie, verhouding of interactie, aan kracht kunnen winnen door de verschillen en eigenheden te herkennen, te waarderen en daar naar te handelen.

Aan de ene kant hebben we de neiging een ander te bejegenen zoals we ook zelf graag bejegend worden. Bij adequate afstemming geldt echter: behandel de ander zoals hij graag behandeld wil worden. Afstemmen houdt hier dus in dat jij jouw gedrag bewust aanpast om tegemoet te komen aan de kleurgerelateerde behoefte van deze ander.

Een voorbeeld: Jij bent een Pentabalans type – groen persoon. Enthousiast, ziet altijd nieuwe kansen en mogelijkheden en hebt daar ook de energie voor. Je wilt een nieuw plan lanceren voor de middagpauzes. Daarvoor heb je uiteraard wel toestemming nodig van je leidinggevende. Hij is een rustige, ietwat formele persoon die altijd alles graag zorgvuldig wilt overwegen. Je weet ondertussen dat je met deze persoon – Pentabalans type wit – blauw - je gedrag op hem moet afstemmen. Je spreekt en gedraagt je iets formeler en je bouwt het gesprek gestructureerd op, en neemt daar ook de tijd voor (met de nodige zelfbeheersing). Je bent iets minder uitbundig dan anders. Voortdurend herhaal je de besproken en benoemde feiten.

Pentabalans maakt helder en inzichtelijk welke gebruiksaanwijzingen de vijf kleuren hebben. Je vergroot bij het toepassen de effectiviteit en het gedragsrepertoire. Ieder mens beschikt over de vijf kleuren, echter de mate waarin we ze activeren en inzetten loopt sterk uiteen.

2.2 In de spiegel

Pentabalans gaat over kijken: kijken naar het gedrag van de ander en van jezelf. Deze opdracht helpt je bij het kijken naar je eigen gedrag en die van de ander.

1. Geef aan de hand van een zelfgekozen voorwerp aan hoe jij denkt dat je overkomt in jouw team.
2. Waar ben je blij mee en wat heeft nog aandacht?
3. Deel dit met degene die naast je zit.
4. Wanneer je in tweetallen hebt uitgewisseld, kun je vervolgens aangeven welke benaderingswijze of manier van communiceren jij denkt hem/haar stimuleert. En wat juist niet?
 - Maak hierbij gebruik van het Pentabalans overzicht op de volgende pagina.
 - Waar zitten jouw voorkeuren?
 - Geef de ander alle ruimte om te vertellen en stel open vragen zodat je komt tot verdieping.
5. Benoem of je herkent hoe de ander zich plaatst en leg uit.

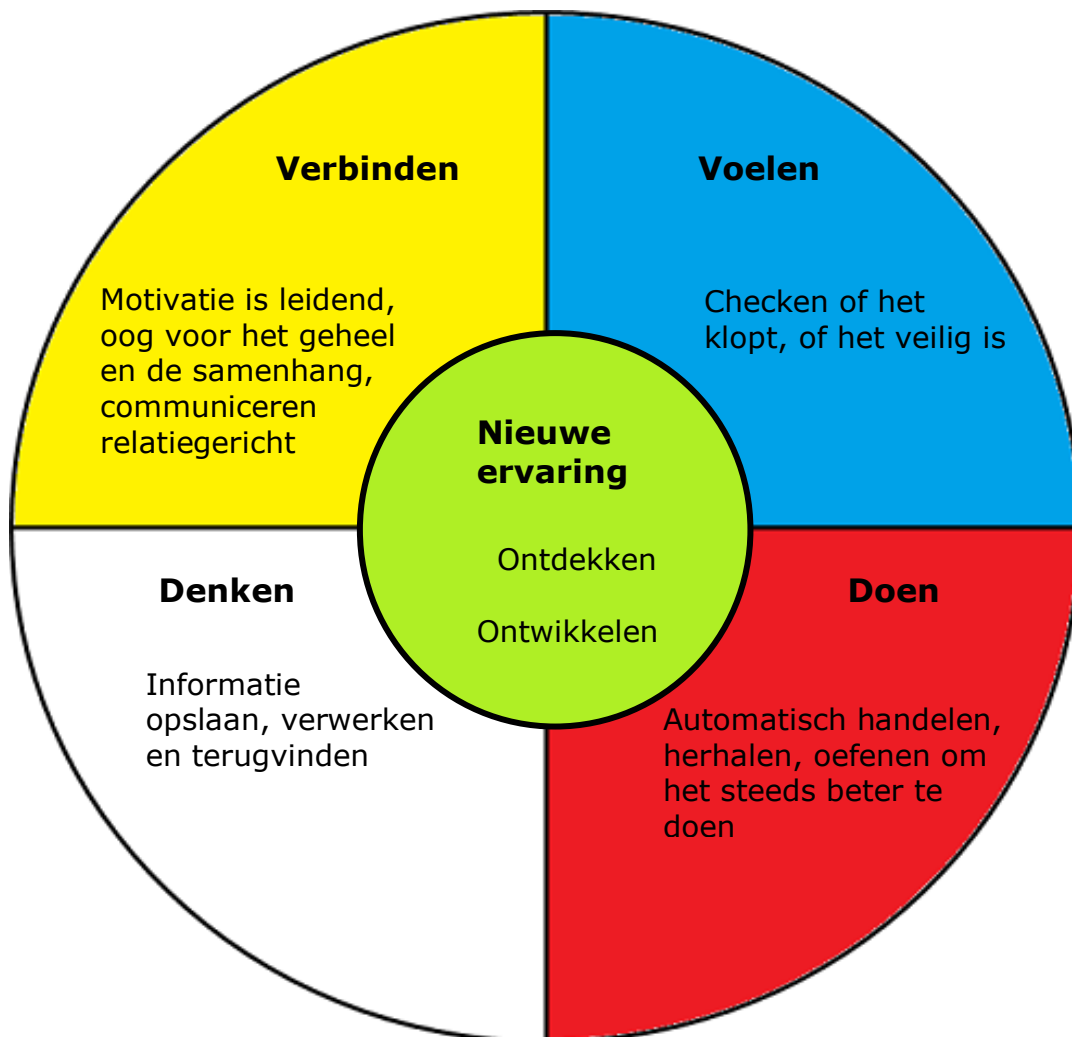
1.2.1 Pentabalans overzicht van kenmerken

Wit	Rood	Blauw	Geel	Groen
Neutraal	Doen wat	Missie	Passie	Visie
Geordend	nodig is	Veiligheid	Gedreven	Initiatief
Blijft bij feiten	Regelmatig	Vertrouwen	Motivatie	Nieuwe
Brede kennis	Daadkracht	Stabiliteit	Communicatief	ontwikkelingen
Bewustzijn	Energie	Betrouwbaar	Waarderen	Ideeënstroom
Geheugen	Patronen	Ontspannen	Afstemmen	Veranderen
Informatie	Efficiëntie	Rust	Teamwerk	Creativiteit
Eenduidig	Vaardig	Balans	Versterken	Kansen zien
Precies	Imiteren	Overzicht	Bevestiging	Flexibel
Luisteren	Goede dosering	Preventief	Contact maken	Nieuwsgierig
Stilte	Ambitie	Instinct	Tevreden	Spontaan
Details	Vitaliteit	Fijngevoelig	Steun	Speels
Puur	Discipline	Sensitiviteit	Netwerk	Vindingrijk
Eerlijk	Zelfdiscipline	Harmonie	Krediet	Leiderschap
Zuiver	Automatiseren	Strikt hoe het	Goodwill	Humor
Kraakhelder	Organiseren	hoort	Verdraagzaam	Opgeruimd van
Structuur	Strijdlust	Anticiperen	Gezellig	geest
Alles op een rijtje	Doorzetten	Besluitvaardig	Verbinden	Fris
Sorteren	Volharden	Standvastig	Warmte	Licht
Analyseren	Opdracht-	Principieel	Diepte	Vrolijk
Onderscheidingsv	gevoelig	Scherp op wat	Duurzaam	Ongedwongen
ermogen	Uithoudings-	niet klopt	Genieten	Vrij
Determineren	vermogen	Verdedigend	Trouw	Vooruitkijken
Bedachtzaam	Planmatig	Voorzichtig	Wijsheid door	Veelzijdig
	Weerbaar	Garant kunnen	ervaring	Inspiratie
		staan	Zorgzaam	Zelfstandig
=====	=====	=====	=====	=====
Pietluttig	Doordrammen	Overgevoelig	Klef	Chaotisch
Langzaam	Domineren	Achterdochtig	Zweverig	Los van
Uitsluitend op	Agressief	Twijfelen	Hoogdravend	omgeving
feiten		Perfectie	Zeuren claimen	Niet afmaken

2.3 Oefening kinderen en Pentabalans

2.3.1 Het Pentabalansmodel 2

In Pentabalansmodel 1 staan per kleur een aantal kwaliteiten die zichtbaar worden wanneer de persoon deze kleur sterk ontwikkeld heeft. Het onderliggende proces dat dominant is staat in onderstaand model, Pentabalans 2

Figuur Pentabalans model 2

2.3.2 Even voorstellen

Ter illustratie van de vijf verschillende kleurgebieden worden nu vijf kinderen geïntroduceerd bij wie steeds 1 kleur dominant is.

Wit:	Alwin
Rood:	Mando
Blauw:	Sofia
Geel:	Sterre
Groen:	Bima

Wit: **Alwin**

Wist je dat....?
Wat nou als....?
Ik heb nog een
vraagje!

Alwin is een serieuze jongen. Hij heeft een brede interesse en weet veel te vertellen over feiten in het nieuws, uitstervende dieren, de tiende planeet, en hoe de computer werkt. Hij kan dit tot in de fijne details vertellen. Zijn toon van praten kan soms monotoon zijn. In zijn tekeningen zijn veel details te zien. Het is duidelijk dat hij goed gekeken heeft, of goed heeft nagedacht. Het kan een plattegrond, een bouwtekening of een uitvinding zijn. Hij leest graag, denkt na, denkt vooruit en analyseert. Zo kan hij met vragen komen die nog lang aan de orde zijn.

Vaak is hij in gedachten. Hij vertelt ook vaak hardop wat hij doet. Hij geeft zichzelf ondertiteling. Als Alwin niet lekker in zijn vel zit, is hij verstrooid, traag, kan moeilijk op gang komen. Het kost hem veel tijd om aan de dagelijkse routine te beginnen; aankleden, wassen, eten, tas inpakken.

Rood:

Mando

Wacht even, nog eventjes...
Kijk eens wat ik kan!
Hoe lang nog?

Mando is een stoere jongen. Hij houdt van bewegen, stoeien, voetballen, boksen. In de klas vindt hij het moeilijk om stil te zitten. Als er een opdracht gegeven wordt, gaat hij snel aan het werk, soms nog voordat de instructie klaar is. Hij wil ook graag snel klaar zijn. Dit kan betekenen dat hij slordigheidfouten maakt. Als het werk hem interesseert ziet het er keurig uit. Hij werkt gedisciplineerd en doet zijn uiterste best. Graag wil hij dit dan ook laten zien, of weten dat hij het goed gemaakt heeft. "kijk eens!", "ik ben al klaar!". Zijn streven is om de beste te zijn. Hij kan doorzetten, volhouden, zichzelf corrigeren en weer opnieuw beginnen. Stoppen is lastig. Wanneer de opdracht hem niet interesseert zoekt hij uitvluchten, gaat de discussie aan, zoekt uitdaging, raffelt het af. Als er veel externe druk is, slaat de knop om. Als iets moet, of te snel moet, of onder druk moet, raakt Mando in paniek en komen zijn vaardigheden en capaciteiten niet uit de verf. Daarnaast kan de prestatiedruk ook net en prikkel zijn om het beste van zichzelf te laten zien.

Blauw: **Sofia**

Maakt mij niet uit hoor...
Kies jij maar
Ik weet het niet
NEE, dat mag niet!

Sofia is een gevoelig meisje. Ze is alert, snel op scherp en alarm. Ze houdt haar omgeving goed in de gaten voelt de sfeer haarfijn aan. Zodra er spanningen zijn, uit zich dit gemakkelijk ook in lichamelijke symptomen als hoofdpijn, buikpijn, moe. Sofia vindt regels en eerlijk spelen erg belangrijk. Ze heeft een sterk rechtvaardigheidsgevoel. Dan laat ze zich horen. Over het algemeen is ze meer in stilte aanwezig, observeert. Ze checkt continue haar werk of er geen fouten in zitten en of de regels kloppen. Daarbij lukt het haar ook nog om het werk van anderen te checken. Ze houdt zich strikt aan afspraken en wil niet te laat komen. Ook kan ze druk bezig zijn met wat anderen van haar vinden. Ze kan snel aan zichzelf twijfelen. Ze is niet snel tevreden want haar lat ligt hoog. Ze heeft pas rust als het helemaal klopt en in orde is. Veranderingen of (leuk) spannende gebeurtenissen kosten haar veel energie.

Geel:

Sterre

Ik vind het niet leuk dat
je...
Zullen we samen?
Doe je mee?
Zal ik je even helpen?

Sterre is een theatraal meisje; haar gezicht en hele lichaam spreken boekdelen. Ze kan enorm van dingen genieten. Ze houdt van gezelligheid, een praatje maken. Ze kan de sfeer in een groep gemakkelijk beïnvloeden. Haar lach is aanstekelijk, maar ook haar "beh, saai!" vindt gemakkelijk bijval. Zelf zoekt ze ook graag steun bij een ander en zoekt bevestiging. Ze geniet van expressieve vakken; theater, dans, muziek, tekenen en andere manieren waarop ze zich kan uiten. Als haar iets dwars zit kan het buiten proporties gaan, en is ze moeilijk te troosten. Of als ze zelf nog niet goed weet wat haar dwars zit kan ze humeurig en mopperig rondlopen. Daarnaast kan ze ook weer snel schakelen naar een andere emotie.

Ze werkt graag in groepjes en leert veel van anderen en door te reflecteren op de gebeurtenissen die haar aangrijpen.

Groen:

Bima

He, ik heb een idee!
Mag het zo dan wel?
Ik word later...

Bima is een ondeugende en onderzoekende jongen. Hij heeft altijd wel een idee voor iets, leuks, spannends, gek. Het is nooit saai met Bima er valt altijd wel iets te ontdekken. Hij verkent graag de grenzen en trekt zich niet veel aan van regels. Hij heeft een sterke eigen wil, eigen stijl, eigen mening, eigen wijsheid. Hierdoor is hij moeilijk te sturen en volgt het liefste zijn eigen pad. Dit zijn vaak paden die nog niet eerder begaan zijn, waar nog geen structuur bestaat. Nieuwsgierigheid en een levendige fantasie of een wens drijven hem om het best mogelijke te bereiken. Hier zal hij naar op zoek blijven gaan en alles inzetten om zijn beeld, zijn idee, zijn roeping te verwezenlijken.

2.3.3. Jij en het kind

Doel oefeningen

Het doel van deze drie oefeningen is het kunnen toepassen van de Pentabalans in de praktijk en daarbij gebieden te bereiken die minder op de voorgrond staan dan het voorkeursgebied van het kind.

Oefeningen deel 1

1. Kies een kind met wie jij niet direct een klik hebt en bij wie je hard moet werken om contact/verbinding te maken. Geef per Pentabalanskleur aan in welke mate deze kleur zich bij het kind manifesteert.
2. Ga uit van wat het kind laat zien, hoe reageert het op een feitelijke benadering of bijvoorbeeld op een benadering vanuit blauw, voelend? Hoe reageert het op anderen?

Oefeningen deel 2

3. Leg jouw plaatje van Pentabalans over het plaatje van het kind. Welke info krijg je, wat geef jij – wat heb je tot nu toe ingezet? Is wat jij geeft ook wat dit kind nodig heeft?
4. De ingang bij een kind vind je in dat gebied wat bij het kind dominant is. Wat heeft dit kind nodig?
5. Van nature zet je als mens in eerste instantie jouw eigen voorkeurssysteem in, daar ben je goed in. Is dit ook wat dit kind nodig heeft, werkt het bij dit kind?

Welke ingang is voor dit kind de beste? Als dit systeem anders is dan jouw voorkeurssysteem zet je jouw professionaliteit in zodat je tegemoet komt aan hetgeen dit kind nodig heeft. Het kind voelt zich vervolgens gezien. Pas daarna kun je naar jouw voorkeursgebieden.

Oefeningen deel 3

Kies nu een kind met wie je een echte klik hebt, een kind met wie je als vanzelf contact en verbinding hebt. Een kind dat bijna altijd direct oppakt wat jij bedoelt en daar ook naar handelt.

6. Geef per Pentabalanskleur aan in welke mate deze kleur zich bij het kind manifesteert.
7. Leg jouw plaatje van Pentabalans over het plaatje van het kind uit jouw groep. Wat valt je op? Wanneer je de ontwikkeling van het kind zou willen stimuleren, waar kun je de aandacht dan op richten?

3. Van gedrag naar proces

In het voorgaande onderdeel is stilgestaan bij het gedrag van het kind. Om het kind in zijn totale ontwikkeling te stimuleren is het van belang om ook de gebieden te bereiken die minder op de voorgrond staan. Het contact maken gebeurt juist vooral in het voorkeursgebied van het kind. Wat een kind laat zien in zijn gedrag is vaak een weerspiegeling van het voorkeursgebied. Dit gebied is een specifiek proces; het denken, doen, voelen, verbinden en creëren. Ze kunnen niet zonder elkaar. In ieder leerproces komen deze onderdelen in meer of mindere mate aan bod.

In dit onderdeel komen de vijf kinderen weer aan bod om te ontdekken welke leerstijl zij hebben.

De klas zit vol met unieke kinderen die allemaal weer een net verschillende aanpak en leerstijl vragen van de leerkracht. Om een hele groep te bereiken is dus afwisseling nodig en een zo "kleurrijk" mogelijke stijl van lesgeven.

Waar vraag dit kind om?

Om een individuele leerling te bereiken en hem mee te nemen in de activiteit die de klas doet is het contact maken via de voorkeurskleur belangrijk. Hoe meer de leerkracht bewust is wat het kind nodig heeft om te leren, hoe gemakkelijker het schakelen wordt om aan de leerbehoefte van dit kind tegemoet te komen.

Procesactivatie

Omgekeerd is het vaak ook zo dat de hele klas een specifieke vaardigheid gaat trainen waarvoor ook een specifiek proces nodig is zoals bijvoorbeeld bij het rekenen het rood, of bij begrijpend lezen het wit, of bij samenwerken het geel.

3.1 Wat heeft het kind nodig van de leerkracht?

Wanneer een kind een vaardigheid gaat leren, dan zal het leerproces verlopen in de cirkel: informatie opnemen, oefenen, checken of het klopt, het succes ervaren, en nieuwe toepassingen ontdekken. De persoonlijke leerstijl van een kind laat een voorkeur zien in welk van deze gebieden het kind start. De manier die ook het meest op school wordt aangeboden als het gaat om vaardigheden uitbreiden neemt de volgorde aan van wit naar rood naar blauw, en dan naar geel en groen. Dus er is eerst uitleg, dan gaan de leerlingen aan het werk, en dan checken ze bij zichzelf of bij elkaar, of door het nakijken van de leerkracht of het klopt, en met deze foutenanalyse gaan ze opnieuw aan de slag. Na een tijdje wordt de stof beheerst, en het kan geïntegreerd worden in betekenisvolle situaties.

Bijvoorbeeld: Er is een engelse les gegeven over jezelf voorstellen, en dan komt er iemand logeren die ook echt Engels spreekt, en het geleerde heeft plotseling meer betekenis. Vervolgens ontdekt het kind dat het over je hobby's wil praten. Dan is er een wens om opnieuw informatie op te nemen, en de cirkel begint weer opnieuw.

Voor Alwin, die sterk neigt naar het witte deel van het leerproces, is het prima om iedere les nieuwe engelse woordjes aan te bieden. Hij heeft juist een prikkel nodig om er mee te gaan experimenteren in gesprekjes met anderen.

Voor Mando, rood, is het prettig om te oefenen, werkbladen te maken, veel te herhalen, en steeds de bevestiging te krijgen dat het goed is. Voor hem is het van belang dat hij eerst even goed luistert of leest wat precies de bedoeling is voordat hij aan de slag gaat. Ook is het een aandachtspunt om zelf het eigen werk te corrigeren en even stil te staan bij de foutenanalyse.

Voor Sofia, blauw, zijn ook de oefenmomenten met duidelijke instructie belangrijk, maar dan met het accent op het opbouwen van zekerheid, vertrouwen. Ze zal zolang door willen oefenen tot het foutloos gaat. Het besef dat het goed gaat, en letten op de dingen die goed gaan helpt haar.

Sterre leert het liefst door interactie, en in een situaties waarin het betekenis en nut heeft om te leren.

Bij Bima helpt het hem om zich te kunnen voorstellen waar het nuttig is. Meestal werkt het andersom; hij heeft iets meegemaakt, of er komt een idee in zijn hoofd, waarbij hij zelf ontdekt welke vaardigheden hij nodig heeft.

Wit:

Alwin

Intraverte
gedrag in beweging

Wist je dat....?
Wat nou als....?
Ik heb nog een
vraagje!

Alwin is een serieuze jongen. Hij heeft een brede interesse en weet veel te vertellen over feiten in het nieuws, uitstervende dieren, de tiende planeet, en hoe de computer werkt. Hij kan dit tot in de fijne details vertellen. Zijn toon van praten kan soms monotoon zijn. In zijn tekeningen zijn veel details te zien. Het is duidelijk dat hij goed gekeken heeft, of goed heeft nagedacht. Het kan een plattegrond, een bouwtekening of een uitvinding zijn. Hij leest graag, denkt na, denkt vooruit en analyseert. Zo kan hij met vragen komen die nog lang aan de orde zijn.

Vaak is hij in gedachten. Hij vertelt ook vaak hardop wat hij doet. Hij geeft zichzelf ondertiteling. Als Alwin niet lekker in zijn vel zit, is hij verstrooid, traag, kan moeilijk op gang komen. Het kost hem veel tijd om aan de dagelijkse routine te beginnen; aankleden, wassen, eten, tas inpakken.

Wat heeft Alwin nodig:

- Rustige uitleg en instructie
- Gedoceerde informatie
- Corrigeren zonder grapjes of verwijten: neutraal en feitelijk
- Rust en tijd voor zijn vragen
- Stap voor stap opbouw zonder bijzaken
- Weten hoeveel tijd hij heeft voor een opdracht
- Weten waar hij verdere verdiepende informatie kan vinden

Ik zet het nog
even voor je op
een rijtje
Kun je nu aan
het werk?

Rood:

Mando

Wacht even, nog eventjes...
Kijk eens wat ik kan!
Hoe lang nog?

Mando is een stoere jongen. Hij houdt van bewegen, stoeien, voetballen, boksen. In de klas vindt hij het moeilijk om stil te zitten. Als er een opdracht gegeven wordt, gaat hij snel aan het werk, soms nog voordat de instructie klaar is. Hij wil ook graag snel klaar zijn. Dit kan betekenen dat hij slordigheidfouten maakt. Als het werk hem interesseert ziet het er keurig uit. Hij werkt gedisciplineerd en doet zijn uiterste best. Graag wil hij dit dan ook laten zien, of weten dat hij het goed gemaakt heeft. "kijk eens!", "ik ben al klaar!". Zijn streven is om de beste te zijn. Hij kan doorzetten, volhouden, zichzelf corrigeren en weer opnieuw beginnen. Stoppen is lastig. Wanneer de opdracht hem niet interesseert zoekt hij uitvluchten, gaat de discussie aan, zoekt uitdaging, raffelt het af. Als er veel externe druk is, slaat de knop om. Als iets moet, of te snel moet, of onder druk moet, raakt Mando in paniek en komen zijn vaardigheden en capaciteiten niet uit de verf. Daarnaast kan de prestatiedruk ook net en prikkel zijn om het beste van zichzelf te laten zien.

Wat heeft Mando nodig:

- Duidelijke kaders en afspraken
- Regelmatig herhaling van de afspraken
- Veilig en naar hartelust kunnen oefenen
- Herhalen, fouten maken en weer opnieuw
- Bevestigen van resultaat en vooruitgang
- Gelegenheid om stoom af te blazen door beweging
- Korte opdrachten in "doe-taal"
- Duidelijke volgorde
- Kunnen nadoen van een voorbeeld
- Autoriteit zonder autoritair

Weet je de afspraak nog?

Pak je
Stop met ... !
Doorwerken tot...

Blauw:

Sofia

Maakt mij niet uit hoor...
Kies jij maar
Ik weet het niet
NEE, dat mag niet!

Sofia is een gevoelig meisje. Ze is alert, snel op scherp en alarm. Ze houdt haar omgeving goed in de gaten voelt de sfeer haarfijn aan. Zodra er spanningen zijn, uit zich dit gemakkelijk ook in lichamelijke symptomen als hoofdpijn, buikpijn, moe. Sofia vindt regels en eerlijk spelen erg belangrijk. Ze heeft een sterk rechtvaardigheidsgevoel. Dan laat ze zich horen. Over het algemeen is ze meer in stilte aanwezig, observeert. Ze checkt continue haar werk of er geen fouten in zitten en of de regels kloppen. Daarbij lukt het haar ook nog om het werk van anderen te checken. Ze houdt zich strikt aan afspraken en wil niet te laat komen. Ook kan ze druk bezig zijn met wat anderen van haar vinden. Ze kan snel aan zichzelf twijfelen. Ze is niet snel tevreden want haar lat ligt hoog. Ze heeft pas rust als het helemaal klopt en in orde is. Veranderingen of (leuk) spannende gebeurtenissen kosten haar veel energie.

Wat heeft Sofia nodig:

- Een rustig plekje
- Reflectie/verwerkingstijd
- Ondertiteling bij gebeurtenissen
- Voorbereiden op nieuwe/spannende situaties
- Richting en sturing
- Weten en voelen dat fouten maken mag
- Serieus genomen worden in haar grens
- Een uitnodiging om haar observaties te delen
- Mogen corrigeren
- Bevestiging van haar gevoel (klopt het)
- Soms geen ontsnappingsmogelijkheid geven
- Stilte werktijd
- Veilig voorspelbaar leerklimaat

Wat vind jij, Sofia?
Foutje-expres, goed
opgelet!
Vergissing, sorry!

Geel:

Sterre

Ik vind het niet leuk dat
je...
Zullen we samen?
Doe je mee?
Zal ik je even helpen?

Sterre is een theateraal meisje; haar gezicht en hele lichaam spreken boekdelen. Ze kan enorm van dingen genieten. Ze houdt van gezelligheid, een praatje maken. Ze kan de sfeer in een groep gemakkelijk beïnvloeden. Haar lach is aanstekelijk, maar ook haar "beh, saai!" vindt gemakkelijk bijval. Zelf zoekt ze ook graag steun bij een ander en zoekt bevestiging. Ze geniet van expressieve vakken; theater, dans, muziek, tekenen en andere manieren waarop ze zich kan uiten. Als haar iets dwars zit kan het buiten proporties gaan, en is ze moeilijk te troosten. Of als ze zelf nog niet goed weet wat haar dwars zit kan ze humeurig en mopperig rondlopen. Daarnaast kan ze ook weer snel schakelen naar een andere emotie. Ze kan ook bewust met een lief stemmetje of betoverende glimlach anderen doen smelten, om haar zin te krijgen. Ze werkt graag in groepjes en leert veel van anderen en door te reflecteren op de gebeurtenissen die haar aangrijpen.

Wat heeft Sterre nodig:

- Praat- en evaluatie momenten (klagen en juichen)
- Uitleg met veel illustratie, smeugige voorbeelden
- Samenwerken
- Leren van elkaar
- Complimenten geven en ontvangen
- Betekenis/nut van iets zien
- Thema's waarin samenhang tussen verschillende vakken is
- Sfeer van kameraadschap in de klas

Jij mag het aan ...
uitleggen.
Heeft iemand hier een
voorbeeld van?
We zorgen met de hele klas
dat het gezellig is!
Het succes van vandaag is:
Fijn dat we ...

Groen:

Bima

He, ik heb een idee!
Mag het zo dan wel?
Ik word later...

Bima is een ondeugende en onderzoekende jongen. Hij heeft altijd wel een idee voor iets, leuks, spannends, gek. Het is nooit saai met Bima er valt altijd wel iets te ontdekken. Hij verkent graag de grenzen en trekt zich niet veel aan van regels. Hij heeft een sterke eigen wil, eigen stijl, eigen mening, eigen wijsheid. Hierdoor is hij moeilijk te sturen en volgt het liefste zijn eigen pad. Dit zijn vaak paden die nog niet eerder begaan zijn, waar nog geen structuur bestaat. Nieuwsgierigheid en een levendige fantasie of een wens drijven hem om het best mogelijke te bereiken. Hier zal hij naar op zoek blijven gaan en alles inzetten om zijn beeld, zijn idee, zijn roeping te verwezenlijken.

Wat heeft Bima nodig:

- Mogelijkheden om fantasie en verbeelding te gebruiken
- Uitdaging binnen grenzen
- Humor
- Ruimte om eigen manier te gebruiken
- Taakjes met verantwoordelijkheid
- Vangnet voor chaos
- Oplossingen voor problemen mogen genereren

Stel je voor dat..
Hoe kunnen we dit
nu oplossen?!
Dit mag je op je
eigen manier doen...

3.2 Proces activeren

In de klas komt het vaak voor dat alle kinderen op het zelfde moment met hetzelfde bezig zijn. Het is plezierig als de kinderen dan in de kleur zijn die hiervoor hoofdzakelijk nodig is. Om bijvoorbeeld te gaan rekenen, waarbij automatiseren belangrijk is, is het efficiënt om het rood alvast te activeren d.m.v. een spelletje of een andere manier van omschakelen. Dit kan al in de toon en snelheid van praten zitten. Zie hieronder spelletjes per kleur, die bewust ingezet kunnen worden op schakelmomenten.

Voorbeelden van **vaardigheden per kleur**.

Wit	Analytische vaardigheden	Begrijpend lezen, teksten, schema's, studieteksten, samenvatten
Rood	Organisatorische vaardigheden	Automatiseren, plannen,
Blauw	Intuïtie, gezond verstand	
Geel	Sociale vaardigheden	Samenwerken, overleggen,
Groen	Zelfredzaamheid	Zelfstandig werken, zelf oplossingen bedenken

Voorbeelden **van spelletjes per kleur**.

Wit:	<ul style="list-style-type: none"> Ik zie, ik zie, wat jij niet ziet Zoek de verschillen Noem 10 dieren uit de diertuin
Rood:	<ul style="list-style-type: none"> Commando pinkelen Kruisingen Klaspelletjes
Blauw:	<ul style="list-style-type: none"> Iets vasthouden in handen, los laten en ander laten vangen Met ogen dicht iets voor je neergooien en met ogen dicht oppakken Letters op de rug van een ander schrijven
Geel:	<ul style="list-style-type: none"> Rara, wie ben ik? Zingen Samen verhaal maken (om en om een zin zeggen)
Groen:	<ul style="list-style-type: none"> Een voorwerp beschrijven zonder het voorwerp te noemen Wat zou jij doen met een (miljoen, vleugels, de baas zijn over) Doen alsof

Reflectievragen

1. Hoe schakel je over van de ene les naar de andere les? Welke kleur gebruik je daarvoor?
2. Wat kun je met je klas doen voordat het lezen, rekenen, schrijven, tekenen, begint?
3. Heb je tips voor je collega's?

Module 5

Het gesprek in het kader van ondersteuning

- **met collega's**
- **met ouders**

1. Inleiding

1.1 Collegiale consultatie en intervisie

We spreken van collegiale consultatie wanneer twee collega's met elkaar een gesprek aangaan met de bedoeling actuele werkvragen rondom de ondersteuning van een kind te bespreken. In dit gesprek kunnen denkbeelden, gerichte advisering en probleemoplossing, elkaar onderwijzen, vaardigheden aanleren, reflecteren of het nabespreken van een (les)observatie kenmerken van de collegiale consultatie zijn:

- De deelnemers aan het gesprek zijn gelijkwaardig
- Het gesprek is vertrouwelijk van karakter.
- Collegiale consultatie vindt naar behoefte plaats en kan adhoc plaats vinden

In de praktijk vindt collegiale consultatie plaats tussen twee collega's. Intervisie doet men met meerdere collega's, maximaal zes tot zeven personen. Intervisie is het bespreken van onderwerpen rondom het ondersteuning waarbij de collega's willen leren van elkaars kennis, inzichten en ervaringen. Collegiale consultatie kenmerkt zich tot slot doordat het een gestructureerd gesprek is.

Hieronder staan een aantal aandachtspunten voor de invoering en uitvoering van consultaties en intervisie:

Aandachtspunt 1

Organiseren van een netwerk

- Organiseer een netwerk voor consultaties in de school of stichting. Een belangrijke voorwaarde om te kunnen starten met consultaties is dat teamleden weet hebben van elkaars kwaliteiten en vaardigheden. Je moet weten met wie je een probleem kunt bespreken. Op deze manier kun je efficiënt en gestructureerd advies vragen en inzichten opdoen bij de terzake deskundige collega. Dit kan ook een externe expert zijn. Zo kunnen leden van het team bijvoorbeeld van tevoren een lijst met instructievaardigheden invullen. Zij geven daarbij aan op welke terreinen ze beschikken over gespecialiseerde kennis, ervaring en op welk gebied zij iets willen leren. De directeur en intern begeleider brengen zo het team in deze context in kaart en laat zien waar en bij wie de teamleden elkaar onderling kunnen ondersteunen.

Aandachtspunt 2

Wat en Waar ...

- Zet de onderwerpen voor de consultatie op een rij en spreek af waar en wanneer het gesprek zal plaatsvinden.
- Aan het begin van het gesprek worden eerst de onderwerpen voor de consultatie geïnventariseerd en wordt er een keuze gemaakt welk onderwerp aan bod komen.
- Tijdens de consultatie kunnen onderwerpen besproken worden op drie niveaus:

1. Wat - Vraagstelling waarbij inhoud en vakkennis centraal staan middels de 'wat'-vragen. Denk hierbij aan: "Wat doen jullie -collega's- als een kind ?". Bij dit type is een gericht advies van een collega of is het gericht op de oplossing van een probleem. De incidentmethode is in dit geval een effectieve vorm.
 2. Hoe - Vragen waarbij een inhoudelijke component aanwezig is, maar waarbij de nadruk ligt op de wijze waarop de inbrenger handelt en met de inhoud omgaat, centraal staat hierbij 'hoe'-karakter. Bijvoorbeeld: "Hoe handelen jullie -collega's- wanneer een kind zich telkens angstig terugtrekt?" Dit type vraag heeft meer betrekking op vaardigheden en betreft het nabespreken van een lesobservatie en het elkaar onderwijzen.
 3. Wie - Vragen waarbij vooral persoonlijke eigenschappen van de inbrenger centraal staan, de 'wie'-vragen. Bijvoorbeeld: "Wat maakt dat ik mij onzeker voel bij bespreken van het kind met de ouders" ("Wie is deze inbrenger als persoon?") Zodra persoonlijke eigenschappen of problemen in de schoolorganisatie aan de orde zijn, is een reflectiegesprek, waarbij onder andere de balint-methode aan de orde komt, een passende vorm is
- Noot!!!! Pas op dat men niet te snel gaat adviseren, als de kennis ongelijk is. Het risico is dat het probleem daardoor niet duidelijk genoeg is en het advies niet wordt opgevolgd.

Aandachtspunt 3

Neem tijd en rust voor het gesprek en hanteer regels.

- Bij collegiale consultatie zijn een aantal uitgangspunten en gespreksafspraken van belang om te komen tot een sfeer van openheid en vertrouwen die leidt tot een effectieve werkwijze effectieve wijze van communiceren. Zorg voor een klimaat van samen leren door gespreksafspraken te gebruiken. Van belang zijn a) een accepterende en respectvolle houding, b) een echte en eerlijke gespreksrelatie en inleven in de belevingswereld van de ander. c) iedereen in het team de regels van vertrouwelijkheid: datgene wat is besproken in consultaties of intervisie komt nergens ter sprake.

Opzet

Het collegiaal consultatiegesprek verloopt volgens een vaste fasering:

- A) (Laat) het verhaal vertellen.
- B) Stel vragen, vraag door, stel verhelderende vragen, ga op deze manier op zoek naar eventuele 'blinde vlekken'.
- C) Zoek aangrijpingspunten voor verbetering.
- D) Beide gespreksdeelnemers formuleren de eigen acties of oplossingen.
- E) Afronden door elkaar te vertellen wat je geleerd hebt en hoe de vervolgstap eruit ziet.

Aandachtspunt 4

Besprek wat consultaties dienen op te leveren.

- Teamleden of directieleden maken duidelijke afspraken over wat zij met deze vormen van leren willen bereiken. Willen teamleden advies voor een concreet probleem waar ze niet zelfstandig uitkomen? Dient eerst het

probleem samen verhelderd te worden? Of willen teamleden collegiale 'maatjes' worden en elkaar coachen

- Bespreek de rollen: wie kijkt bij wie? Formuleer je ontwikkelpunt of stel je vragen helder en kort. De communicatie staat centraal in het consultatiegesprek.

Aandachtspunt 5

Bespreek regels voor feedback geven en ontvangen in het team.

Bij consultaties is feedback van belang voor het leren. Je ontvangt namelijk mededelingen die informatie geven over hoe jouw gedrag waargenomen, ervaren en begrepen wordt. Tips voor feedback geven zijn:

- Feedback moet betrekking hebben op het waargenomen of aanwijsbaar gedrag.
- Feedback moet specifiek zijn, dus zo concreet mogelijk.
- Feedback is nauwkeurig.
- Feedback moet zo geformuleerd worden, dat de ander uitgenodigd wordt er op te reageren.
- Feedback gaat over vooraf besproken ontwikkelpunt

Niet alleen feedback geven is een kunst. Ook zijn er tips voor het ontvangen van feedback:

- Ga niet in de verdediging; feedback is constructief bedoeld.
- Geef aan dat je de feedback begrijpt, vraag verheldering indien je niet begrijpt.
- Accepteer feedback waarin je jezelf herkent.
- Onderzoek de gegeven feedback en stel je open op.

Aandachtspunt 6

Consultaties heeft positieve uitwerkingen op de organisatiecultuur.

- Consultaties draagt bij aan de deskundigheidsbevordering van teamleden. Deze vormen van leren versterken echter ook de communicatieve en reflectieve vaardigheden in de overlegmomenten zoals de vergaderingen. Leraren doen bovendien nieuwe inspiratie op en vergroten hun werkplezier. Door de collegiale gesprekken ontstaat een gevoel er samen voor.

Aandachtspunt 7)

- Collegiale consultaties is ingebed in het Ondersteuningsbeleid van de school. Het team is op de hoogte welke visie en doelen zij willen nastreven met de ondersteuning.
- Elk teamlid verwoordt binnen collegiale consultatie wat hij of zij individueel wil leren. Er is een (persoonlijk) ontwikkelplan gemaakt ten aanzien van de ondersteuning verbetering van de ondersteuning. De doelen binnen dit ontwikkelplan kunnen bijvoorbeeld het aanscherpen of opfrissen van specifieke onderwerpen ten aanzien van de ondersteuning.
- Ook kan men team- of bouwgericht het oefenen van begeleide interactievaardigheden of verbetering van de afstemming tussen de verschillende groepen als doel stellen. Collegiale consultaties draagt bij aan het collectieve leren van leraren als het een onderdeel is van het school ondersteuningsplan of het ontwikkelplan van de school.

2. Inleiding oudergesprek

2.1 Het gesprek over (mogelijke) zorg met ouders

Je bent als leerkracht regelmatig in de situatie dat je ouders vertelt over de ontwikkeling van hun kind. Dat is niet altijd eenvoudig. Wat vertel je, hoe doe je dat, heb je zicht op het standpunt van de ouders, kun je hen duidelijk maken waar je het over wilt hebben, ontvang je de gespreksbijdrage van de ouders?

Dit gesprek krijgt een extra lading wanneer er door jou en/of school en/of ouders een stagnatie in de ontwikkeling wordt waargenomen. Men staat voor de keuze of er nader onderzocht moet worden of er al dan niet een andere zorginterventie gestart dient te worden.

Veelal komen de meningen van ouders, leerkrachten en intern begeleider hierover met elkaar overeen. Soms verschillen hulpverleners, leerkrachten en ouders van mening. Deze situatie is vaak lastig.

De ontwikkeling van een kind is er bij gebaat wanneer alle betrokkenen in de driehoek Intraverte, school en ouders, ieder vanuit de eigen rol, samenwerken in hun (pedagogische) taak van begeleider van het kind. Vanuit hun uiteenlopende rollen en de daarbij behorende kijk op en ervaringen met het kind zijn ze aanvullend en ondersteunend naar elkaar.

Het gezin heeft de meeste invloed op de persoonlijke ontwikkeling van het kind. Ouders hebben over het algemeen een betere kijk op het welzijn van hun kind, de emotionele staat en stabiliteit en hebben zicht op hoe het kind de school ervaart.

Leerkrachten daarentegen hebben over het algemeen een betere kijk op de cognitieve ontwikkeling en het (sociaal-emotionele) gedrag van kinderen in de schoolsituatie.

Therapeuten hebben een beeld van de sensomotorische en emotionele ontwikkeling van het kind, zowel individueel als in groepssetting. Het samenbrengen van die kennis en ervaring komt de pedagogische aanpak van een kind ten goede.

Een oudergesprek kenmerkt zich door het ontwikkelen van een gezamenlijk beeld van het kind en komen tot een gezamenlijke visie op de te ondernemen stappen. Afstemming is daarom het kernwoord bij dit gesprek.

2.2 Onderdelen workshop en werkboek

In dit werkboek en in de workshop komen de volgende onderdelen aan de orde:

- Communicatiepatronen en instrumenten; succesvol communiceren
- Het opbouwen en onderhouden van een adequate relatie met ouders en intern begeleiders
- Bespreekbaar maken en houden van zorg en ontwikkeling
- Constructief nabespreken voeren met ouders

Het werkboek werkt ondersteunend aan de workshop waarin de onderdelen praktisch worden behandeld en vaardigheden worden geoefend.

We gaan er bij de behandeling van de onderdelen vanuit dat je ervaring hebt in het voeren van gesprekken en overleggen die je als leerkracht met ouders en collega's hebt. En dat je je vaardigheden nog beter wilt leren inzetten voor een goed resultaat met behoud van een prima relatie met je gesprekspartners.

Samen met je collega cursisten oefen je in verschillende gespreksituaties waarbij vooral de vertaling vanuit en naar je eigen praktijk voorop staat. Je ontwikkelt daarbij een kritische houding naar je eigen gespreksstijl en aanpak en vergroot je eigen mogelijkheden om actief het gedrag van je gesprekspartners te beïnvloeden. De modellen en theorieën die we behandelen hanteren we als een kapstok en dienen als handvatten om de opgedane kennis, tips en "best-practices" direct toe te kunnen passen in je dagelijkse werk.

Leerdoelen:

Aan het eind van cursusdag 4 heeft de cursist de volgende leerdoelen behaald:

- De cursist kan de volgende punten implementeren binnen een gesprek: gericht adviseren, problemen oplossen, elkaar onderwijzen, vaardigheden aanleren, reflecteren of het nabespreken van een (les)observatie.
- De cursist heeft kennis van de aandachtspunten tijdens invoering en uitvoering van consultaties en intervisie.
- De cursist kan adequate relaties met ouders en intern begeleiders opbouwen en onderhouden.
- De cursist is in staat LSD (Luisteren, Samenvatten en Doorvragen) in de praktijk uit te voeren.
- De cursist is in staat de doorvraagtechniek (gesprekstechnieken) toe te passen in diverse praktijk situaties.
- De cursist is in staat binnen gedrag en communicatie de drie categorieën: agressiviteit, onderdanigheid (of sub assertiviteit) en assertief communicatief gedrag te onderscheiden in een gesprek.
- De cursist is in staat structuur te bieden in het afstemmingsproces middels de BOB methodiek.
- De cursist kan de stappen voor het oudergesprek van voorbereiding tot en met het gesprek uitvoeren.

Opdrachten

Het doel van de zelfstudieopdrachten is om verdieping te geven aan de kennis vanuit de modules en de leerdoelen te behalen. De gemaakte opdrachten worden besproken tijdens de cursusdagen. De cursist dient de opdrachten te maken om de cursus te behalen.

3. Succesvol communiceren

3.1 Schakelen in communicatieniveaus

In een overleg brengt iedereen zichzelf mee, met zijn eigen gedachten en gevoelens.

Deze gedachten en gevoelens zijn niet altijd in eerste instantie "zichtbaar". Met andere woorden: mensen kunnen verborgen gedachten en/of gevoelens hebben die een overleg kunnen belemmeren. Deze noemt men verborgen agenda's.

Vaak blijkt dat als men hieraan geen aandacht geeft, het overleg kan stagneren of een andere wending kan krijgen. Om dit te voorkomen is het belangrijk deze verborgen agenda's aan de oppervlakte te brengen. Het is de eerste stap op weg naar het (leren) hanteren ervan, want: gevoelens zijn feiten!

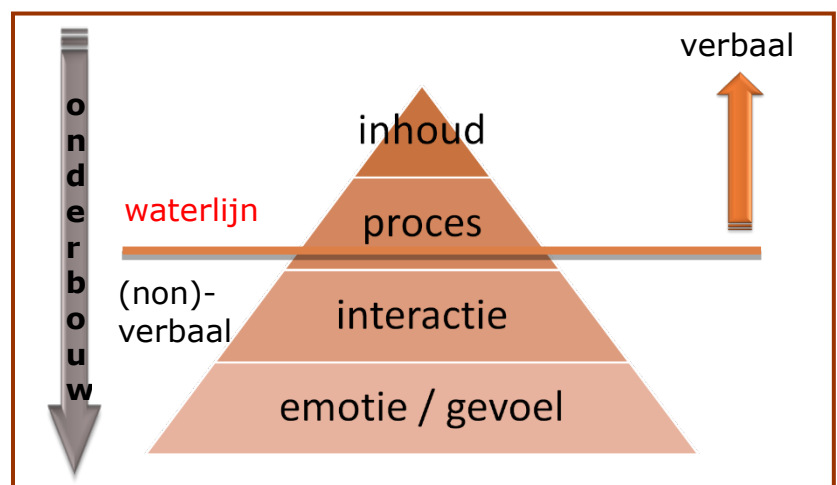
Het is op zo'n moment nodig te schakelen in gespreksvoering. Dit kan door de inhoud van het gesprek los te laten en de manier waarop het gesprek verloopt tot gespreksonderwerp te maken. We noemen dit metacommuniceren: communiceren over de manier waarop er gecommuniceerd wordt.

Je moet allereerst in staat zijn om de signalen op te pikken dat het gesprek inhoudelijk niet verder komt. Signalen dat dit aan de hand is, zijn bijvoorbeeld:

- Je hoort jezelf drie keer hetzelfde zeggen of uitleggen
- Je hoort dat je gesprekspartner drie keer hetzelfde vraagt
- Je merkt dat jijzelf of je gesprekspartner een aantal keren reageert met "Ja, maar..."
- Er vallen ongemakkelijke stiltes in het gesprek

Als je merkt dat het gesprek stukt, kan je een interventie doen, schakelen. Je kunt bijvoorbeeld hardop zeggen dat je het idee hebt dat we elkaar niet goed verstaan of begrijpen of in herhaling vallen. Vervolgens kun je voorstellen gezamenlijk te onderzoeken wat er aan de hand is. Wanneer in een gesprek op deze manier wordt geschakeld, wordt er op een ander niveau gecommuniceerd.

De volgende niveaus zijn in ieder gesprek op ieder moment aanwezig.

Figfig.6 Communicatieniveaus

3.1.1 Inhoudsniveau

Het inhoudsniveau kent één laag, namelijk; de inhoud van een boodschap. De inhoud is datgene wat wordt gezegd: informatie, gedachten, ervaring en de onderlinge samenhang ervan: het doel van het gesprek.

Het gaat om de vraag "Waar hebben we het over?".

3.1.2 Betrekkingsniveau

Tegelijk met de inhoud die men tracht over te brengen, stuurt de zender ook zijn of haar onderliggende bedoeling over de inhoud mee, het zogenaamde betrekkingsniveau.

Het betrekkingsniveau kent een paar lagen, namelijk:

- **Hoe we met de inhoud** omgaan (procedure). Hierbij gaat het om de vorm van het gesprek, de manier waarop het gesprek wordt georganiseerd en geordend. Het gaat dan om de vraag: "Hoe bespreken we dit met elkaar?"
- **Hoe we met elkaar** omgaan (interactie). Hier gaat het om de wisselwerking van de gesprekspartners onderling en de beleving daarvan; het (steeds wisselende) patroon van reacties op elkaar. Het gaat dan om de vraag: "Hoe verhouden we ons tot elkaar?"
- **Hoe we met elkaars gevoelens** omgaan (gevoel). Wat brengt een opmerking bij jou of de ander teweeg? De vraag is dan: "Wat voor effect heeft dit alles op mij?". Wanneer gevoelens niet boven tafel komen, kunnen er situaties ontstaan die belemmerend zijn voor de samenwerking

Elk van de niveaus kan worden beschouwd als een deur die geopend kan worden om een relatie met een ander te onderhouden of op te bouwen. Als je de ene deur opent en het gesprek komt niet op gang dan is het niet effectief om er mee door te gaan. Je doet dan "meer van hetzelfde". Je kunt dan beter een andere deur proberen, een tussenfase inlassen, door een schakeling naar een ander niveau toe te passen.

De vraag "Wat is er eigenlijk aan de hand?" kan dus antwoorden op verschillende niveaus opleveren. Het is zaak om te beslissen op welk niveau de voornaamste belemmeringen ten aanzien van de inhoud zich bevinden, zodat je hierover gezamenlijk en adequaat inzicht krijgt. Deze stap, het gezamenlijk analyseren van het issue waarvan beiden last hebben, noemen we een halve schakeling.

Met deze halve schakeling is het probleem uiteraard nog niet uit de wereld. De volgende stap is om een gezamenlijke afspraak te maken over wat er nu verder kan gebeuren. De schakeling wordt compleet door deze vraag expliciet te stellen en door hierover een beslissing te nemen, door een interventie te doen. Een belangrijke vuistregel hierbij is: nooit dieper schakelen dan nodig is om inhoudelijk verder te kunnen. De inhoud van het gesprek is het meest oppervlakkige niveau van interventie, de gevoelens het diepste. Het doel van een interventie is door te kunnen gaan met de inhoud.

3.1.3 Effectief schakelen

Of een gesprek effectief geweest is hangt af van:

- Hoe doeltreffend het achteraf blijkt te zijn; aan welk doel het heeft beantwoord
- In hoeverre men zich aan gespreksregels heeft gehouden, of die in het gesprek heeft weten te ontwikkelen
- In hoeverre storingen in de interactie gesignaleerd en besproken konden worden
- In hoeverre de gesprekspartners tevreden zijn of kunnen aangeven dat ze baat hebben gehad bij dit gesprek

Het bovenstaande uit te voeren is niet altijd gemakkelijk. Echter, wanneer een gesprek op slot zit, kun je er niet omheen om te schakelen in niveaus in communicatie, want "emotie gaat voor inhoud" of "emotie komt van rechts en heeft altijd voorrang".

3.2 LSD: Luisteren, Samenvatten, Doorvragen

3.2.1 Actief luisteren

Om te schakelen is het belangrijk actief te luisteren, d.w.z.:

- De ander uit te laten spreken
- Samenvatten met eigen woorden wat je gehoord en gezien hebt en checken in hoeverre de ander zich hierin herkent
- Pas daarna doorvragen en/of hardop doordenken
- Rust en interesse tonen (non-verbaal)

Doel oefening

De cursist is in staat LSD (Luisteren, Samenvatten en Doorvragen) uit te voeren.

Oefening: Actieve Luistervaardigheid

Je gaat gedurende 30 minuten in drietallen oefenen in het hanteren van luistervaardigheden.

Ieder speelt eenmaal de rol van verteller, luisteraar en observator.

De **verteller** begint met aan te geven over welk onderwerp hij iets wil vertellen. Bijvoorbeeld:

Wat ik het belangrijkste vind aan mijn werk
Waar ik het meeste waarde aan hecht tijdens mijn persoonlijk leven
De maatschappelijke kwestie die mij momenteel het meest aan het hart ligt
Een eigen, ander onderwerp

De **luisteraar** stelt vervolgens de eerste vraag en laat de verteller aan het woord.

Tijdens het verhaal probeert de luisteraar steeds de luistervaardigheden op het juiste moment toe te passen. De verteller geeft hem daartoe ook de kans (door niet aan een stuk aan het woord te blijven).

Dit gesprek duurt ongeveer 7 minuten.

De **observator** geeft op het observatieformulier zijn bevindingen weer en is tijdbewaker.

Na 7 minuten vat de luisteraar in eigen woorden het verhaal samen. Vervolgens vertelt de observator zijn waarnemingen aan de luisteraar.

Na 15 minuten wordt van rol gewisseld.

Oefening Actieve Luistervaardigheid: Observatieformulier

Noteer tijdens het gesprek, waarbij je toehoorder en observator bent, de manier waarop de luisteraar met de luistervaardigheden omgaat. Maak direct na afloop van het gesprek je observaties compleet. Voor het noteren van je observaties kun je gebruik maken van de hieronder beschreven luistervaardigheden.

Spreker:	
Luisteraar:	
1. Aandacht en concentratie <ul style="list-style-type: none"> • Neemt de tijd • Onderbreekt niet • Maakt zinnen van anderen niet af • Luistert aandachtig • Is niet te oplossingsgericht 	
2. Positieve non-verbale signalen <ul style="list-style-type: none"> • Knikken • Gezichtsuitdrukking • Houding 	
3. Positieve verbale signalen <ul style="list-style-type: none"> • Hummen • Ja-zeggen • Echoën • Kort reageren • Parafraseren 	
4. Pauzes	
5. Samenvatten <ul style="list-style-type: none"> • Controle op inhoud • Controle op gevoelens • Ordening (specialist) • Beloning • Wending in gesprek 	
6. Vragen stellen <ul style="list-style-type: none"> • Open vragen • Gesloten vragen 	
7. Schakelen in niveaus (metacommunicatie)	
Opvallende zaken:	

3.2.2 Samenvatten

In een effectief gesprek geeft de samenvatting richting en houvast, d.w.z.:

- Kondig aan dat je gaat samenvatten
- Vat de kernlijn van het gesprek samen in jouw woorden
- Vervat zowel inhoud als gevoel in de samenvatting
- Controleer of je het goed begrepen hebt

Wat kun je allemaal fout doen bij samenvatten?

- Papegaaien; precies dezelfde woorden herhalen voegt geen enkele waarde toe
- Te snel conclusies trekken, terwijl je nog niet alle info hebt
- Zeggen wat al overduidelijk is. Therapeut zegt tegen ouder van kind dat net heeft gehoord dat hij ongeneeslijk ziek is: "U voelt zich niet zo lekker. Klopt dat?"
- Samenvatting te lang maken
- Geen ruimte geven voor correctie. Als je samenvatting te stellig is en je gaat meteen door op een volgend onderwerp, dreig je de boel te verdraaien. In een gesprek: "Dus u bent ontevreden over dit punt in het verslag. Laten we nu eens naar het volgende punt gaan."
- Vanuit je eigen perspectief samenvatten. "Ja ik vind het ook altijd irritant als je het bos in gestuurd wordt." Dit zijn twee fouten ineen, want een uitdrukking als "het bos in gestuurd worden" maakt het gesprek alleen maar vaag
- In samenvatting emotie of relatie niet benoemen, terwijl dat wel een van de onderwerpen in het gesprek is

Hoe wel?

1. Controle op inhoud: Ook als je niet zeker bent van de juistheid van de samenvatting, geef hem dan gerust. Als je samenvatting niet correct is zal de ander direct aanvullen wat ontbreekt of je samenvatting herformuleren
2. Controle op gevoelens: Benoem de emotie die je bij de ander ziet. "Ik merk dat ik u onplezierig verras met deze correctie."
3. Ordening: Samenvattingen confronteren de ander met zijn of haar eigen verhaal. Vaak is een samenvatting gestructureerder dan wat hij of zij oorspronkelijk heeft gezegd. Je kunt door goed samen te vatten de voortgang van het denkproces stimuleren
4. Beloning: Met een samenvatting geef je aan dat je met aandacht geluisterd hebt en het verhaal en de ander belangrijk vindt
5. Wending in gesprek: Samenvatten kun je ook gebruiken om de woordenstroom van de ander te stoppen. Door je samenvatting voelt je gesprekspartner zich gehoord. Er ontstaat zo ruimte voor een volgende stap

3.2.3 Doorvraagtechnieken

Communicatie betekent het overbrengen van een inhoudelijke boodschap van de zender aan de ontvanger. Effectieve communicatie wil zeggen dat de bedoeling van de zender precies dezelfde is als hetgeen overkomt bij de ontvanger.

De onderstaande doorvraagtechniek is een gesprekstechniek die je als ontvanger kan helpen om de bedoelde boodschap van de zender duidelijk te krijgen.

Situatie	Uiting	Doorvraagtechniek
Informatie wordt weggelaten	<i>Ik ben kwaad.</i>	Vragen om specificatie: Waartegen? Met wie? Voor wie? Over wie? Etc.
Halve vergelijking	<i>Oma is beter af in een verzorgingsflat.</i>	Vergeleken met wat is ze daar beter af? Vragen naar de andere helft van de vergelijking
Generalisatie	<i>Mensen zijn geweldig!</i>	Welke mensen met name?
Vaag werkwoord	<i>We gaan de zaak reorganiseren.</i>	Hoe met name? Hoe precies?
Een proces wordt als ding weergegeven.	<i>De beslissing is gevallen.</i>	Vragen naar het proces: Hoe is dat gegaan? Wat gebeurt er als..... Wat gebeurde er toen ?
Alles of niets uitspraak	<i>Niemand neemt me serieus!</i>	Vragen naar tegenvoorbeeld: Absoluut totaal niemand?
Uitspraak van mogelijkheid en onmogelijkheid	<i>Ik kan niet zomaar beslissen.</i>	Vragen naar de reden/oorzaak Wat/Wie houdt je tegen?
Noodzakelijkheid	<i>Dit moet af.</i>	Wat gebeurt er als het niet af komt? Vragen naar de consequenties
Oorzaak/gevolg uitspraak	<i>Zijn geklaag ondermijnt mijn motivatie.</i>	Vragen naar de samenhang tussen oorzaak en gevolg. Hoe precies leidt zijn geklaag tot vermindering van jouw motivatie?
Gedachten lezen	<i>Mijn baas wil hetzelfde.</i>	Vragen naar de ervaringen waar de conclusie op gebaseerd is: Waar leid je dat uit af?
Eeuwige waarheid Mening wordt gepresenteerd als feit	<i>Jan is een moeilijke jongen.</i>	Vragen naar degene die de mening huldigt: Wie vindt dat? Wie zegt dat? Wie beweert dat?

3.3 Beeldvorming

3.3.1 Beeldvorming beïnvloed(t)

In het dagelijkse werk zeggen veel specialisten en professionals al na één zin of één blik op de mensen te weten wat voor vlees ze in de kuip hebben. Een objectief beeld van iets krijgen is onmogelijk. Onze beeldvorming wordt op verschillende manieren beïnvloed. Op basis daarvan vormen wij ons een oordeel en nemen we besluiten.

Bij de beeldvorming hebben we te maken met een aantal fenomenen zoals:

- Beschikbaarheidsfout: een oordeel vellen op grond van het eerste wat bij je opkomt
- Primacy error: je wordt sterker beïnvloed door eerdere informatie of indrukken
- Conformereren: dezelfde manier gedragen als gelijken en tonen van betrokkenheid. Mensen conformeren zich zowel aan de opvattingen van de groepen waartoe ze behoren als aan de samenleving als geheel
- Mensen conformeren zich aan het gedrag van een gerespecteerd figuur
- Stereotypen

3.3.2 Stereotypen

Het woord stereotype ontleent zijn betekenis aan de samenstelling van de Oudgriekse woorddelen stereos en typos. Hierbij staat stereos voor "vast". Typos betekent "slag/afdruk/vorm". De versmelting van stereos en typos heeft geleid tot de oorsprong van het woord stereotype.

Van Dale (2008) definieert stereotype dan ook als "vastliggend beeld" of "karakterisering". Bij het daadwerkelijk toepassen van stereotypen - het stereotyperen - is sprake van stereotypering, hetgeen door deze bron verwoord wordt als: "het isoleren van één eigenschap uit een verzameling van eigenschappen en het voorstellen van die eigenschap als representatief voor de hele verzameling."

Stereotypen kunnen gebaseerd zijn op ras, etniciteit, seksuele geaardheid, nationaliteit, geloof, beroep of sociale klasse.

Redenen waarom stereotypen bestaan:

1. Gemak: we hoeven geen individuele verschillen te maken. We gaan ervan uit dat de bewuste persoon aan het stereotype voldoet
2. We hebben oog voor alles wat onze mening ondersteunt: de frauderende autosloperij
3. De daden van een minderheidsgroep vallen ons sneller op dan die van leden van een grotere groep. Ze zijn opvallend omdat ze zeldzaam zijn en ongewenst gedrag valt meer op dan gewenst gedrag
4. Stereotypen kunnen zichzelf bevestigen: werklozen zijn lui, ze hangen de hele dag op straat of omdat de mensen geen werk hebben, hangen ze de hele dag op straat

5. Bepaalde aspecten van een stereotype hebben soms een basis in het dagelijkse leven (maar niet voor iedereen!):
serieuze computer nerd, dom blondje, saaie belastinginspecteur
6. De verschillen tussen twee groepen worden overdreven als ze een "etiket" krijgen
7. Halo en hoorn effect. Als iemand een opvallende goede eigenschap heeft, dan worden andere eigenschappen vaak beter beoordeeld dan zij in werkelijkheid zijn
8. Moeilijk van stereotype gedachten af te wijken

3.4 Assertiviteit

Als je het over gedrag en communicatie hebt, kun je drie categorieën onderscheiden:

- Agressief
- Onderdanig (of subassertief)
- Assertief communicatief gedrag

3.4.1 Subassertief

Subassertieve communicatie is een indirecte manier van communiceren die vaak gepaard gaat met een wat onderdanige houding. De subassertieve persoon laat wensen van anderen prevaleren boven de eigen behoeften. Het risico bestaat dat de subassertieve persoon een slachtoffer wordt.

3.4.2 Agressief

De agressieve persoon daarentegen geeft zijn eigen wensen, eisen en behoeften altijd prioriteit boven die van anderen. Hij maakt een dominante en superieure indruk. Hij wil altijd zijn zin krijgen, hetzij direct, hetzij indirect, op een eerlijke of een oneerlijke manier. Soms is agressief gedrag een combinatie van subassertiviteit en agressiviteit; de agressieve communicator legt de ander gewoon zijn wil op, maar de subassertieve/agressieve stijl is een "achterbakse" methode om de eigen zin door te drijven onder het mom van meegaandheid.

3.4.3 Assertief

Assertieve communicatie tenslotte is actief, direct en eerlijk. Denkbeelden en gevoelens worden eerlijk gecommuniceerd en de assertieve communicator neemt daar ook de verantwoordelijkheid voor. De rechten van de ander worden nooit opgeofferd t.b.v. de assertieve communicator; hij respecteert zichzelf en de ander. Duidelijkheid wordt gegeven over datgene wat wel en wat niet onderhandelbaar is. Assertief gedrag leidt tot winst van de beide partijen, door te luisteren en te onderhandelen, en verantwoordelijkheid te nemen voor de eigen daden en emoties maar nooit voor die van de ander.

3.4.4 Rollenspellen Assertiviteit

Je werkt in drie- of viertallen

- Speler – tegenspeler – observator (- observator)
- Bepaal zelf welke oefening je met wie wilt gaan doen
- Hierbij geldt dat je het meeste leert van een oefening die je als lastig ervaart
- Na elke oefening (circa 3 tot 5 minuten) vindt een korte nabespreking plaats
- Rouleer
- Tijdsduur word je door de trainer medegedeeld
- Gebruik het observatieformulier op de volgende pagina

Situaties:

1. Eén van je kinderen komt regelmatig 10 minuten te laat. Je spreekt de ouders daar op aan. Echter ze reageren daar zeer laconiek op. Het lijkt alsof ze niet van plan zijn er werkelijk iets aan te doen. Voor jou is het echter storend en spreekt hen nadrukkelijker aan.
2. Een collega zit omhoog omdat er een dubbele planning is. Hij weet dat jij op dat moment geen afspraak hebt. Je hebt de tijd echter wel gepland om een verslag te schrijven. Kies je tegenspeler
3. Je leidinggevende draagt je werk op, wat volgens jou niet tot je taken behoort, maar tot de zijne/hare. Je hebt het razend druk en voelt bijzonder weinig voor deze taak. Kies je leidinggevende. Werk voor het spel samen de situatie iets verder uit
4. Zes keer heb je nu gebeld met een huisarts over een verwijsbrief. Je hebt al uitgelegd wat je graag op de verwijzing wilt hebben staan. Nu is er een verwijzing maar hier staat op "behandelingen voor weerbaarheid". Kies je huisarts.
5. Je eigen case

Doel rollenspellen

De cursist is in staat binnen gedrag en communicatie de drie categorieën: agressiviteit, onderdanigheid (of sub assertiviteit) en assertief communicatief gedrag te onderscheiden in een gesprek.

Beoordelingsformulier Rollenspelen Assertiviteit

Omcirkel de kenmerken van gedrag of taal die je ziet:

Agressief	Subassertief (onderdanig)	Assertief
Kenmerken van gedrag:		
Staren	Mond verbergen achter hand	Ontspannen armen en handen
Territorium binnendringen	Schouders ingezakt	Schouders en rug recht
IJsberen	Ergens tegenaan leunen (steun zoeken). In elkaar krimpen	Iets naar voren geleund; recht tegenover de ander
Overdreven veel oogcontact Rollen met de ogen	Weinig tot geen oogcontact, veel omlaag kijken	Regelmatig oogcontact met af en toe wegstijgen
Wenkbrauwen omlaag of fronsen	Veelvuldig knikken	Belangstellende gelaatsuitdrukking
Hard spreken, niet uit laten praten	Zacht praten	Voldoende volume en juist spreektempo
Wijzen, met de vuist slaan	Handen wrijven	Gesticuleren
Met pen of potlood wijzen	Friemelen	Handen open
Kenmerken van taal:		
Overmatig gebruik van het woord "ik"	Onvoldoende gebruik van het woord "ik"	Voldoende gebruik van het woord "ik"
In de reden vallen, onderbreken	Niet ter zake komen, doorratelen, veel uh's. Zinnen niet afmaken	Duidelijk, neutraal, empathie tonen
"Ik weet niet wat jij ervan vind, maar ik" "Jij moet ..." "Dat zeggen ze altijd ..." "Een grapje moet kunnen!" "Ben je altijd zo bijdehand?"	"eventjes" "in principe" "een beetje" "een stukje" "op zich"	"Wat vind jij ervan?" "Ik vind ..." "Laten we kijken waar we het over eens zijn" "Als je het zo brengt, dan komt het op mij agressief over"
Mening presenteren als feit, allesomvattende generalisaties en vooronderstellingen	Meepraten met de meerderheid	Onderscheid maken tussen feiten en meningen Vragen stellen om feiten te verifiëren

Persoonlijke kritiek, neerbuigend	Overdreven vragen om goedkeuring	Duidelijke uiting van vragen, verzoeken en uitleg
Anderen de schuld geven	Zichzelf de schuld geven	Oplossingsgericht
Luide stem	Stem met weinig volume	Duidelijk, zelfverzekerd en begrijpelijk
Verzoeken klinken als bevelen	In zichzelf keren, mokken, tegen anderen over iets praten, en niet tegen hem die het aangaat	Gedrag van een ander ter sprake brengen vanuit wat het jou doet

3.5 Zo zorg je voor onvruchtbare communicatie

- Bedenk terwijl de ander spreekt alvast wat je zelf daarna zult zeggen; luister niet
- Zoek voortdurend naar punten van kritiek op je gesprekspartners en laat goede bedoelingen/pogingen met rust
- Als jouw inzicht niet aankomt, laat dan met ongeduld en irritatie merken dat de anderen niet voldoende hun best deden om jou te begrijpen
- Val een ander aan op zijn voorbeelden. Vergelijkingen gaan altijd mank, je kunt ze dus altijd kraken
- Gebruik veel vreemde woorden. Een ander kan je dan niet altijd volgen en durft niet te bekennen dat hij die "dure" woorden niet kent
- Zeg vooral nooit dat je iets niet weet of begrijpt. Bombardeer liever je tegenstanders plat met je eigen principes
- Als je geen gelijk krijgt, leidt het gesprek dan naar een gebied waar je toevallig zelf veel van weet
- Geef je minachting te kennen wanneer een ander iets niet blijkt te kennen. Houd zorgvuldig de schijn hoog dat je zelf van alles op de hoogte bent, ook als je er niets van weet
- Verbeter vooral telkens de spreek- en taalfouten die een ander maakt. Dan wordt hij onzeker en komen jouw kansen beter te liggen
- Val je tegenstander dikwijls in de rede. Hij raakt er vroeg of laat de draad door kwijt

(Bron onbekend)

4. In gesprek met ouders, zorgverleners of huisartsen

4.1 Inleiding

Onderzoek onder professionals in de zorg en in het onderwijs naar overleg met ouders over zorginterventies laat zien dat ouders en professionals opvallend vaak niet een zelfde beeld hebben over (mogelijke) zorginterventies. Ouders wensen bijvoorbeeld een interventie en de professionals (nog) niet. Of de professional stelt een interventie voor en de ouders zien daarvan de noodzaak niet in. Of verschillen van inzicht omtrent de aard en omvang van de interventie.

Het blijkt dat de gesprekken rond de zorg voor kinderen een bron zijn voor negatieve beïnvloeding van de relatie. Niet zelden verschuift de aandacht van de inhoud, achtergrond en effecten van de zorg naar een grote variëteit aan oneigenlijke bijzaken. De kwaliteit van de gespreksvoering kan hierbij een voorname positieve rol in spelen.

Daarom maken we bij deze specifieke gespreksvorm een uitstap naar de theorie, inzichten en praktijk van het onderhandelen. Het blijkt dat dit zeer vruchtbaar is voor de communicatie en effect van het gesprek.

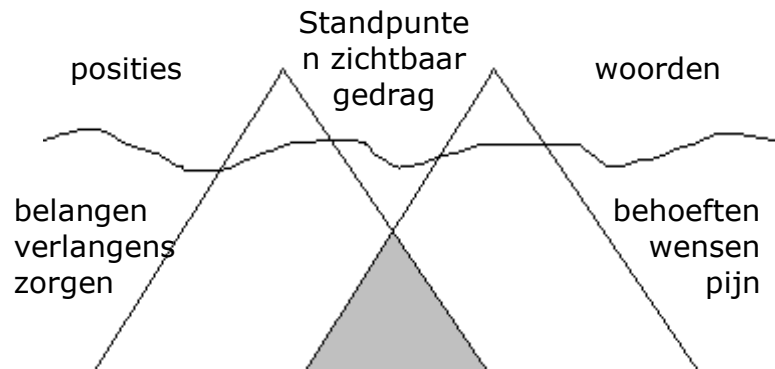
In een gesprek weegt zowel het inhoudelijke resultaat als de manier waarop dat bereikt wordt even zwaar. Zeker als je met de betrokkenen een relatie hebt of wilt opbouwen waarin heldere afspraken, onderling vertrouwen en continuïteit van de relatie een grote rol spelen.

Hoeveel speelruimte heb je als leerkracht? Hoe voorkom je verharding of zelfs escalatie? Met andere woorden hoe beweeg je je tussen de twee polen van vertrouwen en loslaten versus protocol en vasthouden?

Dat vereist een grote vaardigheid in communiceren en een kritische houding naar je eigen gesprekstijl en aanpak. Een aanpak die gericht is op resultaat, niet op het winnen van de discussie. Het vereist het vermogen om actief het gedrag van de wederpartij te beïnvloeden.

4.2 Omgaan met conflicterende belangen en inzichten

Indien er sprake is van tegengestelde belangen en inzichten ligt het mislukken van een gesprek om de hoek. Je communicatieve vermogen en hoe je met conflicterende belangen en inzichten omgaat zal in veel gevallen ook het resultaat van het gesprek bepalen. Zonder deze vaardigheden is een gesprek in een situatie met tegengestelde belangen en/of inzichten bijna niet mogelijk.

Figuur: Van standpunt naar belang

Gesprekspartners zullen nooit tot elkaar komen als ze zich blijven vastklemmen aan de topjes van hun respectievelijke ijsbergen, aan die ene eis of die ene prestatie van de ander. Het proces van het gesprek zal zich dan ook van standpunten naar belangen moeten bewegen.

Ofwel: naar het onderzoeken van de vraag waarom iets van zoveel waarde is voor de vragende partij. Iets is van waarde als het aan een specifieke onderliggende behoefte voldoet of een onderliggend belang dient. En belangen en behoeften verschillen van mens tot mens en van situatie tot situatie. Ze zijn subjectief, persoon- of partijgebonden.

Bij het zoeken naar mogelijke oplossingsrichtingen, zoekt men in feite naar alternatieve manieren waarop aan de belangen en inzichten tegemoet gekomen kan worden, ofwel naar alternatieve "waardedragers". Dat kunnen bijvoorbeeld verwachtingen ten aanzien van leerprestaties van het kind zijn, maar ook een uitspraak, gedrag, etc.

4.3 Principieel overleggen

Iedereen overlegt en onderhandelt voortdurend, elke dag weer opnieuw. Een groot deel van je tijd besteed je om met anderen tot overeenstemming te komen. Je benadert iemand met de beste bedoelingen en toch loopt dat soms op een teleurstelling uit. Je wilt "ja" en je krijgt "nee".

4.3.1 Afstemmen

Afstemmen kun je definiëren als een communicatieproces om met een ander tot overeenstemming te komen, terwijl je een aantal belangen met hem deelt en ook een aantal niet.

Het dilemma lijkt vaak: zacht of hard af te stemmen. De harde afstemmer wil winnen, maakt van de afstemming een wilscapeteitie, krijgt op zijn harde acties vaak even harde reacties en belandt met zijn tegenstrever in een impasse. Wanneer hij echter inhoudelijk wint, schaadt hij soms de relatie. De zachte afstemmer vermijdt een persoonlijke confrontatie. Hij doet concessies om de relatie te sparen, maar voelt zich na afloop onvoldaan over het inhoudelijk bereikte resultaat.

Het standpunt afstemmen

- Bij het klassieke afstemmen neemt iedere partij een standpunt in, verdedigt dit, bestrijdt het standpunt van de ander en doet concessies om een compromis te bereiken. Series standpunten worden achtereenvolgens door de afstemmende partijen ingenomen en weer opgegeven
- Het standpunt afstemmen of overleggen leidt bijna altijd tot:
 - Inhoudelijk onbevredigende resultaten (hoe groter de aandacht voor standpunten, des te minder aandacht voor de achterliggende belangen, des te vreemder de oplossingen, die gekozen worden)
 - Inefficiëntie (het kost veel tijd om van extreme standpunten tot een middenpositie te geraken)
 - Schade aan de relatie (verbetert deze in ieder geval niet)

Het doel van een afstemming of overleg is niet altijd alleen maar krijgen wat je wilt (win – loose) maar vaak ook het behouden van een goede relatie (loose – win). Als beiden belangrijk zijn dan is principieel overleg een strategie waarmee je een win-win situatie kunt creëren.

4.3.2 Probleemoplossend overleggen: principieel overleggen

Principieel overleggen is probleemoplossend overleggen, hard op de zaak en zacht op de relatie. Overleggen wordt dan samen naar een oplossing zoeken, waarbij je naast elkaar staat en niet tegenover elkaar. Samen bekijk je het probleem en probeer je tot een wederzijds bevredigend antwoord of oplossing te komen. Hierbij is een aantal uitgangspunten van belang:

- Maak onderscheid tussen de mens en waar het om gaat
- Richt je op de belangen en zienswijzen achter de standpunten en niet op de standpunten zelf
- Bedenk een grote variatie aan mogelijke oplossingen
- Sta erop, dat het resultaat gebaseerd is op objectieve criteria en gedeelde uitgangspunten
- Denk aan het beste alternatief dat je kunt bereiken

4.3.3 BOB

Om structuur te bieden in het afstemmingsproces, om tot besluiten te komen en om acties af te stemmen, is de BOB methodiek bruikbaar.

Oriëntatie (Beeldvorming)

Informatie uitwisselen (luisteren, samenvatten, doorvragen), van standpunten naar belangen, oog voor de relatie

- Geruststellingfase, positief begin, aandacht voor relatie
- Begin met concretiseren van de openingspositie van de partijen en de diagnose van wederzijdse uitgangspunten en belangen. Kijk naar overlap van belangen
- Open vragen. Stel vragen die aan een oplossing bijdragen: vragen naar achtergrond van zijn positie, van zijn eisen ("waarom...", "waarom niet...", "waarom is dat redelijk?"). Maak zaken concreet en meetbaar
- Actief luisteren
- Wat is de overleg - afstemmingsstijl van de ander?
- Stel je eerste intuïtieve reactie uit (niet kwaad worden, niet proberen terug te pakken, concentreer je op wat je wil bereiken)
- Respect voor de relatie: "ga naast hem staan". Respecteer standpunt/positie, argumenten en gevoelens van de ander, geef hem waar mogelijk gelijk of probeer e.e.a. "in een ander kader" te plaatsen: een constructieve discussie hoe het probleem op te lossen. Zorg dat de ander geen gezichtsverlies lijdt, o.m. door gebruik te maken van gedeelde uitgangspunten/onafhankelijke normen
- Dring aan op het gebruik van objectieve criteria
- Spreek in termen van "wij", haal de ander over om opties te bespreken, te brainstormen ("en als...nu eens...")
- Licht eigen belangen toe
- Sluit af met een samenvatting

Exploratie (Oordeelsvorming)

Alternatieven onderzoeken, voorstellen doen en herformuleren

- Ordenen van belangen
- Minimum en maximum in het oog houden
- Zoeken naar objectieve criteria
- Zoek openlijk naar alternatieven, naar oplossingen in wederzijds belang. Vraag de ander naar zijn of haar ideeën en bouw hierop voort. Laat de ander zien hoe jouw voorstel is afgeleid van, of verwant is aan zijn ideeën
- Onderzoek bezwaren en vraag naar alternatieven
- Onderzoek de afstemmingsruimte door voorwaardelijke voorstellen te doen: "als wij.., bent u dan bereid om..."
- Doorvragen bij problemen

Besluitvorming

Overeenkomst afsluiten

- Aandacht voor de sfeer
- Voorstellen doen
- Impasses horen erbij
- Alternatieven aandragen; als.....dan en de koek vergroten
- Bemiddelaar?
- Effect = Kwaliteit x Acceptatie
- Wanneer een akkoord op alle punten in eerste instantie niet mogelijk lijkt, bekijk het dan per onderdeel en vraag algehele instemming aan het eind als de ander alles kan overzien
- Probeer de ander te overtuigen, niet te overwinnen
- Wijs op de nadelen van geen overeenstemming. Stel vragen die dit benadrukken.
- Mogelijk inschakelen van een derde voor een objectieve onafhankelijke visie

4.4 Het Oudergesprek, leerling-gesprek: van voorbereiding tot gesprek

4.4.1 Voorbereiding

Een overlegsituatie is als een reis. Voor je vertrekt stippel je je route uit om te komen waar je wilt zijn. Voor het overleg bepaal je via welke weg en welke strategie je tot een bevredigende uitkomst wilt komen. Een goede voorbereiding is van het grootste belang.

Vorbereidingsstappen

1. Zorg dat je op de hoogte bent van de inhoud van vorige gesprekken (zie dossier)
2. Bedenk goed welke informatie je wilt bespreken
3. Om tot goede afstemming te komen in een situatie waarvan je inschat dat belangen en/of meningen uiteenlopen, kunnen de volgende punten van belang zijn:
 - Belangen van jou en de ander
 - Opties en mogelijkheden om aan die belangen tegemoet te kunnen komen
 - Normen om verschillen van inzicht te kunnen overbruggen
 - Alternatieven voor afstemmen
 - Voorstellen voor een overeenkomst
4. Bereid je hierop voor (zie hierna paragraaf 3.4.2)
5. Maak een korte agenda waar je de bespreekpunten in zet
6. Benoem altijd positieve punten, naast eventuele minder positieve punten, bedenk dat je in een oudergesprek over hun kind praat)
7. Kom eventueel terug op eerder gemaakte afspraken
8. Zorg ervoor dat je niet te veel wilt bespreken, er is ook tijd voor de inbreng van de ander nodig.
9. Besef dat je maar 2-3x per traject een oudergesprek hebt. Schat dit op waarde!

4.4.2 Voorbereiding in situaties waar belangen en/of meningen uiteenlopen

Hoewel voor alle partijen het kind centraal staat, kunnen standpunten, belangen of meningen over de diagnose en mogelijke interventies van elkaar verschillen en zelfs ver uiteen lopen. Met name in deze situaties is het van belang een aantal overwegingen in acht te nemen:

1. Inschatten van belangen

- Wat weet ik van / wat zijn de belangen van de ander?
- Wat zijn mijn/onze belangen? Wat wil ik maximaal bereiken (aspiraties), wat minimaal (bodemplijn)?
- Naast de belangen van de kwaliteit van de zorg, houd je rekening met wat de drie R's genoemd worden: rechtszekerheid, rechtsgelijkheid en rechtvaardigheid. Kindgerichtheid - vormt daarbij een rode draad in de aanpak

- Waarom wil ik dit, welk probleem los ik hiermee op? Geef je belangen een bepaalde prioriteit (bijv. 1. belang van kind 2. behoud van goede relatie met ouder, 3.)
- Welke belangen zijn gemeenschappelijk?

2. Opties en mogelijkheden om aan die belangen tegemoet te kunnen komen

- Liggen er al keuzemogelijkheden op tafel?
- Heb ik en heeft de ander alternatieven achter de hand?
- Scheidt het zoeken naar mogelijke oplossingen (inventief zijn), van het oordelen over die oplossingen (kritisch zijn). Bijvoorbeeld door middel van brainstormen (zonder of met de andere partij)
- Verbreed het terrein waarop de mogelijke oplossingen kunnen liggen. Verander de omvang van het probleem
- Zoek naar mogelijke oplossingen, waarbij allen winnen. Identificeer gedeelde belangen. Identificeer conflicterende belangen
- Maak het de andere partij gemakkelijker om een besluit te nemen. Zodanig dat hij alleen maar ja hoeft te zeggen

3. Normen

- Welke objectieve normen kunnen gehanteerd worden?
 - objectieve normen zijn meetpunten die alle partijen ervaren als redelijk. Zowel inhoudelijk, als relationeel kan winst worden behaald
- Welke uitgangspunten zijn voor de ander van belang? En voor mij?
- Maak van elk geschilpunt een gezamenlijk zoeken naar gedeelde uitgangspunten. Bijvoorbeeld door te vragen naar motieven voor een bepaalde stellingname. De andere partij zal moeilijker weerstand kunnen bieden als zijn eigen uitgangspunten worden toegepast
- Wijk niet voor pressie, vraag naar objectieve criteria:
 - nodig de ander uit om met argumenten te komen
 - stel uitgangspunten voor, die gedeeld kunnen worden
 - geef niet toe op een andere dan deze basis

Voorbeelden van objectieve criteria of gedeelde uitgangspunten:

- Wat een derde partij zou beslissen
- Wetgeving ten aanzien van zorg
- Wetenschappelijke beoordeling
- Normen in de zorg
- Efficiency
- Wederkerigheid
- Kosten – voor ouders en/of de school
- Morele normen
- Gelijke behandeling
- Tradities

4. Alternatieven (BAZO)

- Wat is mijn Beste Alternatief Zonder tot Overeenkomst (overeenstemming) te komen (BAZO)?
- Moet ik wel afstemmen? Wat kan ik zonder de ander voor elkaar krijgen?
- Wat kan ik inzetten om te zorgen dat anderen mijn belangen respecteren?
- Hoe kan ik een derde erbij betrekken om mijn belangen beter uit de verf te laten komen?
- Hoe kan ik mijn BAZO verbeteren?
- Wat is het BAZO van de ander?
- Hoe beter je beste alternatief des te groter je mogelijkheden
- Bekendmaken van je beste alternatief aan de andere partij. Als je een krachtiger alternatief hebt dan de andere partij denkt, is het verstandig om dit te doen. Als je een zwakker alternatief hebt dan de andere partij denkt, is het soms raadzaam je alternatief niet openbaar te maken
- Als beide partijen een aantrekkelijk alternatief hebben, is het soms goed om niet tot een overeenstemming te komen

Een waarschuwing:

- Onthul je beste alternatief niet te snel, dan werkt het als chantage
- Breng nooit de andere partij in het nauw, want een kat in het nauw maakt rare sprongen
- Bedenk, dat ook de andere partij een beste alternatief zal hebben, dus ook grenzen

5. Voorstellen

- Wat wil je bereiken: welk voorstel is beter dan zijn/hun BAZO?
- Zorg dat je ergens op kunt terugvallen: waarmee ben je ook tevreden voor je school/de klas/de leerling?
- Zorg dat je weet wat je minimumpakket is: welk voorstel is beter dan mijn BAZO?

Vorbereidingswerkblad

Blad 1 van 2

Naam kind:	Datum gesprek:
Bijlagen: (brondocumenten, concept behandelplan, beschrijving of referentie naar voorgaande gesprekken, belangrijkste uitkomsten van eerdere gesprekken)	
Doel van het gesprek (daarin centraal belang voor het kind):	
Beschrijving achtergrond / context / situatie kind (kort t.b.v. voorbereiding van het gesprek; verwijs verder naar behandelplan of ander brondocument / bijlage)	
Bespreekpunten / agenda:	

Mijn belangen (leerkracht en school):		Hun belangen (ouders of andere betrokken partijen):	
Opties: 1. 2. 3. 4.			
Normen: 1. 2. 3. 4.			
Mijn BAZO:		Hun BAZO:	
Voorstellen Ik streef naar (max):	Ik ben tevreden met:		Ik kan leven met (min):

4.4.3 Drie volgende fases in het gesprek

Het gesprek: de inleiding

1. Heet de gesprekspartner hartelijk welkom en begin met het voorleggen van de bespreekpunten
2. Vraag hen of zij nog een bespreekpunt willen toevoegen. Pas desnoods je agenda aan of maak een vervolgspraak als er meer tijd nodig blijkt te zijn. Belangrijk is dat je de ander serieus neemt, dus ook hun inbreng

Het gesprek: de kern

1. Jij bent als leerkracht de gespreksleider
2. Gebruik de bespreekpunten als leidraad voor het gesprek
3. Bewaak de tijd door per gespreksonderdeel af te ronden
4. Maak gebruik van verschillende gesprekstechnieken (actief luisteren, tussendoor samenvatten en inleven/meeleven)
5. Wees wel duidelijk en eerlijk (het is belangrijk je bewust te zijn "Hoe je wat zegt")
6. Ouders, leerkrachten, Intraverte moeten partners zijn in het gesprek: Het kind staat centraal
7. Besef dat ouders en kind altijd loyaal aan elkaar zullen zijn
8. Het geven van erkenning is belangrijk: je laat merken dat je hoort wat de ander zegt, dat je begrijpt wat er in de ander omgaat
9. Als het goed gaat met het kind: Een gesprek is ook dan heel nuttig, de samenwerking/band krijgt een stevigere basis en het kind wordt bevestigd in het feit dat het zo zijn best doet (competentiegevoel)

De afronding

1. Rond het gesprek positief af, herhaal en verduidelijk eventueel gemaakte afspraken
2. Vraag of alles voor de ouders duidelijk is en geef aan dat ze erop terug kunnen komen
3. Heb je tijdnoed, maak dan een nieuwe afspraak met (een van) de ouders
4. Maak aantekeningen en voer gegevens en afspraken in het dossier

Goede afspraken voldoen aan de volgende criteria (SMART):

Specifiek

- Er is één expliciet eindresultaat of één uitkomst (bij meer dan één betekent dat dat er meer doelstellingen geformuleerd moeten worden)
- Begrijpelijk voor alle betrokkenen. De partijen moeten hetzelfde beeld hebben

Meetbaar

- Het resultaat moet kwantificeerbaar zijn
- Het resultaat moet aantoonbaar en verifieerbaar zijn

Acceptabel

- Afgesproken tussen de twee partijen
- Voor omgeving buiten twee partijen: de achterban, de school, een andere ouder/verzorger

Realistisch

- Bereikbaar binnen de afgesproken tijd
- Bereikbaar binnen het beschikbare budget in geld en tijd
- Bereikbaar met de beschikbare mensen

Tijdgebonden

- Realisatie van doelstelling gebeurt binnen de vastgestelde tijd
- Doelstelling is realiseerbaar binnen korte termijn

4.4.4 Aandachtspunten

- Uitgangspunt van alles is dat zowel leerkracht, therapeut en ouders het beste willen voor het kind
- Laat merken dat je met het kind begaan bent en laat wat vorderingen zien van het kind (voorbeelden)
- Probeer een leuke anekdote te vertellen
- Laat merken dat de ouders er voor jou toe doen en dat je belang hecht aan een goede relatie t.b.v. hun kind/jouw leerling
- Houd de laptop bij de hand voor specifieke gegevens uit het dossier
- Zijn er vragen waar je geen antwoord op weet, benoem dat dan en overleg dit eerst. Kom er wel altijd op terug

Vorbereiding → Bespreekpunten noteren

Aandachtspunten: op de hoogte van geschiedenis kind, afspraken/inhoud vorig gesprek, wat wil je bespreken, positieve inbreng, ruimte voor inbreng ouders, besef dat je maar 2- 3x per traject een oudergesprek hebt.

Het gesprek → De inleiding

Begin met het voorlezen van de bespreekpunten. Vraag of de gesprekspartner(s) nog een punt willen toevoegen. Pas desnoods jouw punten aan of maak een vervolgspraak als er meer tijd nodig blijkt te zijn. Belangrijk is dat je de ander serieus neemt, dus ook hun inbreng.

Het gesprek → De kern

De leerkracht is gespreksleider. De bespreekpunten zijn de leidraad voor het gesprek. Bewaak de tijd. Gebruik de verschillende gesprekstechnieken (actief luisteren, tussendoor samenvatten en inleven/meeleven). Wees wel duidelijk en eerlijk (het is belangrijk je bewust te zijn "Hoe je wat zegt"). Ouders, therapeuten en leerkrachten moeten partners zijn. Erkenning is belangrijk: je laat merken dat je hoort wat de ander zegt, dat je begrijpt wat er in de ander omgaat. Laat merken dat je met het kind begaan bent (laat wat vorderingen zien, probeer een leuke anekdote te vertellen).

Het gesprek → De afronding

Rond het gesprek positief af en herhaal eventueel gemaakte afspraken. Vraag of alles duidelijk is en geef aan dat ze altijd kunnen komen. Heb je tijdnoed, maak dan een nieuwe afspraak. Maak aantekeningen in het dossier.

Omgaan met informatie uit het dossier

- Ouders mogen nooit gegevens van andere kinderen inzien
- Oudergesprekken en schoolbezoeken worden zo genoteerd dat ouders het zonder meer zo kunnen lezen, maar ze zijn in principe voor intern gebruik

Casus 1

Marit (5 jaar, groep 2) is een vroege leerling en er is twijfel bij de leerkracht of ze naar groep drie kan over 3 maanden. Marit laat veel jong gedrag zien en weigert veel werkjes. Haar Cito score is laag.

Ouders vragen een gesprek aan met de leerkracht. Ze willen dat hun dochter naar groep drie overgaat. Ook hebben ze moeite met de aanpak van de leerkracht.

Ouders vinden de aanpak van de leerkracht niet goed. Ze hebben gezien, en horen van Marit dat als ze iets weigert te doen, het ook niet hoeft te doen. Vader weet haar te stimuleren door gewoon vol te houden dat ze het kan. En dan blijkt Marit meer te kunnen dan ze zelf denkt, of durft. Haar zelfvertrouwen is een vraagteken. Kan ze het niet? Wil ze het niet? Moeder wil een onderzoek laten doen naar de rijpheid van haar dochter. Ze vindt het lastig een mening te vormen en kan zich in het standpunt van haar man (**"Marit kan het wel, als je haar maar stevig aanpakt"**), en de aanpak van de leerkracht (**"Marit heeft nog wat meer tijd nodig en haar onder druk zetten helpt niet"**).

De Cito scores zijn laag, maar worden in twijfel getrokken door ouders en leerkracht, omdat Marit dichtklapte bij de toets.

Moeder is meegaand, twijfelachtig, onzeker. Vader denkt snel in zwart-wit, en heeft zijn oordeel over Marit en zijn eis dat Marit naar groep 3 gaat al stevig in zijn hoofd. Tijdens het gesprek doet vader het woord en gaat voor de volle 100% voor het beste voor zijn dochter. Hij luistert nauwelijks, is kort van stof, zegt vaak "Ja maar", en heeft een duidelijk doel voor ogen en een stellige mening.

Casus 2

Jelle (8 jaar, groep 5) is een onrustige leerling die steeds vaker zijn werk niet af krijgt. Hij is populair in de klas om zijn grapjes en zijn lef. Zijn Cito scores zijn de afgelopen 2 jaar langzaam steeds lager geworden. Van de leerkracht krijgt hij veel correctie omdat hij regelmatig moeilijk terug te krijgen is in de orde. Hij heeft moeite met spelling en de tafels en er wordt thuis niet geoefend. De leerkracht wil graag dat Jelle thuis wat meer oefent.

Jelle heeft veel herhaling nodig en wil voor heel veel dingen graag een reden weten. Verder wil hij graag het laatste woord hebben. Hij gaat graag in discussie. Hij laat niet snel zijn kwetsbare kant zien.

De ouders van Jelle zijn sinds 2 jaar gescheiden. Hij woont bij zijn moeder en gaat 1x per 2 weken een weekend naar zijn vader. Zijn moeder vindt het gedrag van Jelle moeilijk te hanteren en denkt dat Ritalin misschien wel zal helpen. Ze wil graag verder onderzoek naar de concentratie problemen.

Bij zijn vader krijgt Jelle vaak het gevoel van afwijzing. Zijn vader keurt de opvoedstijl en vele andere aspecten van zijn ex vrouw af. En voor haar nieuwe vriend heeft hij al helemaal geen goede woorden. Van zijn vader mag hij geen "papa" tegen de partner van zijn moeder zeggen, terwijl hij dit wel zo voelt en wil zeggen.

Vader is niet bij het gesprek aanwezig, maar wil wel op de hoogte gehouden worden. Hij heeft zijn visie op de zaak per e-mail aangeleverd en wil graag verslag van het gesprek. Vader is van mening dat zijn zoon veel te zacht wordt aangepakt bij zijn moeder; "**hij mag daar alles, en hoeft nooit wat te doen**": als zijn zoon meer grenzen en duidelijkheid krijgt, dan gaat het vast beter. Vader ervaart geen problemen met zijn zoon. Hij vindt dat het probleem ligt bij moeder! Moeder komt op gesprek bij de leerkracht. Ze is gespannen, staat onder druk (waarvan is niet duidelijk), en lijkt niet open te staan om naar haar aanpak te kijken. Ze gaat snel in de verdediging. Wel geeft ze aan dat ze er tegenop ziet om met Jelle de tafels en spelling te oefenen.

Casus 3

Jochem is 11 jaar en zit in groep 8. De leerkracht vindt dat Jochem te dik wordt. Hij snoept veel tussendoor en eet in de pauzes in totaal 8 boterhammen. De leerkracht heeft al diverse malen gevraagd aan Jochem of hij dat echt wel allemaal nodig heeft.

De leerkracht maakt zich zorgen over het gewicht en wil dit bespreken met de ouders en denkt aan de mogelijkheid om een diëtist in te schakelen.

Jochem heeft een persoonsgebonden budget vanwege de diagnose Syndroom van Asperger. Cito score: ruim voldoende over de hele linie. De eind-cito komt er binnenkort aan.

Jochem is vaak boos op school, heeft het idee dat hij niet gehoord wordt. Hij moest aan het begin van het schooljaar erg wennen aan de verandering van leerkracht. Dit gaat nu, na enkele maanden al wel beter. Jochem heeft weinig aansluiting met zijn klasgenoten.

Moeder is bereid om veel te investeren in een goede ontwikkeling en het welzijn van haar zoon. Ze heeft met de ambulante begeleider een grondig vooronderzoek gedaan naar de verschillende mogelijkheden voor vervolgonderwijs. Ze wil met de leerkracht **in gesprek over het schooladvies**. Dit is nog te vroeg voor de leerkracht, want dit staat pas over 8 weken op de agenda. De moeder van Jochem is weinig flexibel en niet sterk in non verbale communicatie en het verwoorden van haar emotie.

De leerkracht wil zorg m.b.t. **emotie en eetgedrag** bespreken, en nog even wachten met een adviesgesprek over het voortgezet onderwijs.

Bijlage 1 : Senna of Sandra komt vandaag bij je in begeleiding!

Wat is je eerste reactie? Wat doet het met jou?

Hoe ga je je voorbereiden? Tegen welke momenten zie je je op?

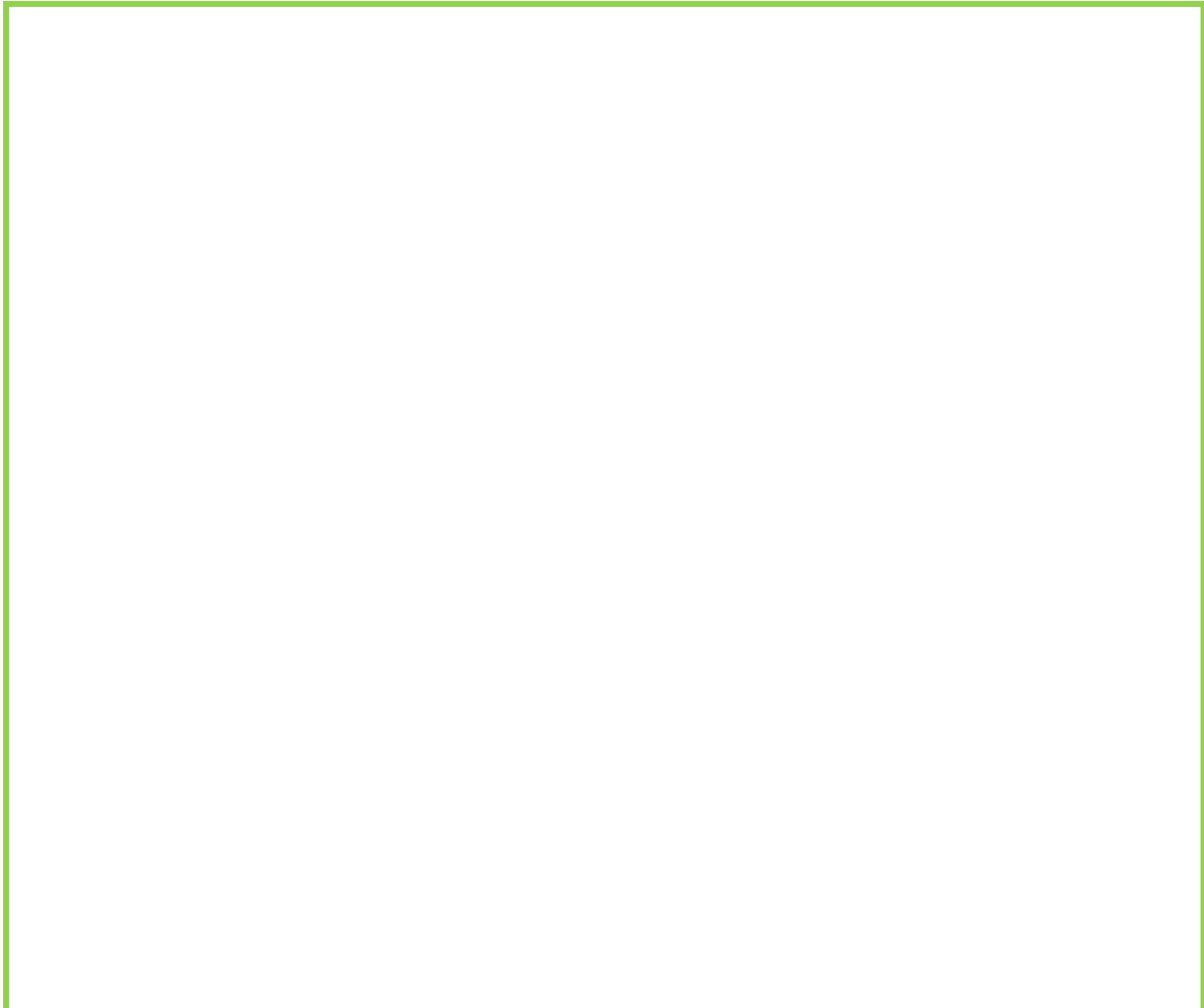
Welke tips geef je aan je collega?

Bijlage 2 : Rust in 1 minuut

Rust in het kind zelf en de omgeving zijn voorwaarden om te kunnen leren. Zoals tijdens de training aan bod is gekomen, heeft rust in het kind te maken met het zenuwstelsel. Het is mogelijk om een kind (of een groep) op een snelle en adequate manier te helpen switchen van een overmatig v-systeem naar het rustsysteem. Hieronder de oefeningen op een rij.

Tips voor in een groep:

- 3x met zijn allen diep zuchten
- hoe lang is 1 minuut? (stilte)
- even hard duwen met duim links/rechts op armleuning of bovenbeen
- op dirigent commando hard en zacht stampen (zachtjes eindigen)
- korte schouder massage in tweetallen
- kringspel: pingpongballetje bij iemand uit de kring proberen te blazen

Bijlage 3 : Balans in de Praktijkles

Hoe kun je de volgende zintuigen dempen en activeren tijdens de les?

Zien

Horen

Voelen

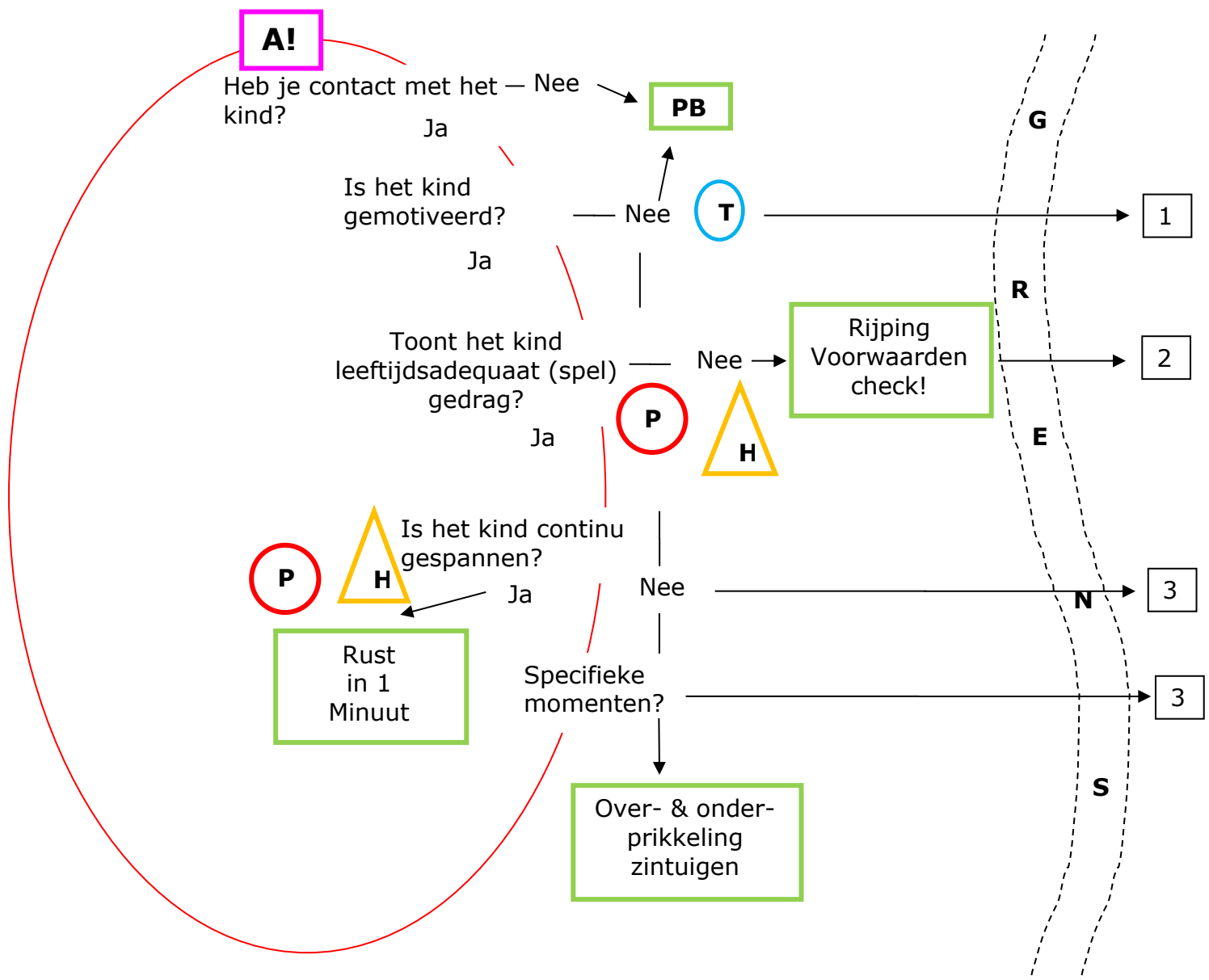
Bijlage 4: Het kind en het leerproces

Doel opdracht: Bespreek het leerproces van "jouw" kind.

1. Bepaal zijn dominante leerproces

2. Past jouw stijl van lesgeven bij dit kind?

3. Hoe kun je in verschillende kleuren lesgeven?

A! Analyse van beschikbare gegevens

PB Pentabalans

T Thuis/ Externe factoren in kaart brengen

P Pesten

H Hoogsensitief

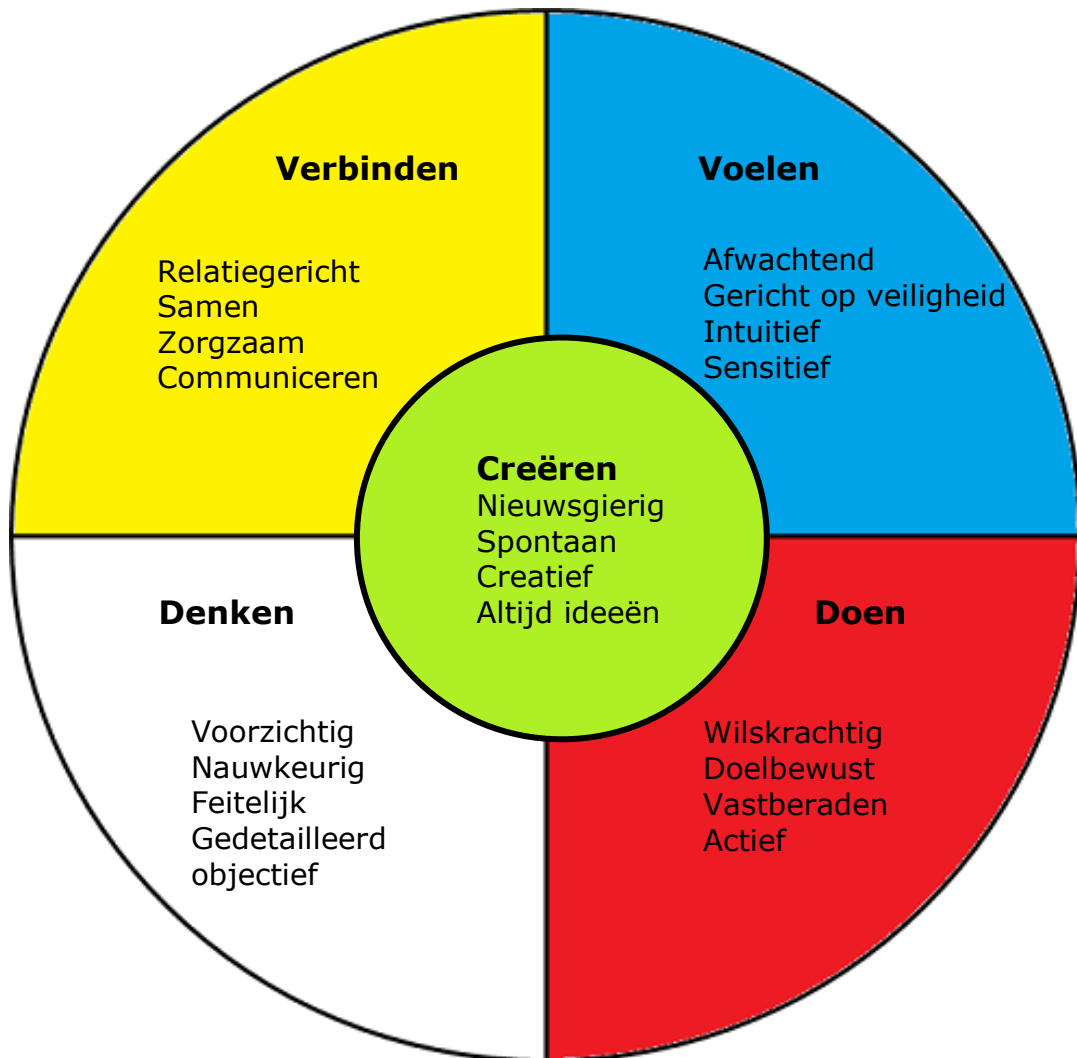
1 Externe factoren (bijv. Schoolmaatschappelijk werk)

2 Sensomotorische Ontwikkeling (bijv. Kinderoefentherapie)

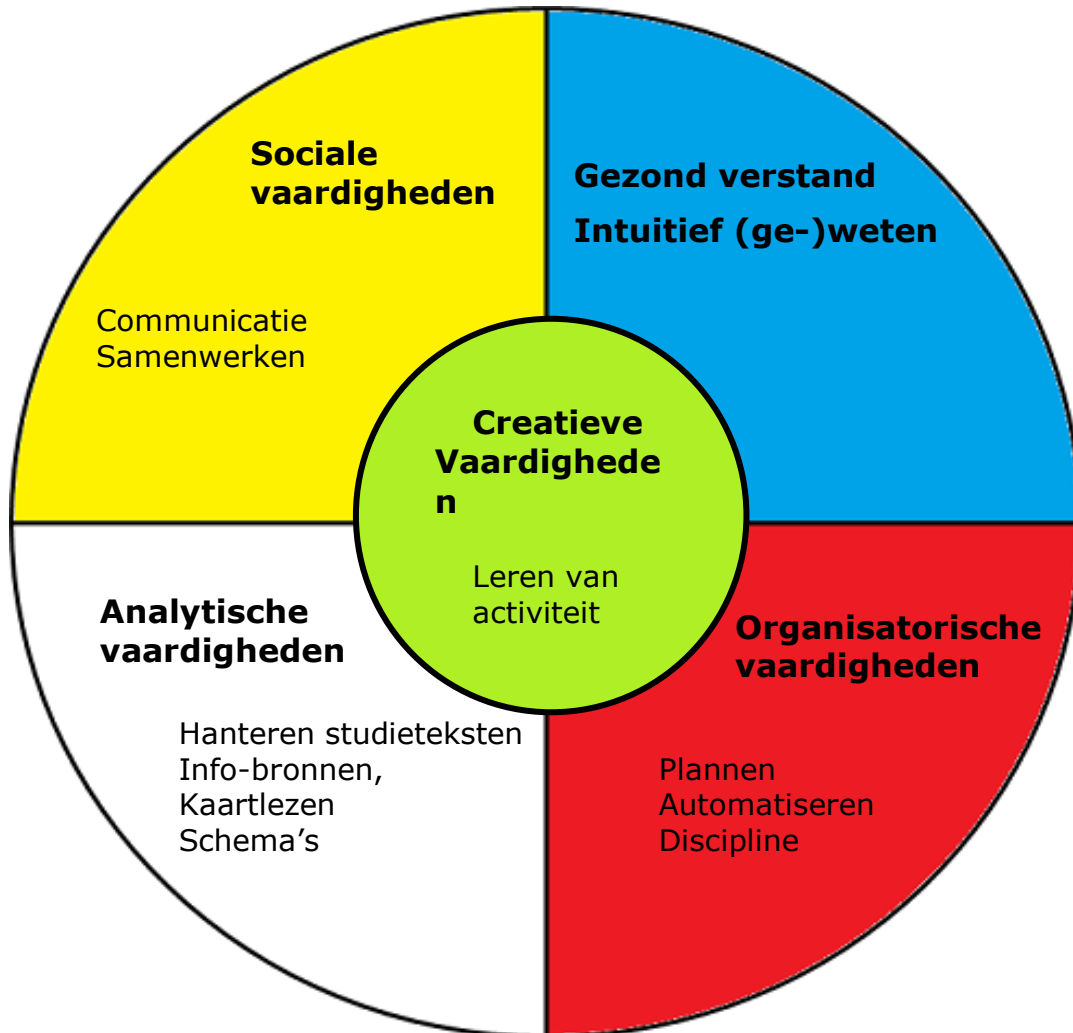
3 Sociaal Emotionele Ontwikkeling onderzoeken (bijv. psycholoog)

Bijlage 6: Proces stimuleren vanuit het Pentabalansmodel

Bijlage 8: Vaardigheden in kleur

Evaluatieformulier "Gedrag in beweging" dag 1

Datum:

Locatie:.....

Trainer:.....

1. Wat heb je gewaardeerd tijdens deze bijeenkomst?

2. Wat heb je minder/niet gewaardeerd?

3. Sluit de inhoud aan bij de praktijk van de leerkracht? Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet?

4. Geeft de training voldoende handvatten om in de praktijk te kunnen gebruiken? Welke kunnen we nog toevoegen?

5. Waarmee ga je zelf aan de slag in de praktijk?

6. Bezit de training voldoende eye-openers? Zo ja, welke?

7. Wat vertel je aan je directeur en beste vriend/vriendin over de training?

Heel erg bedankt voor het invullen!

Evaluatieformulier "Gedrag in beweging" dag 2

Datum:

Locatie:.....

Trainer:.....

1. Wat heb je gewaardeerd tijdens deze bijeenkomst?

2. Wat heb je minder/niet gewaardeerd?

3. Sluit de inhoud aan bij de praktijk van de leerkracht? Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet?

4. Geeft de training voldoende handvatten om in de praktijk te kunnen gebruiken? Welke kunnen we nog toevoegen?

5. Waarmee ga je zelf aan de slag in de praktijk?

6. Bezit de training voldoende eye-openers? Zo ja, welke?

7. Wat vertel je aan je directeur en beste vriend/vriendin over de training?

Heel erg bedankt voor het invullen!

Eindevaluatie "Gedrag in beweging"

Datum:

Locatie:.....

Trainer:.....

Wil je hieronder per uitspraak het hokje markeren dat het beste jouw mening weergeeft?

Het programma					
Het programma zit niet logisch in elkaar.					Het programma is logisch van opbouw.
De inhoud van de training is slecht.					De inhoud van de training is goed.
Het tempo van de training is te laag.					Het tempo van de training is te hoog.
De aangeboden hoeveelheid theorie is te laag.					De aangeboden hoeveelheid theorie is te groot.
De aangeboden hoeveelheid oefeningen is te klein.					De aangeboden hoeveelheid oefeningen is te groot.

De trainer					
...presenteerde de leerstof op een slechte wijze					...presenteerde de leerstof op een goede wijze
... was niet voorbereid.					... was goed op de hoogte van mijn werksituatie.
... ging niet in op de gestelde vragen					... ging goed in op de gestelde vragen
... gaf geen bruikbare praktijkvoorbeelden.					... gaf zeer bruikbare praktijkvoorbeelden.
... gaf geen ruimte voor inbreng van de deelnemers.					... stimuleerde de deelnemers tot participatie.

Het materiaal					
... is slecht verzorgd					... is goed verzorgd.
... heeft geen toegevoegde waarde voor de training.					... heeft een hoge toegevoegde waarde voor de training.
... biedt geen tips & tools.					... biedt voldoende tips & tools.
... nodigt je niet uit om in de toekomst te herlezen.					... nodigt je zeker uit het een en ander in de toekomst te herlezen.

Het eindresultaat					
De training voldeed volstrekt niet aan mijn verwachtingen.					De training voldeed uitstekend aan mijn verwachtingen.
Ik kan het geleerde niet toepassen in mijn werksituatie.					Ik kan al het geleerde toepassen in mijn werksituatie.
Ik kan de inhoud van de training niet verbinden met de hulpvragen in de praktijk					Ik kan de inhoud van de training eenvoudig verbinden met de hulpvragen in de praktijk

Ik					
... heb me niet goed voorbereid					... heb me goed voorbereid, en mijn leerdoelen helder geformuleerd.
...heb mij afzijdig gehouden tijdens de training.					... heb echt meegedaan aan de training
...heb geen zie geen aanknopingspunten voor mijn persoonlijke en/of professionele ontwikkeling.					... heb voldoende aanknopingspunten voor mijn persoonlijke en/of professionele ontwikkeling.

Eindcijfer training (schaal 1 t/m 10):

Opmerkingen of tips:

Literatuurlijst

Ayres, J. (1980) Sensory Integration and the child. Los Angeles.

Biesta, M., van den Boogaard, R., & Steeman, D. (2006) Speciale aandacht voor het bewegen van het kind. Utrecht.

- Delfos, M. (2010). Kinderen en gedragsproblemen. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij Pearson
- Delfos, M. (2004) Een jongen is geen meisje. De wereld van het jonge kind. (februari nummer)
- Dunn, W. (1994) Performance of typical children on the sensory profile. Kansas City.
- Dunn, W. (1997) The impact of Sensory Processing abilities on the daily lives of young children and their families, a conceptual model. Kansas City.
- Dunn, W. (2014) Leven met sensaties. ISBN9789026522598 Uitgeverij Pearson Benelux B.V.
- Heldeweg, B., Van Grunsvenen, G., & Désar, M. (2009) *Waarom begrijp je me niet?* Van Duuren Management
- Huber, M., Vliet, M., Giezenberg, M., & Knottnerus, A. (2013) Towards a conceptual Framework relating to Health as the ability to adapt and to selfmanage. Louis Bolk Instituut.
- Jolles, J. (2008) De mythe dat het brein niet belangrijk is voor leren. Te lezen op:<http://www.hersenenenleren.nl/pdf/actueel/kernpublicaties/80400PPjollesMythen.pdf>
- Keij, J. (2006) De filosofie van Emannueel Levinas: in haar samenhang verklaard voor iedereen. Kampen, Nederland: uitgeverij Klement
- Kranowitz, C. (2005) Met plezier uit de pas ISBN 978957122071 Uitgeverij NieuwezijdsB.V.
- Leary, T. (1957) *Interpersonal diagnes of personality*, Ronald Press
- Nunen, P. (2010) Van kind tot volwassene. Eindhoven
- Thoonsen, M. (2015) Wiebelen en friemelen in de klas ISBN 978789491806575 Uitgeverij Pica.
- Van Dijk, B. (2007) *Beïnvloeden van anderen*, begin bij jezelf
- Vrede, K. van de (2010) Motoriek als fundament. Betuwe
- Yperen, J. (2011) Stijve harken, angsthazen en brokkenmakers – sensorische integratie stoornissen en cranio sacraal therapie
- Wilbarger, P. (1995) The sensory diet activity programs based on sensory processing theory California

Deelnemerslijst

Datum dag 1 (Module 1):				
Naam	Vakgebied	E-mailadres	Telefoonnummer	KP nummer

